गण्डकी प्रदेशमा निर्यात प्रवर्द्धन तथा आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेश व्यापार संभावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको प्रोफाइल

२०८१

नेपाल सरकार

उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

विषय-सूची

क्र.स.	विवरण	पेज नं
१.	पृष्ठभूमि	१
२.	नेपालको समग्र आर्थिक परिदृष्य	३
३.	गण्डकी प्रदेशको संक्षिप्त परिचय	९
४.	गण्डकी प्रदेशको निर्यात सम्भावना र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्बन्धी SWOT विश्लेषण	११
५.	गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन हुने, निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरुको विश्लेषण	१८
६.	अन्तरप्रदेशको सम्भावना भएको तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरु	३५
७.	लागत न्यूनिकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सहयोग	३५
८.	निष्कर्ष	३६
९.	सुझाव	४६
१०.	व्यापार सम्बद्ध सरोकारका विषयहरु	४०
११.	अनुसूची १ : कृषिजन्य उत्पादनको समग्र वस्तुस्थिति	४६
१२.	अनुसूची २ : प्रादेशीक तथ्याँक	५२
१३.	अनुसूची ३ : बैदेशिक व्यापार	७०
१४.	अनुसूची ४ : नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८० को वस्तुस्थित	७३

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान अनुसार मुलुक संघीय संचरनामा प्रवेश गरे सँगै प्रादेशिक सरकारको अवधारणा अुनसार मुलुकमा सातवटा प्रदेशहरुको व्यवस्था गरेको छ। यस व्यवस्था अन्तर्गत प्रदेशभित्रको व्यापार प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन, जल उपयोग तथा वातावरण व्यवस्थापन, कृषि तथा पशु विकास,कलकारखाना, औद्योगिकीकरण, व्यापार व्यवसाय, यातायात,उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार पर्यटन, औद्योगीकरण अन्तरप्रादेशिक रूपमा फैलिएको जंगल, हिमाल, वन संरक्षण क्षेत्र जल उपयोग जस्ता विषयहरु प्रदेश सरकार संलग्न हुने क्रियाकलापका रुपमा संविधानको अनुसूचिमा व्यवस्था गरिएको छ।

समानुपातिक विकास, प्रदेशभित्रका संभावनाहरुलाई उजागर गर्दै ती संभावनालाई कार्यान्वयनायोग्य बनाई आर्थिक वृद्धिबाट सम्वृद्धि हासिल गर्ने मुल मर्म प्रादेशिक संरचनाको व्यवस्थाभित्र अन्तरनीहित छ। यसकारण व्यवस्थित अध्ययनमा आधारित संभावनाको पहिचान गरी सोलाई मूर्त रुप दिने व्यवहारिक कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ। एकातिर कुनै प्रदेशका उत्पादनहरुले बजार पाई नरहेको अवस्था छ भने अर्कोतिर अन्य प्रदेशहरुमा ती वस्तुहरुको आपूर्तिमा न्युन हुन गई विदेशबाट हुने आयातबाट पूर्ति गरिरहनु परेको अवस्था विद्यमान छ। प्रदेशस्तरमा रहेको उत्पादनको यथार्थ अवस्था, उत्पादन वृद्धिका संभावनाहरु, नयाँ उत्पादन क्षेत्रको पहिचान र विद्यमान समस्याहरु तथा उत्पादन वृद्धिका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा प्रदेश अनुसार अपनाउनु पर्ने विधिको पहिचानको आवश्यताका पनि त्यत्तिकै टड्कारो रुपमा देखा परेको छ।

मुलुकको आयात दिनानुदिन तीव्रगतिमा बढिरहेको छ भने निर्यातमा झिनो र स्थीर प्रकृतिको वृद्धिले गर्दा मुलुकको व्यापारघाटा चिन्ताजनक रुपमा बढिरहेको छ। यसरी बढ्दो व्यापारघाटालाई न्युन गर्न नयाँ सम्भावनाहरुको पहिचान गर्न जरुरी भइसकेको छ।

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा प्रदेशमा उत्पादन हुने प्रमुख वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान गर्ने, सो का आधारमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सक्ने तथा निकासी संभावना भएका भएका वस्तु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्ने र अन्तरप्रादेशिक व्यापारको सम्भावना समेत पहिचान गर्नु पर्ने देखिन्छ। यही विषयलाई सम्वोधन गर्न नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा यस सम्वन्धी अध्ययन गरी प्रतिवदेन तयार गर्न कार्यक्रम वार्षिक बजेटमा समावेश गरेको परिप्रेक्ष्यलाई समेत दृष्टिगत गर्दै प्रदेशस्तरमा उपलव्ध निर्यात सम्भाव्य, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्न लागिएको हो।

अध्ययनको उद्देश्य र अपेक्षित उपलव्धी

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा प्रदेशस्तरमा विद्यमान सम्भावनाहरुको खोजी र ती संभावनाहरुलाई व्यवहारमा उतारी विशेष गरी प्रदेशको आर्थिक उन्नत्ति र समग्रमा देशकै आर्थिक समुन्नत्तिका लागि पहल थाल्नु आवश्यक देखिन्छ । यही पलहकदमीको एउटा पाटोको रुपमा प्रदेशस्तरमा निर्यात सम्भावना भएका, ायातप्रतिस्थापन गर्न सकिने र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्न अध्ययनको थालनी गरिएको हो। यस अध्ययनको उद्देश्य र अध्ययनबाट प्राप्त उपलव्धी देहाय बमोर्जिम रहेको छ।

उद्देश्यः

यस अध्ययनको उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेको छ।

(१) प्रदेशलाई आर्थिक रुपमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात अभिवृद्धि मार्फत मुलुककोबढ्दो व्यापारघाटालाई कम गर्न सहयोग पुचाउने

(२) अन्तर प्रादेशिक व्यापारलाई अभिवद्धि गर्ने

(३) आयातित मालवस्तुहरुलाई प्रदेशमा उत्पादित मालवस्तुहरुले प्रतिस्थापन गर्ने,

(४) प्रदेशस्तरमा सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवा व्यापारका अवसरहरुलाई पहिचान गरी व्यापार प्रवर्द्धन तथा नीतिहरु तर्जूमा गर्न सहयोग पुचाउने ।

(५) भविष्यमा गरिने अध्ययनका लागि आधार दस्तावेजको रुपमा विकास गर्ने

उपलव्धीः

यो अध्ययन प्रतिवेदनबाट समग्रमा सिंगो मुलुकलाई र विशेषतः यस प्रदेशलाई देहाय बमोजिमका उपलव्धी हुने देखिएको छ ।

(१) प्रदेशका निर्यात सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको जानकारी हुने,

(२) प्रदेशमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान हुने

(३) अन्तर प्रदेश व्यापारका सम्भावित वस्तु तथा सेवाहरुका सूचि तयार हुने

(४) उपरोक्त सूचिका आधारमा निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन हुने र अन्तर प्रदेश व्यापार सम्भावनाका बारेमा प्रदेशलाई नीति तर्जुमा गर्न उपयोगी हुने

(५) भविष्यमा समान प्रकृतिका अध्ययन गर्न सन्दर्भ सामाग्री रुपमा प्रयोग गर्न सकिने

अध्ययनको विधिः

यो अध्ययन गर्दा सर्वप्रथम विभिन्न श्रोतहरु जस्तै कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय, प्रदेश सरकारबाट प्रकाशित दस्तावेजहरु, उद्योग विभाग, कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय, कृषि विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, वन विभागबाट विद्युत विकास विभाग, खाद्य तथा कृषि संगठन, आइटिसी, व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र लगायतका विभिन्न उपलव्ध द्धितीयक तथ्याङ्क (Secondary Data) उपयोग गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा संख्यात्मक (Quantitative) र गुणात्मक (Qualitative) तथ्याँकहरु दुवै प्रयोग गरिएको छ । संख्यात्मक तथ्याँकहरु उपलव्ध हुन नसकेको अवस्थामा गुणात्मक तथ्याँकलाई समेत प्रयोग गरिएको छ । उक्त तथ्याङ्कबाट प्राप्त उत्पादन सम्बन्धी विवरण, उद्योग सम्बन्धी विवरण, खानी सम्बन्धी विवरणलाई तालिकिकरण तथा वर्गिकरण गर्ने कार्य गरियो । तत्पश्चात उक्त तथ्याङ्क तथा विवरणहरु उपर प्रदेश स्थित विभिन्न उद्योग वाणिज्य संघ, उद्यमी, व्यवसायीहरुसंग अन्तरक्रिया गरी रुजु गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो । त्यसबाट प्राप्त निस्कर्षहरुबाट प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी उक्त प्रतिवेदनमा उल्लेखित विषयहरु उपर सरोकारवाला सरकारी निकायहरु, प्रदेश स्थित उ।वा। संघको सहभागितामा प्रदेशको राजधानीमा प्रस्तुतिकरण गर्नुका अतिरिक्त राय सुझाव संकलन गर्ने कार्य गरियो । सम्पूर्ण राय सुझावलाई समेटी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

अध्ययनका सीमाहरु

यस अध्ययनका क्रममा देहाय बमोजिमका सीमाहरु रहेका छन् । यी सीमाहरुभित्र रही अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ ।

(१) द्धितीयक (Secondary) तथ्याँकको अधिक प्रयोग

(२) म्यानुफ्याक्चरिङतर्फ उत्पादनको तथ्याँक कमीले सूचनामा बढी निर्भर हुनु

(३) कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथ्याँक २०७८/७९ मा सीमित रहनु

(४) सेवा व्यापारतर्फको क्षेत्रगत तथ्याँक उपलव्ध हुन नसक्नु

(५) प्रदेशस्तरमा उपभोगको तथ्याँक उपलव्ध नहुनु

अध्ययनका चुनौतिहरु

- अन्तर प्रदेश व्यापारको वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गर्न,
- प्रदेशमा वस्तुको माग र आपूर्तिको तथ्याँक संकलन गर्न,
- आयातित वस्तुहरुको खपतको तथ्याँक संकलन गर्न,
- भविष्यमा उत्पादनको अनुमानर प्रक्षेपण गर्न,
- लगानीका अवसरहरुको खोजी गर्न ।

नेपालको समग्र आर्थिक परिदृष्य

कुल ग्राहस्थ उत्पादन

केन्द्रीय तथ्याँक विभागको प्रादेशिक कुल ग्राहस्थ उत्पादन सम्वन्धी प्रकाशित सन् २०७९८० को तथ्याँक अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादन रु. ५३ खर्ब ४९ अर्ब करोड रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६७६८ मा नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादन रु. १५ खर्ब ५९ रहेको थियो ।

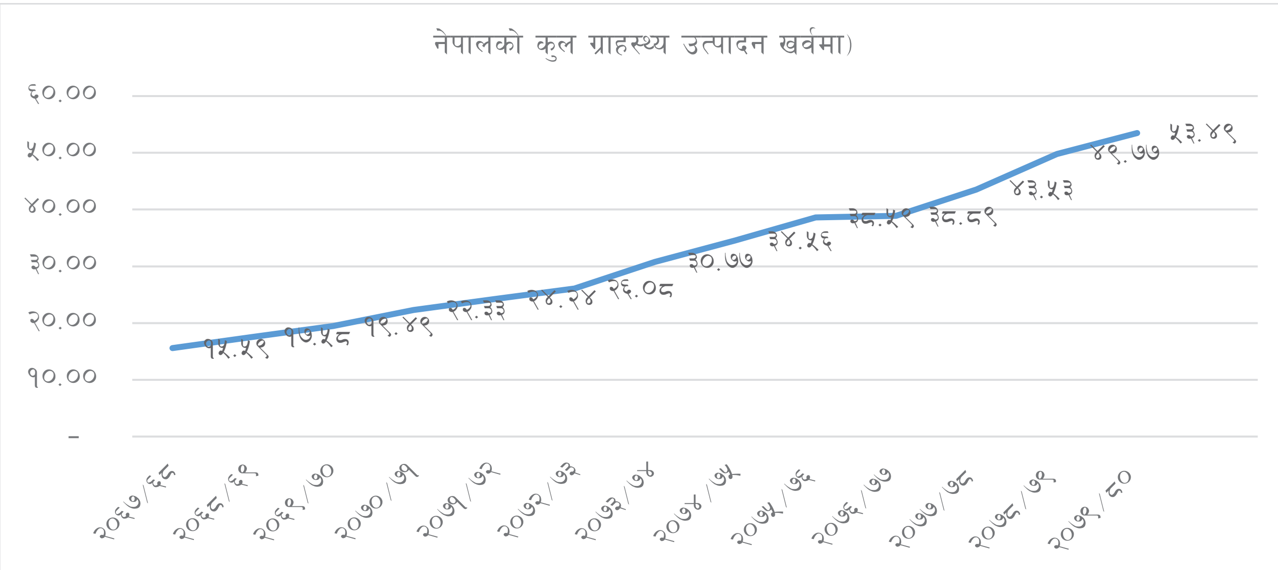

यस अवधिमा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा पनि संरचनागत परिवर्तनहरु देखा परेका छन् । कुल ग्राहस्थ उत्पदनमा कृषि र बन क्षेत्रको योगदान क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ भने कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा गैरकृषि क्षेत्रको योगदानमा वृद्धि भईरहेको देखिन्छ ।

नेपालको वैदेशिक व्यापारको परिदृष्य

विगत दश वर्षको नेपालको वैदेशिक व्यापार तथ्याँक (वस्तुतर्फ)लाई हेर्दा आयातमा भारी वृद्धि देखिएको छ भने निर्यातको आकार र वृद्धिदर दुवै सानो देखिएको छ । विगत केही वर्षको तथ्याँकलाई हेर्दा नेपालबाट निर्यात भई रहेका प्रमुख वस्तुहरुमा पोलिष्टर तथा अन्य धार्गो, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरु, ऊनी गलैचा, तयारी पोशाक, जुट तथा जुटका उत्पादन, जुस, चिया, टेक्सटाइल, अलैंची, पश्मिना सल, फेल्ट, जडिवुटी, मुसुरोको दाल र जुत्ता रहेका छन् ।नेपालको निकासी व्यापारमा भारत, संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, टर्की, युके, चीन, फ्रान्स, बंगलादेश, इटाली, जापान, क्यानडा, अष्ट्रेलिया, नेदरलेण्ड्स डेनमार्क आदि प्रमुख रुपमा रहेका छन् । नेपालको विगत दश वर्षको वस्तु व्यापार तर्फको वैदेशिक व्यापारको संचरना देहाय अनुसार रहेको छः ।

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको प्रारम्भिक तथ्याँक अनुसार आ.व. २०७९/८० मा नेपालको कुल वैदेशिक व्यापार अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १६.६ प्रतिशतले ह्रास आई रु १७६८.८७ अर्वमा झरेको छ। कुल व्यापारमा निकासी तथा पैठारीको योगदान क्रमशः ८.९ प्रतिशत र ९१.१ प्रतिशत रहेको छ। समीक्षा अवधिमा नेपालको कुल निकासीमा २१.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु १५७.१४ अर्व तथा कुल पैठारीमा १६.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १६११.७३ अर्वमा झरेको छ। आ.व. २०७८/७९ मा निकासी– पैठारी व्यापारको अनुपात १:९.६ रहेकोमा आ.व. २०७९/८० को सोही अवधिमा निकासी– पैठारी व्यापारको अनुपात १:१०.३ रहन आएको छ।

उक्त अवधिमा नेपालबाट निकासी भएका प्रमुख वस्तुहरुमा पामतेल, पोलिष्टर तथा अन्य धागो, ऊनी गलैंचा, फलाम तथा फलामका उत्पादनहरु, भटमासको तेल, अलैंची, जुट तथा जुटका सामानहरु, तयारी पोशाक, जुस, ऊनी फेल्टका उत्पादन, चिया, कुकुर विरालाका आहारा, पश्मिना शल, कपडा, चाऊचाऊ, रोजिन एण्ड रेजिन एसिड, जडीबुटी, नेपाली हातेकागज, अदुवा र जुत्ताचप्पल प्रमुख रुपमा रहेका छन्।

समीक्षा अवधिमा पामतेलको निर्यातमा ५०.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु २० अर्ब ५१ करोडमा झरेको छ। समीक्षा अवधिमा भटमासको तेलको निर्यातमा ८२.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ८ अर्ब ४८ करोडमा सीमित भएको छ। समीक्षा अवधिमा पोलिष्टर यार्नको निर्यातमा ८.१२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ अर्ब ९२ करोड पुगेको छ। ऊनी गलैंचाको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा २०.३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ अर्ब ५१ करोड पुगेको छ।, फलाम तथा तिनका उत्पादनको निर्यातमा १७९.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु १० अर्ब ८२ करोड पुग्न गएको छ। तयारी पोशाकको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा १५.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७ अर्ब ५२ करोड पुगेको छ। जुट तथा जुटका उत्पादनको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ४.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ७ अर्ब ६४ करोडमा सीमित भएको छ। यसै गरी अर्को प्रमुख निर्यातजन्य वस्तु ऊनी फेल्टको निकासीमा समीक्षा अवधिमा ५.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ५ अर्ब २३ करोड पुगेको छ। समीक्षा अवधिमा जुसको निकासीमा ९.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ६ अर्ब ६३ करोड पुगेको छ।

कृषिजन्य वस्तुको निर्यातमा अग्रणी स्थान हासिल गरिरहेको उत्पादन अलैंचीको निर्यातमा समीक्षा ७१.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ८ अर्ब २८ करोड पुगेको छ। यसै गरी कृषिजन्य वस्तुको निर्यातमा अग्रणी स्थान हासिल गरिरहेको अर्को उत्पादन चियाको निर्यातमा पनि समीक्षा अवधिमा १४.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ३ अर्ब ९४ करोड पुगेको छ।

समीक्षा अवधिमा पामको तेल, भटमासको तेल तथा सुर्यमुखीतेल मा ६४ अर्ब २७ करोड बराबरको निकासी मूल्यमा ह्रास आएको हुँदा कुल निर्यातमा ह्रासको अवस्था देखिएको हो।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्रशोधित खाद्य तेल (भटमासको तेल, पामतेल, सुर्यमुखीतेल) को निर्यात नेपालको कुल निर्यातमा १९.७३ प्रतिशतको हिस्सा ओगट्दै प्रमुख निर्यातजन्य वस्तुका रुपमा कायमै रहेको छ। यस अवधिमा यी वस्तुहरुको कुल निर्यात रु २९ अर्ब ४३ करोड रहेको छ। प्रशोधित खाद्य तेलको निर्यात मध्ये पामतेल, भटमासको तेल तथा सूर्यमुखीतेलको निर्यातको हिस्सा नेपालको कुल निर्यातमा क्रमशः: १३.१ प्रतिशत, ५.४ र ०.३ प्रतिशत रहेको छ।

आर्थिक वर्ष *२०७९/८० मा प्लाइउडको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ५०९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। प्लाइउडको प्रमुख निर्यात गन्तव्य मुलुकमा भारत रहेको छ।*

नेपालको निकासी व्यापारमा प्रमुख स्थान आगट्ने भारततर्फको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ३१.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु १०६ अर्ब ७० करोडमा झरेको छ। भारततर्फको निकासीमा ह्रास आउनुमा भारततर्फ हुने पाम, भटमास तथा सूर्यमुखी तेलमा रु.६४ अर्ब २७ करोड बराबरको ह्रास आउनु नै प्रमुख कारणका रुपमा रहेको छ।

भारत बाहेकका अन्य मुलुकहरुको तर्फको निर्यातमा भने १२.६ प्रतिशतले वृद्धि देखिएको छ।

नेपालको कुल निकासीमा अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा भारततर्फको हिस्सा ७७.६० प्रतिशत रहेकोमा चालु आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा सो हिस्सा ६७.८९ प्रतिशतमा झरेको छ। नेपालको निर्यात

व्यापारमा महत्वपूर्ण रहेका अन्य मुलुकहरुमा संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, युके, टर्की, फ्रान्स, क्यानडा, चीन, अष्ट्रेलिया, जापान, इटाली, नेदरलेण्ड्स, युएइ र डेनमार्क, प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

पैठारीतर्फ आ.व. २०७९/८० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा ७.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ३०९.७० अर्ब पुगेको छ । समीक्षा अवधिमा फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरुको आयातमा ९.७७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १६७.२९ अर्ब, मशिनरी तथा पार्ट्समा ३०.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १००.९८ अर्बमा झरेको छ। सूनको आयातमा २.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ४३.९० अर्ब पुगेको छ। इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक सामाग्रीहरुमा ५.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ६५.१७ अर्बमा सीमित रहेको छ । यातायातका साधन र तिनका पार्टपुर्जाको आयातमा ४७.७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ५१.९७ अर्बमा झरेको छ। कच्चा भटमास तेलको आयातमा ३६.७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ३५.५८ अर्बमा झरेको छ । अन्नको आयातमा २३.८ प्रतिशतले ह्रास आई ५६.६३ अर्बमा झरेको छ । समीक्षा अवधिमा औषधीको आयातमा ३७.९ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ४४.६४ अर्बमा खुम्चिएको छ। दुरसञ्चारका सामाग्रीको आयातमा ३२.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु ३६.३१ अर्बमा झरेको छ । यसैगरी रासायनिक मलको आयातमा ९०.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ४०.७० अर्ब पुगेको छ । पाम तेलको आयातमा ३४.१ प्रतिशतले ह्रास आई २५.९१ अर्बमा सीमित भएको छ । नेपालको पैठारी व्यापारमा प्रमुख मुलुकहरुमा भारत, चीन, इण्डोनेशिया, युएई, अर्जेन्टिना, मलेशिया, संयुक्त राज्य अमेरिका, अष्ट्रेलिया, युक्रेन,, कतार, थाइलेण्ड, ओमान, बेल्जियम र साउदी अरेबिया प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

चालु आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा समग्र पैठारीमा ह्रास आउँदा व्यापारघाटामा सुधार भएको छ। यस अवधिमा व्यापारघाटामा १५.५ प्रतिशतले ह्रास आई कुल व्यापारघाटा रु. १४५४.५९ अर्बमा झरेको छ ।

नेपालको वैदेशिक व्यापारको वस्तुस्थितिः

आर्थिक वर्ष	निर्यात रु. अर्बमा	आयात रु. अर्बमा	व्यापार घाटा रु. अर्बमा
२०६५/६६	६८.६०	२९१.००	२२२.४०
२०६६/६७	६०.९५	३७५.६१	३१४.६६
२०६७/६८	६४.५६	३९७.५४	३३२.९७
२०६८/७९	७४.०९	४९८.१६	४२४.०७
२०६९/७०	७७.३५	६०१.२१	५२३.८६
२०७०/७१	९१.३६	७२२.७८	६३१.४२
२०७१/७२	८६.६४	७८४.५८	६९७.९४
२०७२/७३	७१.१४	७८१.१५	७१०.०१
२०७३/७४	७३.१३	९८५.९५	९१२.८३
२०७४/७५	८१.३३	१,२४५.१९	१,१६३.८६
२०७६/७७	९७.७१	१,१९६.८०	१,०९९.०९
२०७७/७८	१४१.१२	१,५३९.८४	१,३९८.७१
२०७८/७९	२००.०३	१,९२०.४५	१,७२०.४२
२०७९/८०	१५७.१४	१,६११.७३	१,४५४.५९

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

यसै गरी नेपालमा आयात हुने प्रमुख वस्तुहरुमा पेट्रोलियम पदार्थ, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरु, मशिनरी तथा पार्ट्स, यातायातका साधन र तिनका पार्टपुर्जा, इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक सामाग्रीहरु, अन्न, हवाईजहाज तथा हवाईजहाजका पार्ट्स, तयारी पोशाक, सुन, चाँदी र हिरा, औषधी पोलिथिन ग्रेन्युल्स, रासायनिक मल, सिमेन्ट क्लिङ्कर, दुरसञ्चारका सामाग्रीहरु रहेको पाइन्छ । नेपालको पैठारी व्यापारमा

भारत, चीन, युएई, फ्रान्स, इण्डोनेशिया, थाइलेण्ड, क्यानडा, मलेशिया, स्वीट्जरलेण्ड, संयुक्त राज्य अमेरिका, अर्जेन्टिना, भियतनाम, साउदी अरेबिया, युक्रेन प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

नेपालको निर्यातमा झिनो आकारको वृद्धि तथा सानो आयातन एवम् आयातमा विद्यमान ठूलो आकार र भारी वृद्धिका कारण मुलुकको व्यापार घाटा बर्षेनी भारी दरले वृद्धि भई रहेको छ । तर यो व्यापारघाटाका पछाडि सकारात्मक पक्षहरु पनि अन्तरनीहित रहेका छन् । भौतिक संरचना निर्माणका सामाग्रीहरु जस्तै फलाम, स्टील तथा तिनका सामानहरु, सिमेन्ट, आलुमुनियम, तामा जस्ता वस्तुहरुको आयातमा भएको वृद्धिले मुलुकको विकासमा सकारात्मक योगदान दिएको देखिन्छ । यसै गरी मुलुकका लागि अति आवश्यक औद्योगिक कच्चापदार्थहरु जस्तै कच्चा पाम आयल, सिमेन्ट क्लिंकर, पोलिथिन ग्र्यानुअल, रबर, रसायन जस्ता वस्तुहरुको आयात उल्लेख्य रुपमा भएको छ । मलको आयातमा वृद्धि देखितापनि यस्तो आयातले कृषि उत्पादन वृद्धिमा ठूलो भूमिका खेलिरहेको देखिन्छ ।

पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा वृद्धि भए तापनि पेट्रोलियम पदार्थको अधिकाँश आयात औद्योगिक उत्पादन, मालवस्तु ढुवानी तथा सार्वजनिक यातायातमा खर्च भई रहेको सन्दर्भमा यी वस्तुहरुको आयातले पनि मुलुकको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ ।

नेपालले विगतमा निर्यात गरिरहेका तर वर्तमानमा आयात गरिरहेको वस्तुहरु

विगत केही दशक यता नेपालको निर्यात व्यापारमा सँरचतनागत परिर्वतनहरु देखा परेका छन् । कृषिजन्य काष्ठजन्य वस्तुहरुको खुद निर्यातकर्ता मुलुक हाल आएर यी उत्पादनहरुको खुद आयाताकर्ता भएको छ । निर्यातकर्ता व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको तथ्याँक अनुसार नेपालमा विगतमा धान, चामल, जुट तथा जुटका सामानहरु, गहुँको पीठो उल्लेख्य मात्रा निकासी गरिहेको पाइए तापनि हाल आएर यी वस्तुको आयात भारी मात्रा हुने गरेको छ । उक्त वस्तुहरु मध्ये धान, चामल आदि भारतमा निकासी भई रहेका हुन्थे भने गहुँको पीठो चीनतर्फ निकासी हुने गर्थ्यो । हाल कच्चा जुट विदेशबाट आयात गरेर जुटका प्रशोधित उत्पादनहरु निकासी गरिहेको छौं ।

कुनै समय भारतमा ठूलो परिमाणमा काठ निकासी भईरहे तापनि हाल आएर म्यानमार, इण्डोनेशिया जस्ता मुलुकहरुबाट काठहरु आयात भईरहेको छ । नेपालले विगतमा निकासी गरेका र हाल आयात गरिरहेका वस्तुहरुको उत्पादनलाई बृद्धि गर्ने सम्भावना रहि आएको परिप्रेक्षमा ती वस्तुहरुको उत्पादन अभिबृद्धि गरी पुनः निकासी तथा अन्तरप्रदेश व्यापार गर्न सकिन्छ ।

नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०८० का विशेषता

आधार वर्ष आ.व. २०७८/७९ मा रहेको व्यापार र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ४८.१ प्रतिशतबाट २०८४/८५ मा ५५ प्रतिशत पुर्‍याउने तथा आधार वर्ष आ.व. २०७८/७९ मा रहेको वस्तु तथा सेवाको निर्यात र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ६.३ प्रतिशतबाट २०८४/८५ मा २० प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य सहितको नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ प्रकाशित भएको छ ।

वाणिज्य नीतिको साथै विश्व व्यापार संगठनमा प्रवेश गर्ने तयारीसँगै नेपालले सन् २००३ मा नेपाल व्यापार तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अध्ययनको पछिल्लो प्रयास नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको तेश्रो सँस्करणका रुपमा नेपाल व्यापार रणनीति २०२३ सावर्जनिक भएको छ । विगतका दुई रणनीतिहरुले अपेक्षित लक्ष्यहरु प्राप्त गर्न प्रभावकारी नभएको विगतको अनुभव एवम् विगतका व्यापार एकीकृत रणनीतिले पहिचान गरेका वस्तु तथा सेवाको निर्यात वृद्धि दर कमजोर रहेको, नेपाल विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने निर्णयसँगै सन् २०२६ पछि नेपालले अतिकम विकसित राष्ट्रको हैसियतले अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा पाइरहेको सुविधा कटौतीको अवस्था, मुलुक संघीय शासन पद्धतिमा उपलब्ध आन्तरिक आपूर्ति तथा मूल्य श्रृंखला निर्माणमा नयाँ अवसर सिर्जना, गरिबी निवारण, समावेशी विकास एवम् लैंगिक सशक्तीकरण र सामाजिक

समावेशीकरणको अवधारणा अनुरूप व्यापार रणनीतिको परिमार्जन गर्नुपर्ने परीस्थितिको पृष्ठभूमिमा नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति, २०८० को तर्जुमा गरिएको छ ।

यस रणनीतिमा समेटिएका ११ वटा विषयहरुको मिहीन विश्लेषण गरिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार विस्तार र विश व बजारसँग व्यापार एकीकरणको लागि समष्टिगत आर्थिक तथा विकास नीतिको दृष्टिकोण र सुधारको समीक्षा, संघीयता, विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति र आर्थिक कूटनीतिका विषयलाई व्यापारिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने उपायको खोजी, व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता निर्माण र व्यापारबाट हुने लाभको समन्यायिक वितरणको लागि श्रम, सामाजिक समावेशिता र विपन्नको लागि बजारसँग सम्बन्धित विषय र गर्नुपर्ने सुधार, व्यापारिक पूर्वाधार विकास र व्यापार सहजीकरणको विद्यमान अवस्था र गर्नुपर्ने सुधार, नेपालका व्यापार साझेदार मुलुकका खाद्य तथा बाली गुणस्तर सम्बन्धी मापदण्डको सन्दर्भमा नेपाली उत्पादनलाई ती बजारमा प्रवेश गर्न र प्रतिस्पर्धी हुन सहज बनाउन गर्नुपर्ने सुधार, औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तर मापन गर्ने पूर्वाधारमा सुधार र गुणस्तर सम्बन्धी मापदण्ड परिपालना सुनिश्चित गर्न आवश्यक नीति तथा संस्थागत सुधारका विषय, वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धनको लागि असल नियामकीय वातावरण, लगानी सहजीकरण, सुशासन र बौद्धिक सम्पत्तिको रक्षा सम्बन्धी सुधारका विषय, उत्पादन तथा व्यापारको लागत न्यूनीकरण गर्न र उत्पादित वस्तुको गुणस्तर तथा आपूर्तिमा नियमितताको लागि चौथो र पाँचौं पुस्ताका औद्योगिक प्रविधि-उद्योग ४.० र उद्योग ५.० को उपयोगको सम्भावना, गर्नुपर्ने तयारी र सुझाव जस्ता विषयहरु उपर यस रणनीतिमा व्यापक अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने वस्तुको पहिचान तथा उदीयमान वस्तुको विकासका उपाय, अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने सेवाको पहिचान तथा सेवा क्षेत्रको विकासको लागि गर्नुपर्ने कार्य, रणनीति कार्यान्वयनको संयन्त्र तथा विधिका क्षेत्रमा समेत अध्ययन केन्द्रित गरिएको छ ।

यस रणनीति कार्यान्वयन गर्न रु ४ खर्ब ६३ अर्ब २५ करोड ७ लाख २० हजारको लागत लाग्ने अनुमान यो रणनीतिको विशेष आकर्षक पक्ष रहेको छ ।

विश्व माग सूचकलाई शून्य दशमलव ३५ अँक भार र निर्यात सम्पादन सूचकलाई शून्य दशमलव ६५ अँक भार दिई सो आधारमा वस्तु र सेवाको चयन गरिएको छ । यसरी ५० वटा उच्च अंक प्राप्त गर्ने वस्तुको पहिचान गरी सूचीमा पर्न गएका धातुको स्क्र्याप, पिना र खाद्य उद्योगको खेर गएका सामग्रीलाई हटाएर सम्भावना भएका विद्यमान वस्तु, उदीयमान वस्तु र पछि निर्यात बढ्न सक्ने वस्तुको अनुसार ६ अंकको एचएस कोडका आधारमा वस्तुहरु चयन गरिएका छन् । विद्यमान वस्तुहरुलाई समेत कृषिजन्य, वनजन्य, ठूला उद्योगजन्य, साना उद्योगजन्य गरी चार वर्गमा वगीकृत गरिएको छ ।

कृषिजन्य वस्तुहरुमा अलैंची,, अदुवा, दलहन, जुट र चियालाई सुचीकृत गरिएको छ । यसैगरी वन्यजन्य क्षेत्रमा जडीबुटी तथा सुगन्धित वनस्पति, रोजिन र टर्पेन्टाइन, लोक्ताबाट बनेको हाते कागज रहेका छन् । यसैगरी ठूला उद्योगका निर्यातजन्य वस्तुहरुमा फलाम तथा स्टिल, धागो तथा कपडा र तयारी पोशाकलाई समेटिएको छ । साना तथा घरेलु उद्योगका उत्पादनहरुमा गलैंचा, गहना, पश्मिना, पास्ता, ऊनबाट बनेका फेल्ट लगायत सामानहरुलाई नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिमा समावेश गरिएको छ ।

उदीयमान क्षेत्रमा सुगन्धित तेल, हिमालयन स्प्रिंग वाटर, तरकारी, फलफूल र तिनका प्रशोधित सामग्री, मसलाहरू, (दालचिनी, बेसार, लसुन, केसर, जीरा, मरिच र तेजपात), हस्तकला, लामा रेशाका कपडाहरू (अल्लो र हेम्पका रेशाहरू), कफी, पिपिसी सिमेन्ट, छुर्पी तथा महलाई समेटिएको छ ।

नयाँ तथा भविष्यमा सम्भावना हुन सक्ने वस्तुहरुमा हाइड्रोजन ऊर्जा, बहुमूल्य पत्थर, ढुंगा तथा ढुंगाजन्य उत्पादनहरु, सरोकारवालाहरुसँगको समन्वयमा आवश्यक नीतिगत तथा कानुनी परिमार्जन गरी हेम्प वा हेम्पजस्तै वनस्पति एवम सो बाट बनेका औषधीय गुण भएका वा सुगन्धित वस्तुहरुलाई समावेश गरिएको छ ।

सेवा व्यापार निर्याततर्फ पर्यटन, सूचना प्रविधि र इन्टरनेटमा आधारित सेवा, जलविद्युत्, निर्माण सेवा तथा दक्ष तथा अर्धदक्ष श्रम सेवा (विप्रेषण आउने सेवा) ५ वटा क्षेत्रहरुको पहिचान यस नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ उल्लेख गरिएका छन् ।

सेवा निर्यातको प्रवर्द्धनको लागि उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयमा कुनै प्रबन्ध नभएको पृष्ठभूमिमा उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको मौजुदा दरबन्दीभित्रै रही विद्यमान संगठन संरचनामा सामान्य फेरबदल गरी बहुपक्षीय व्यापार तथा व्यापार सहायता महाशाखा अन्तर्गत नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन, वस्तु तथा सेवा निर्यात प्रवर्द्धन तथा व्यापार सहजीकरणका लागि प्रशासन समूहको एकजना उपसचिव, दुईजना शाखा अधिकृत र एकजना तथ्यांक अधिकृतको दरबन्दी हुने बजार विद्वता तथा निर्यात प्रवर्द्धन (Market Inteligence and Export Pormotion) शाखा राख्न यस रणनीतिमा सिफारिस गरिएको देखिन्छ ।

नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन, समन्वय तथा मार्गदर्शन गर्न नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयनको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट स्वीकृत गर्ने, स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट संशोधन गर्ने, नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयनको प्रगति समीक्षा, अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र मार्गदर्शन दिने तथा नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य कार्य गर्ने गरी उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रीको अध्यक्षतामा २१ सदस्यीय राष्ट्रिय निर्देशक समितिको पनि प्रस्ताव गरिएको छ ।

यसैगरी नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको कार्यान्वयन र समन्वय गर्न उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको बहुपक्षीय व्यापार तथा व्यापार सहायता महाशाखाका सहसचिव संयोजक रहने गरी प्राप्त बजेट सीमाको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट निर्माण गर्ने, वार्षिक कार्ययोजना तयार गर्ने र प्रत्येक कार्यान्वयन निकायलाई अख्तियारी दिनुपर्ने रकमको निर्णय गर्ने, रणनीति कार्यान्वयनको प्रगति अनुगमन गर्ने र त्रैमासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरण तयार गर्ने, कार्यान्वयनको क्रममा देखिएका समस्याको बारेमा छलफल गर्ने, समाधान खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई सहयोग गर्ने, साझेदार निकायसँग समन्वय गर्ने तथा राष्ट्रिय निर्देशक समितिले तोकेका अन्य कार्य गर्ने गरी राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई गठन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ ।

नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ लाई क्षेत्रगत अवधारणा (SWAp) अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने ढाँचा अपनाउन सिफारिस गरिएको छ भने नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयन गर्न छुट्टै बजेट उपशीर्षकको व्यवस्था गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । रणनीतिको आधारमा तयार गरिएको वार्षिक कार्यक्रमको लागि यसै उपशीर्षकमा बजेट प्रबन्ध गर्ने र बजेटको अख्तियारी राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाईलाई दिने व्यवस्था गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । इकाईले सम्बन्धित कार्य कार्यान्वयनको लागि जिम्मेवार निकायलाई स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार बजेटको अख्तियारी विधिलाई पनि रणनीतिमा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यसै गरी बजेट तर्जुमा गर्दा रणनीति कार्यान्वयन बजेट सीमाको आधारमा राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाईले सम्बन्धित निकायलाई बजेट सीमा सहित कार्यक्रम प्रस्ताव गर्न अनुरोध गर्ने, सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त प्रस्तावको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गरी राष्ट्रिय निर्देशक समितिबाट स्वीकृत गराई अर्थ मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय योजना आयोगमा कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव गरिने विधिलाई यस रणनीतिमामा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यो रणनीति कार्यान्वयन गर्न उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका स्वायत्त संस्था, निजी क्षेत्रका छाता संस्था तथा मातहतका निकायहरू, विषयगत मन्त्रालय तथा निकायहरू, विदेशस्थित नेपाली कूटनीतिक नियोगहरू, अवैतनिक वाणिज्यदूत र नेपालस्थित विदेशी कुटनीतिक नियोग र मुलुकका अवैतनिक वाणिज्यदूत, विकास साझेदारबीचको सहकार्य, सहयोग र समन्वयलाई प्रभावकारी आवश्यक रहेको पक्षलाई आत्मसात् गर्दै यसका लागि पनि रणनीतिमा कार्यान्वयन विधिको प्रस्ताव समेत गरिएको छ ।

गण्डकी प्रदेशको सामान्य परिचय

नेपालको शासनव्यवस्था सुदृढीकरणका लागि संविधान सभाबाट नेपालको संविधान जारी भयो । यसै संविधान बमोजिम नेपाल संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य कायम हुन पुग्यो । नेपालको संविधान बमोजिम नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजन गरियो । यी मध्ये साविकका धौलागिरी अञ्चलका ४ जिल्ला, गण्डकी अञ्चलका ६ जिल्ला र लुम्बिनी अञ्चलको नवलपरासी जिल्लालाई टुक्र्याइ सुस्ता पुर्वको भू-भाग समेटेर नवलपुर जिल्ला बनाइ कुल ११ जिल्लाको गण्डकी प्रदेश कायम भयो ।

भौगोलिक रुपमा यस प्रदेशले हिमाल, पहाड र तराई गरी तिनै धरातलीय स्वरुपलाई समेटेको छ । भौगोलिक अवस्थितिलाई हेर्दा यो प्रदेश २७॰२०' उत्तरी अक्षांश देखि २९॰२०' उत्तरी अक्षांश र ८२॰५२' पूर्वी देशान्तर देखि ८५॰१२' पूर्वी देशान्तरका बीच रहेको छ । यस प्रदेशको सबैभन्दा अग्लो भू-भागको रुपमा धौलागिरी हिमाल र होचो भू-भागको रुपमा नवलपुरको त्रिवेणी सुस्ता रहेको छ ।

नेपालको कुल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि .मध्ये गण्डकी प्रदेशले २१,७३३ वर्ग कि.मि .अर्थात् १४.६६ % क्षेत्रफल ओगटेको छ । प्रदेशको कुल क्षेत्रफल मध्य हिमाली भू-भाग ५,८१९ वर्ग कि.मि) .२६.८(%, पहाडी भू-भाग १४,६०४ वर्ग कि.मि) .६७.२ (%र तराई भू-भाग १,३१० वर्ग कि.मि) .६ (%पर्दछ । यस प्रदेशमा पहाडी भु-भाग बढी रहेको छ ।

यो प्रदेश नेपाल राज्यको करीब मध्य भागमा पर्दछ । नेपालकै सबैभन्दा ठूलो महानगरपालिकाको रुपमा रहेको पोखरा समेत यस प्रदेशमा रहेको छ । यस प्रदेशको सिमाना पूर्वमा वाग्मति प्रदेशका रसुवा, धादिङ्ग र चितवन जिल्ला, पश्चिममा लुम्विनि प्रदेशका पूर्वी रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, गुल्मी, पाल्पा र नवलपरासी (सुस्ता बर्दघाट पश्चिम) र कर्णाली प्रदेशको डोल्पा जिल्ला पर्दछन् । त्यस्तै उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा लुम्बिनि प्रदेशको पाल्पा जिल्ला र भारतको विहार राज्य रहेका छन् ।

नेपालको प्राकृतिक एवं धरातलीय स्वरुपका आधारमा तीन भागमा विभाजन गरिए अनुसार यो प्रदेश पनि धरातलिय रुपमा तीन भागमा विभक्त छः

हिमाली प्रदेश नेपालको तथा यस प्रदेशको पनि उत्तरी भेगमा रहेको मोडदार पर्वतिय क्षेत्र हो ।साधारणतया ३००० मिटर देखि माथिको भू-भाग यस क्षेत्रमा पर्दछ। विश्वकै प्रशिद्ध अन्नपूर्ण धौलागिरी तथा माछापुच्छ्रे यसै प्रदेशमा पर्दछन । विश्वको सबैभन्दा गहिरो गल्छी अन्ध गल्छी (५७९१ मिटर) यसै प्रदेशको म्याग्दी जिल्लामा पर्दछ। गण्डकी प्रदेशका हिमालपारिका २ जिल्ला मनाङ्ग र मुस्ताङ्ग पनि यस प्रदेशमा पर्दछन्।

उत्तरमा हिमाल र दक्षिणमा तराईको भू-भाग बीच पर्ने साधारणतया ६०० मिटर देखि ३००० मिटर सम्मको क्षेत्र पहाडी प्रदेशका नामले चिनिन्छ। यसमा नदी निर्मित फाँट एंव उपत्यका बेसी टार तथा महाभारत पर्वतका श्रृंखलाहरु समेत पर्दछन्।ग्रामिण बस्तीहरुको बाहुल्यता भएको यस क्षेत्रमा गण्डकी प्रदेशमा म्याग्दी, पर्वत, बाग्लुङ्ग, लमजुङ्ग, गोरखा, तनहुँ, कास्की र स्यांजा गरी जम्मा ८ जिल्लाहरु रहेका छन्।

नेपालको दक्षिणी भागमा अस्थित समथर भूमि मध्य यस प्रदेशमा अत्यन्तै थोरै भू-भाग अर्थात १३१० बर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको छ । साविकको नवलपरासी जिल्लालाई दुई भागमा विभाजन गरी पूर्वी भाग अर्थात नवलपुर जिल्ला (बर्दघाट सुस्ता पूर्व) यस प्रदेशमा पर्दछ। त्रिवेणी सुस्ता नाका यस प्रदेशलाई भारतसँग जोड्ने एक मात्र अन्तराष्ट्रिय नाकाका रुपमा रहेको छ ।

हावापानी

यस प्रदेशमा तराईको समथर भू-भाग देखि ८१६७ मिटर उचाईमा रहेको धौलागिरी हिमाल सम्म फैलिएको हुँदा नेपालमा पाइने सबै प्रकारको हावापानी पाइन्छ। उचाई, वर्षा एवं पक्रमका आधारमा यहाँको जलवायुलाई उष्ण प्रदेशिय हावापानी न्यनो समशीतोष्ण हावापानी ठन्डा, समशीतोष्ण हावापानी, लेकाली हावापानी र अल्पाइन हावापानी गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

अ. **उष्ण प्रदेशीय हावापानी**:-ग्रीष्म ऋतुमा अति गर्मी र जाडोमा अति चिसो (शीतलहर चल्ने) गर्मीमा तापक्रम ४० डिग्री भन्दा माथि रहने र वर्षा २०० मी.लि. को हाराहारीमा हुने गर्दछ ।

आ. **न्यानो समशीतोष्णा हावापानी**:- औसत तापक्रम २१ डिग्रीको हाराहारीमा रहने मध्यम खालको जलवायु रहेको वर्षामा बढी पानी पर्ने र हिँउदमा कम पर्ने क्षेत्र पर्दछ ।

इ. **ठण्डा समशीतोष्ण हावापानी**:**–** महाभारत पर्वतको माथिल्लो खण्ड र हिमालयको तल्लो क्षेत्र वार्षिक औसत तापक्रम १७ डिग्रीको हाराहारीमा रहने जाडोमा ० डिग्री सम्म झर्ने र औसत वर्षा १५० मी.लि .सम्म हुने क्षेत्र पर्दछ ।

ई. **लेकाली हावापमनी**:**–** ग्रीष्ममा तापक्रम १३ डिग्री सेल्सीयस सम्म पुग्ने हुदा केही न्यानो हुने तर हिउँदमा ० डिग्री सेल्सीयस भन्दा कम हुने हुँदा अतिनै चिसो वर्षाको तुलनामा हिमपात बढी हुने क्षेत्र पर्दछ।

उ. **अल्पाइन (टुन्ड्रा) हावापानी**:**–** उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने हावापानी ध्रुवीय क्षेत्रको हावापानीसँग मेल खाने वर्षभरि नै हिँउ परिरहने अत्यधिक चिसो क्षेत्र पर्दछ ।

प्राकृतिक सम्पदा

गण्डकी प्रदेशमा हिमालबाट उत्पत्ती भएर वग्ने हिमनदीहरुमा कालीगण्डकी, बुढीगण्डकी, मर्स्याङ्दी, मादी, दरौदी, सेती, मर्दी, मोदी, म्याग्दी खोला, आँधिखोला, बढीगाड, उत्तरगंगा जस्ता ठूला नदीहरु रहेका छन। यसै गरी प्रमुख तालतलैयाहरु फेवाताल, वेगनासताल, रुपा ताल, तिलिचो ताल, दामोदर कुण्ड, खयरवराह ताल, तातोपानीका दह आदि विभिन्न प्रसिद्ध ताल तथा कुण्डहरु यस प्रदेशमा रहेका छन। त्यस्तै धौलागिरी, माछापुछ्रे, अन्नपूर्ण, निलगिरी, मनास्लु, गणेश, हिमाल जस्ता प्रसिद्ध हिमाल र हिमश्रृखलाहरु समेत यस प्रदेशमा रहेका छन।

गण्डकी प्रदेशको निर्यात संभावना र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्वन्धि SWOT विश्लेषण

प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग गरिएको अन्तरक्रिया तथा सन्दर्भ सामाग्री अध्ययनका आधारमा गण्डकी प्रदेशका समग्र पक्ष (सबलता, दुर्बलता, अवसर र हाँक) को विश्लेषण गर्दा देहाय बमोजिमको निचाडहरु प्राप्त भएका छन् ।

सबल पक्ष (Strength)	**दुर्वल पक्ष (Weakness)**
क. भौगोलिक विविधतायुक्त प्रदेश, ख. मलिलो खेती योग्य जमीन, ग. चीन र भारत जस्ता ठूला बजार , घ. कृषि तथा वनजन्य उत्पादनको प्रचुर सम्भावना, ङ. एक स्थानीय तह एक उद्योग ग्राम च. कास्कीको पोखरामा विशाल औद्योगिक क्षेत्रको स्थापना, छ. चीनलाई जोड्ने कोरला नाका र भारतलाई जोड्ने त्रिवेणि सुस्ता नाका ज. हिन्दू तथा बौद्ध धर्मावलम्वीहरुको लागि धार्मिक महत्वको प्रदेश, झ. साहसिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटनका लागि आकर्षक गन्तव्य, ञ. नेपालको एक मात्र ढोरपाटन शिकार आरक्ष ट. पर्यटकहरुका लागि स्तरीय होटल लगायत होमस्टेको व्यवस्था भएको ठ. पोखरामा निर्माणाधिन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, ड. जलविद्युतको प्रचुर सम्भावना	ढ. जनशक्तिको अभाव, ण. सिंचाई सुविधाको कमी, त. आधुनिक प्रविधिको कमी, थ. शहरतर्फ बसाइँ सराईको बढ्दो क्रम द. कृषियोग्य जमीन बाँझिदै जानु ध. भौगोलिक विकटताका कारण उत्पादित वस्तुहरुको बजारसम्म ढुवानी गर्न उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारको कमी, न. व्यापारका पूर्वाधारको विकासमा कमी (शीतगृह, संकलन केन्द्र आदि)
अवसर (Opportunities)	**चुनौती (Threat)**
क. चीन तथा भारतको बजार सम्मको सहज पहुँच, ख. धार्मिक, साहसिक पर्यटन तथा पदयात्राको लागि उपयूक्त ग. सामुदायीक होमस्टेमा पर्यटन पुर्वाधार सम्वन्धि कार्य गराउन पुजिगत अनुदान दिने सम्वन्धि कार्यविधि २०७५	छ. छिमेकी मुलुकमा कृषि एवं औद्योगिक क्षेत्रलाई प्राप्त सुविधा (अनुदान, प्रोत्साहन, ढुवानी, बीमा, ऋणमा छुट, न्युनतम समर्थन मूल्य, खरिदको प्रत्याभूति आदि सुविधा) ले गर्दा

घ. भारतीय बजारमा निकासी प्रवद्र्धन गर्न समान ङ. भाषा, संस्कृति र रहनसहनका कारण सहज, च. कोरलाबाट चीन र त्रिवेणि सुस्ता नाकाबाट भारत तर्फको बजार पहुँचको संभावना,	नेपाली कृषि उत्पादन मूल्यको आधारमा कम प्रतिस्पर्धी हुनु ज. इकोनोमी अफ स्केल (ठूलो परिमाणमा उत्पादन हुँदा प्रति इकाई लागत मूल्यमा हुने कमी)का कारण भारतीय वस्तुहरुसँग नेपाली वस्तुको लागत मुल्य तुलनात्मक रुपमा बढी हुनु झ. युवा जनशक्ति विदेश पलायन हुने क्रमले गर्दा कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रमा जनशक्तिको कमी हुनु ञ. चीन तथा भारतको सरकारहरुले नेपालको प्रमुख वस्तुहरुमा उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिरहेको,

प्रमुख कृषिजन्य उद्योगहरु

गण्डकी प्रदेशमा चिनी, सूर्ती/चुरोट, जुस एवं खाद्य प्रशोधन (दालमिल, तेलमिल, चामलमिल आदि) लगायतका केही उद्योगहरु स्थापना भएका छन् । औद्योगिक गणना २०६९ अनुसार गण्डकी प्रदेशमा ३९३ ओटा उद्योगहरु रहेको पाइन्छ ।

प्रमुख म्यानुफ्याक्चरिङ्ग उद्योगहरु

गण्डकी प्रदेशमा एउटा मात्र औद्योगिक क्षेत्र पोखरा औद्योगिक क्षेत्र रहेको छ। ५०१ रोपनी जग्गामा रहेको यस औद्योगिक क्षेत्रमा औद्योगिक क्षेत्रको ४ करोड र निजी क्षेत्रबाट ४०० करोड गरी जम्मा ४०४ करोडको लगानिमा ७२ वटा उद्योग प्रतिस्ठानहरु संचालनरत छन। हाल यस औद्योगिक क्षेत्र भित्र दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थ चाउचाउ, काठ तथा फलामका फर्निचर, विस्कुट, चकलेट, मिनरल वाटर, बेकरी, दाना, ह्याचरी, प्रिन्टिङ्ग तथा प्याकेजिङ्ग, विजुलीको तार, मेटल फेव्रिकेशन, टायल तथा व्लक, होजियारी, प्लास्टिकको पेट वोतल, सिरक डसना, सावुन, पेनस्टक, पाइप, पेन्टस, ह्युम पाइप, ट्रान्सफर्मर उत्पादन उद्योगहरु रहेका छन।,अन्य जिल्लाहरुमा पनि साना तथा ठुला स्केलका उद्योगहरु स्थापना भइ सन्चालनमा रहेका छन ।गोरखामा रहेको गोरखकाली रवर उद्योग हाल बन्द अवस्थामा रहेको छ भने गोरखा आयुर्वेदीक कम्पनीले विभिन्न किसिमका आयुरवेदिक औषधि तयार गरी स्वदेश एवं विदेशमा विक्रि गर्दै आएको छ।यसै गरी नवलपुरमा रहेको नेपालको एक मात्र कागज उद्योग समेत वन्द अवस्थामा रहेको छ।होंसी सिमेन्ट, चौधरी उद्योग ग्राम, नवलपुरमा संचालनमा आएको छ। सूर्य टोवाको कम्पनीले तनहुँबाट चुरोट उत्पानदन गर्दै आएको छ।त्यसैगरी मुस्ताङ्गमा स्याउको सर्वत वनाउने उद्योग संचालनमा रहेका छन। उद्योग व्यवसायलाई आर्थिक विकासको मेरुदण्डको रुपमा लिइ गण्डकी प्रदेश सरकारले एक स्थानिय तह एक उद्योग ग्रामको नीति अघि सारेकोले पनि यस प्रदेशमा उद्योग स्थापनाको लागि उपयुक्त अवसरको रुपमा लिनु पर्दछ। उद्योग स्थापनाको लागि उपयुक्त वातावर एवं कच्चा पदार्थको उपलव्धता भएतापनि यस प्रदेशमा उद्योग क्षेत्रमा लगानी आकर्षित हुन

सकेको छैन। यस प्रदेशमा जडिवुटी, फलफुल, खनिज पदार्थमा आधारित उद्योगको सम्भावना अधिक देखिन्छ। पर्यटन तथा जलविद्युत लगायतका क्षेत्रमा आधारित उद्योगको प्रचुर सम्भावना रहेको हुँदा यसमा लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक देखिन्छ।

जिल्ला	उद्योगको संख्या	रोजगारीको संख्या	उत्पादन
गोरखा	९	५४५	खाद्य -२, कास्ठ -२ ,अधातु खनिज- ३
लम्जुङ्ग	३	४००	फर्निचर- १, अधातु खिनज-२
तनहुँ	६२	१०४१	फर्निचर -१३, अधातु खनिज -३४, खाद्यय- ८, पेय पदार्थ- १, धातु खनिज -६
स्याङ्गजा	४५	५६६	फर्तनचर -३३, खाद्य -३१, अधातु खनिज- ४, पेयपदार्थ - ३
कास्की	१९८	४७०६	फर्निचर- ६९, खाद्य -३१, फेव्रिकेटेड धातु -३०, अधातु खनिज- १७, कास्ठ- ११, रेकर्ड मेडिया -८, टेक्टाइल- ५, वायरिङ सामाग्री- ५, पेय पदार्थ- ४, कागज -३, रसायनिक- ३, प्लास्टिक -३, आधारमुत खनिज -२, मेसिनरी -२, छाला -१
मनाङ्ग	०	०	०
मुस्ताङ्ग	३	५३	पेयपदार्थ -२, फर्निचर १
म्याग्दी	६	११४	फर्निचर -६
पर्वत	२३	३१४	फर्निचर -१०, खाद्य- ३, अधातु खनिज -३, पेयपदार्थ -२, कास्ठ -२, कागज -१, फेव्रिकेटेड खनिज- १
बाग्लुङ्ग	५	१०३	फर्निचर -३, खाद्य -१, फेव्रिकेटेड खनिज -१
नवलपुर	३९	६५८	अधातु खनिज -१६, खाद्य -१०, फर्निचर- ३, फेव्रिकेटेड धातु खनिज -१, पेय पदार्थ -२, कास्ठ- १, कागज- २, प्लास्टिक- २, धातु खनिज- २, रासायनिक- २, चुरोट- १
गण्डकी	३९३	८५००	

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

जलविद्युत Hydro electricity

मुलुकमा उत्पादित कुल जलविद्युत आयोजना मध्य १ मे.वा. क्षमता भन्दा माथिका जम्मा ७५ वटा योजनाहरुबाट कुल १००४.८ मे.वा. विद्युत उत्पादन भएकोमा गण्डकी प्रदेशमा मात्र २२ योजनाहरुवाट जम्मा ४७५.१ मे.वा. अर्थात ४७.२८ प्रतिशत विद्युत उत्पादन हुदै आएको छ । गण्डकी प्रदेशमा संचालित १ मे.वा .भन्दा माथि क्षमता भएका योजनाहरुको विवरण अनूसुची २ मा उल्लेख गरिएको छ।

गण्डकी प्रदेशमा संचालित उद्योग एवं औद्योगिक क्षेत्रको विवरणः

यस प्रदेशमा स्थापित ठूला उद्योगको संख्या न्यून रहे पनि घरेलु तथा साना उद्योग भने लगभग सवै जिल्लाहरुमा उल्लेखनिय रहेको पाइन्छ।समस्टिगत रुपमा यस प्रदेशमा सेवामुलक उत्पादनमुलक पर्यटनमुलक उर्जामुलक

कृषि र वन पैदावार तथा सूचना प्रविधिमा आधारित गरी १२७ किसिमका उद्योगहरु जिल्ला स्थित घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरुमा दर्ता भएको देखिन्छ ।

क्र.सं.	**उद्योग**	**जिल्ला**	**संचालन अवस्था**
१	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	कास्की पोखरा	संचालन
२	भृकुटी कागज कारखाना	नवलपुर	वन्दअवस्था
३	गोरखकाली रवर उद्योग	मजुवादुउराली गोरखा	वन्दअवस्था
४	सूर्य टोवाको कम्पनी	तनहुँ	संचालन
५	होंग्सी सिमेन्ट	नवलपुर	निर्माणाधिन

गण्डकी प्रदेश स्थिति पत्र

जस अनुसार २८२५४ ओटा साना उद्योग व्यवसाय दर्ता भएका छन। यस वाहेक अ.व. २०७२/७३ को अन्त्य सम्ममा नवलपुर वाहेकका जिल्लामा रहेका ४३७ ओटा उद्योगहरु उद्योग विभागमा दर्ता भइसकेका छन।यस्तै पोखरा औद्योगिक क्षेत्रमा ७२ ओटा उद्योग चालु अवस्थामा ५ ओट उद्योग निर्माणाधिन अवस्थामा ३ ओटा वन्द अवस्थामा र ९ ओटा विभिन्न संघ सस्था गरी कुल जम्मा ८९ ओटा उद्योग छन।

क्र.स.	**जिल्ला**	**दर्ता भएका उद्योग संख्या**	**रोजगारी संख्या**
१.	गोरखा	२५३३	७७१२
२.	लम्जुङ्ग	२२०२	५१६२
३.	तनहुँ	४४८४	१२७५९
४.	स्याङ्गजा	२७४६	९११५
५.	कास्की	८४९१	१९४३८
६.	मनाङ्ग	२८९	५७८
७.	म्याग्दी	६०२	२३७०
८.	मुस्ताङ्ग	६७३	१८००
९.	पर्वत	१८३७	५५०७
१०.	बाग्लुङ्ग	१७८८	६१२६
११.	नवलपुर	२६०९	६७५९
जम्मा		**२८२५४**	**७७३२६**

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

खनिज

खानी तथा भूगर्भ विभागका अनुसार गण्डकी प्रदेशमा उपलव्ध खनिज पदार्थ देहाय बमोजिम रहेका छन् । यस प्रदेशमा सिमेन्टको कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग हुने चुन ढुंगा, तामा, सुन, फलाम, सिसा, ग्रेनाइट, नुन जस्ता अधिक आयात हुने वस्तुका कच्चा पदार्थको खानी रहेका छन।

क.सं.	जिल्ला	खनिजको नाम
१.	गोरखा	Rear Earth Metal, Bismuth ,तामा ,सुन, Tantalum-Niobium, Feldspar pyrite, ग्रेनाइट र साइनाइट
२.	लम्जुङ्ग	Geothermal hot springs, नुन, Tourmaline
३.	तनहुँ	फलाम, तामा, सुन, सिसा, जिंक, पाइराइट, खरी पाउडर, लाइमस्टोन र स्लेट
४.	कास्की	Common salt brine seeps र Talc
५.	स्याङ्जा	चुनढुंगा
६.	मुस्ताङ्ग	युरेनियम, सुन ,नुन, ग्रेनाइट, जिप्सम, स्लेट, साइनाइट, तेल, ग्याँस र कोइला
७.	मनाङ्ग	नुन, Aquamarine/Beryl Tourmaline र ग्रेनाइट
८.	पर्वत	फलाम, तामा, सुन, सिसा, फल्डस्पार र क्वार्ज ।
९.	बाग्लुङ्ग	Quartzite , तामा, फलाम, सिसा, जिंक, खरी र स्लेट
१०.	म्याग्दी	फलाम, तामा, सुन, जिंक, पाइराइट, खरी पाउडर, लाइमस्टोन, स्लेट र Geothermal hot springs
११.	नवलपुर	फलाम

स्थितिपत्र /खानी तथा भुगर्भ विभाग

खानिजन्य उद्योग

गण्डकी प्रदेशमा संचालित उद्योगहरु मध्य आफ्नै देशको कच्चा पदार्थमा आधारित खानिजन्य उद्योगहरुको संख्या कम भएपनि यसले मुलुकको आर्थिक मामिलामा महत्व राख्दछ। यस प्रदेशमा चुनढुंगामा आधारित उद्योगबाट सिमेन्ट उत्पादन हुदै आएको छ । रातोमाटो कार्जाइट र टल्क सम्वन्धि उद्योगहरु पनि संचालनमा आएका छन । चुनढुंगा उद्योगबाट

उद्योगको किसिम	जिल्ला	राजश्व रु.
चुनढुङ्गा उद्योग	गोरखा र तनहुँ	२२७९२५०
रातोमाटो उद्योग	पालुङ्गटार गोरखा	११४७२.५
कार्जाइट	बाग्लुङ्ग र पर्वत	-
टल्क	तनहुँ र म्याग्दी	-

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

सेवा व्यापार

पर्यटनः

पर्यटन क्षेत्र रोजगारी श्रीजना गर्न गरिवीनिवारण गर्न निर्यात बढाउन तथा समग्र अर्थ व्यवस्थालाई सुदृढ बनाउन धेरै जसो देशहरुले प्राथमिकतामा राखेको क्षेत्र हो ।विश्व यात्रा र पर्यटन परिषदले सन् २०१८ मा गरेको अध्ययन अनुसार सन् २०१७ मा विश्व अर्थतन्त्रमा पर्यटन क्षेत्रले कुल ग्राहस्त उत्पादनको १०.५ प्रतिशत योगदान गरेको थियो।भने ३१ करोड ३० लाख रोजगारी श्रीजना गरेको थियो। सोही अध्ययन अनुसार सन् २०१७ मा समग्र पर्यटन क्षेत्रले नेपालको कुल ग्राहस्त उत्पादनमा प्रत्यक्ष ४.० प्रतिशत र अप्रत्यक्ष ३.८ प्रतिशत गरी कुल ७.८ प्रतिशत योगदान गरेको अनुमान थियो। यसैगरी प्रत्यक्ष ४९५५०० र अप्रत्यक्षमा ५,२९,५०० गरी कुल

१०,२७,००० रोजगरी श्रीजना गरेको अनुमान छ। आ.व. २०७३/७४ मा गण्डकी प्रदेशमा जंगली जनावर अवलोकन गर्न १,५०३१७ जना पर्यटकहरु आएका थिए १३,६६८ जना विभिन्न स्थानमा पदयात्राका लागि आएका थिए भने १९,२७१ पोखरा क्षेत्रमा प्याराग्लाइडिङ्गका लागि कुल १८३२५६ जनाले गण्डकी प्रदेशको भ्रमण गरेका थिए।

क्र.सं.	क्षेत्र	
१.	जंगली जनावर अवलोकनका लागि आएका पर्यटक	१५०३१७
२.	पदयात्री	१३६६८
३.	प्याराग्लाइडिङ्ग	१९२७१
जम्मा		१८३२५६

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

वि.स. २०७४/७५ मा नेपालमा आएका कुल विदेशी पर्यटक संख्या ९४०२१८ थियो । नेपाल आउने कुल पर्यटक मध्य ४० प्रतिशत पर्यटक गण्डकी प्रदेशमा आएको अनुमान गर्न सकिन्छ। तालिका अनुसार गण्डकी प्रदेशमा भित्रिने पर्यटक वि.स.२०७०/७१ देखि २०७४/७५ को तथ्यांक नियाल्दा वि.स.०७२/७३ मा भुकम्प गएको कारण पर्यटक आवागमनको संख्या घट्न गएको अनुमान गर्न सकिन्छ भने अरु वर्षहरुमा क्रमिक रुपमा बृद्धि भएको पाइन्छ

गण्डकी प्रदेशमा संचालित होटल र होमस्टेको विवरणः

यस प्रदेशको राजधानी पोखरामा २ वटा पाँच तारा ,२ वटा ३ तारा ,११ वटा २ तारा ,२ वटा १ तारा र ३५८ वटा पर्यटक स्टान्डरका होटलहरु रहेका छन। ३७९१ जनाले रोजगारी पाएका छन।पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि गण्डकी प्रदेशले १०० पर्यटकीय गन्तव्यहरु पहिचान गरेको छ ।

पर्यटकको वसाइ लम्व्याउन गण्डकी प्रदेशका १२५ स्थानहरुमा होमस्टे संचालन गरिएको छ । होमस्टे कार्यक्रम मार्फत पर्यटकहरुलाई आकर्षित गर्न प्रदेश सरकारले होमस्टे संचालकहरुलाई आर्थिक सहयोग गरी घर, कोठा, सौचालय जस्ता भौतिक पुर्वाधार सुधार कार्य अघि सारेको छ।

गण्डकी प्रदेशका पर्यटकीय गन्तव्यहरु अनूसुची -३ मा उल्लेख गरिएको छ।

होटल र होमस्टेको विवरणः

सि.नं	विवरण	संख्या	कोठा संख्या	रोजगारी
१.	५ तारा	२	२४३	११०
२.	३ तारा	२	१२९	५०
३.	२ तारा	११	२६८	१८९
४.	१ तारा	२	५६	६०
५.	पर्यटक होटल	३५८	४७८५	३३८२
६.	रेष्टुरेन्ट	५		०
७.	होमस्टे	६८	५०७	०
८.	होटल लज रेष्टुरेन्ट	८१	८२६	०
९.	घरेलु समितिमा दर्ता भइ जिल्लाहरुमा संचालित होटल लज रेष्टुरेन्ट	७१२०	०	०
जम्मा		**७६४९**	**६९१४**	**३७९१**

गण्डकी प्रदेश स्थितिपत्र

गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन हुने, निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरुको विश्लेषण

अन्तरप्रदेश व्यापार तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तुहरुः

चामलः

आधुनिक खेती प्रणाली, अत्याधुनिक कृषि औजारको प्रयोग, उन्नत जातको विऊ, मल र सिंचाइको उचित व्यवस्था गरी धानको उत्पादकत्वमा बृद्धि गरी प्रदेशमा धानको उत्पादन वढाउन सकिन्छ। पहाडभन्दा तराइको उत्पादकत्व वढि हुने हुदा यस प्रदेशको एक मात्र तराइ भुभाग नवलपुरमा धानको उत्पादन राम्रो हुने भएकोले धान खेती तर्फ प्रोत्साहन गरी उत्पादन वृद्धी गर्न सकिन्छ। यसरी चामलको वढ्दो आयात कम गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ।

गहुँ

नेपालको अर्को महत्वपुर्ण खाद्यबालीमा गहुँ पर्दछ ।

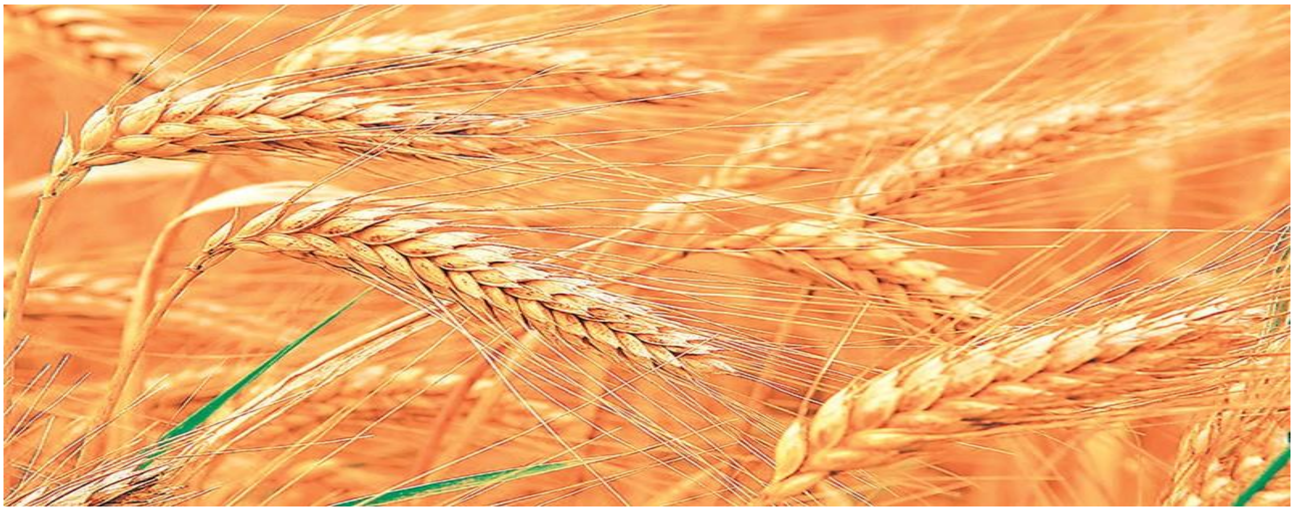

यो बचत रहेको गहुँ अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

मकै

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा मकै पर्दछ । विश्वको कुल मकै उत्पादनमा नेपालको हिस्सा करीव ०.२० प्रतिशत रहेको छ । कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा मकै उत्पादन बचत भएको देखिन्छ । यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको मकै उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल मकै उत्पादनमा १७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसुची -४ मा उल्लेख गरिएको छ।

कोदो

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा कोदो पनि पर्दछ । अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

यस प्रदेशको कोदो उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा ३२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

फापर

नेपालको अर्को खाद्यान्न बालीमा फापर पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा फापर उत्पादन २७२९ मे.ट रहेको र फापरको औसत राष्ट्रिय उपभोगका आधार ०.१के.जी./वर्ष/व्यक्तीका दरले हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा २६२ मे.ट. कोदो उपभोग भई २४६७ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ । यो

परिणाम अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको फापर उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा २३ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ ।

यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसुची -४ मा उल्लेख गरिएको छ।

जौ

नेपालको अर्को खाद्यन्न बालीमा जौ पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा जौ उत्पादन २६४८ मे.ट रहेको र औसत राष्ट्रिय उपभोगका आधार ०.१ के.जी./वर्ष/व्यक्तीका दरले हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा २६२ मे.ट. जौ उपभोग भई बाँकी २ हजार ३ सय ८६ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ ।

यो परिमाण अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस प्रदेशको जौ उत्पादनको हिस्सा नेपालको कुल उत्पादनमा ९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको तथ्यांक अनूसुची -४ मा उल्लेख गरिएको छ।

अदुवा Ginger

H.S.Code: *091011*

Ginger, neither crushed nor ground

बैज्ञानिक नामः Zingiber officinale

अदुवा खेतीका लागि समुद्र सतहबाट ६ सयदेखि १ हजार ६ सय मिटरसम्म उचाइ भएको मध्यपहाडी भू भाग- उपयुक्त हुन्छ। यस प्रदेशका नवलपुर, तनहु, कास्की र स्यांजा अदुवा उत्पादन हुने प्रमुख जिल्लाहरु हुन।

अदुवा औद्योगिक बालीका रूपमा परिमार्जित हुँदै गएको छ । पछिल्ला वर्षमा जुस, क्याण्डी, बास्नादार तेल तथा स्याम्पुमा अदुवाको प्रयोग हुन थालेको छ । आयुर्वेदिक औषधि तथा शृङ्गारका सामग्री बनाउन पनि यसको प्रयोग बढेको छ ।औषधि तथा मसलाका रूपमा बढी प्रयोग हुने अदुवाको व्यावसायिक खेती नेपालमा ६५ जिल्लामा भइसकेको छ ।

अदुवाको प्रयोग

अदुवा खास गरेर मसलाको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । आयुर्वेदिक औषधि, बिस्कुट, केक, पाउरोटी, बियर, मदिरा आदिमा पनि प्रयोग गर्ने गरिन्छ। खोकी लागेको, रुघा लागेको, अपच, निमोनिया, श्वासको समस्या, पेट दुखेको, स्वर बसेको, जोर्नी दुखेकोलगायत अन्य थुप्रै समस्याको निदानका लागि अदुवालाई औषधिका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।ताजा अदुवालाई सोझै अथवा सुठोको धुलोका रूपमा प्रयोग गर्ने गरिन्छ ।

अदुवाबाट तयार गर्न सकिने वस्तुहरुः क्याण्डी, अचार, सर्वत, पेष्ट, सुठो, पाउडर र तेल

अदुवा निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- आवस्यकता अनुसार धुलाइ/ड्राइङ्ग केन्द्र स्थापना
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन/अनुसन्धान गर्नु पर्ने

- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक विद्युत पानी आद्युनिक औजर
- कृषकहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, व्याजदर, औजार, औषधी आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था
-

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

अदुवा निर्यातको लागि सम्भावित मुलुकः खाडी मुलुकका, बंगालादेश,पाकिस्तान, भारत आदि।

कफी Coffee

बैज्ञानिक नामः Coffea

H.S. Code: 0901 Coffee,
whether or not roasted or decaffeinated; coffee husks and skins; coffee substitutes

नेपाली कफीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा माग बढ्दै गएको छ ।

स्वदेशमा पनि नेपाली कफीको माग दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको छ । नेपालमा आन्तरिक मागको करिब आठ प्रतिशत मात्रै कफी उत्पादन हुँदै आएको छ । नेपालको कफी संसारमै सबैभन्दा उत्कृष्ठ स्वाद मानिएकाले जापान, अस्ट्रेलिया, अमेरिका, कोरिया, जर्मनी, बेलायत, क्यानाडालगायत मुलुकमा निर्यात हुन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा नेपाली कफीको माग उच्च छ तर मागअनुसार उत्पादन नहुँदा निर्यात गर्न सकिएको छैन । चिया तथा कफि विकास बोर्डका अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा वार्षिक आठ हजार मेट्रिक टन कफीको माग छ ।नेपाली कफी विश्व बजारमा प्रतिकिलो १० डलरसम्ममा बिक्री हुन्छ । यो मूल्य अन्य मुलुकको कफीले पाउँदैन । नेपालमा हाल २२ वटा कफी प्रशोधन उद्योगहरु छन् । गण्डकी प्रदेशका गोरखा, लम्जुङ, तनहुँ स्याङजा, कास्की, पर्वत, म्याग्दी र बाग्लुङ्ग जिल्लामा कफीको व्यावसायिक खेती हुन्छ । कफिको निकासी प्रवर्द्धनका लागि नेपाल सरकारले एकिकृत व्यापार रणनीति अन्तरगत तुलनात्मक लाभको सूचीमा राखी कफिको प्रशोधन, गुणस्तर, वजारिकरण लगायत व्यापार सम्वद्ध क्रियाकलापद्धारा निर्यात अभिबृद्धि गर्ने हेतुले आवश्यक कार्यक्रम गर्दै आएको छ। नेपालमा कफि उत्पादन हुने जिल्लाहरुको विवरण अनूसुची -६ मा उल्लेख गरिएको छ।

नेपालमा ११ लाख हेक्टर जमिनमा कफि खेती गर्न सकिने भएतापनि हाल २६४६ हेक्टर भुमीमा लगाइएको छ। यो अंक संभावित खेतीयोग्य भुमीको ०.२४ प्रतिशत हुन आउँछ।गण्डकी प्रदेशका गोरखा, कास्की, लम्जुङ, म्याग्दी, पर्वत, स्यांजा र तनहुँ ७ जिल्लामा आ.व. २०७४/७५ मा ८४४ हेक्टर क्षेत्रफलमा कफि खेती गरि वार्षिक १५१ मे.ट. ग्रीन विन कफि उत्पादन भएको देखिन्छ।जसअनुसार गण्डकी प्रदेशमा कफिको उत्पादकत्व ०.१८ मे.ट./हेक्टर रहेको छ भने राष्ट्रिय उत्पादकत्व ०.१९ मे.ट./हेक्टर रहेको देखिएकोले यस प्रदेशमा कफी उत्पादनको लागि मलजल तथा स्याहार सुसार गरी उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न पर्ने देखिन्छ।कृषकहरुलाई यो व्यवसाय तर्फ आकर्षित गर्न सहुलियत कर्जा वालिविमा आधुनिक प्रविधिको उपलव्धताद्वारा उत्पादन वढाउन सकिन्छ।

क्र.सं.	जिल्ला	खेति गरिएको क्षेत्र हे.	उत्पादन मे.ट Green Bean	कृषक संख्या
१	गोरखा	५५	८	७५७
२	कास्की	१४९	३५	४२७५
३	लम्जुङ	१५५	१८	१३६९
४	म्याग्दी	३४	९	५०३
५	पर्वत	९५	२५	१९२१
६	स्यांजा	३१६	४५	३३२१
७	तनहुँ	४१	११	६२५
	Total	८४४	१५१	१२७७१

राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास वोर्ड

कफीको विश्व मागको अवस्था र यसको बजार

विश्वमा कफिको माग दिन प्रति दिन बृद्धि हुदै गएको छ।कफिको माग पुर्तिका लागि यु.यस.ए.ले सव भन्दा बढी रकम खर्चिने गरेको कुरा आइटिसीको सन् २०१४ देखी २०१८ को तथ्थाङ्कबाट थाहा पाउन सकिन्छ। सन् २०१४ मा यु.यस.ए.ले ६ अर्व १३ करोड अमेरिकी डलर वरावरको कफि आयात गरेको देखिन्छ। जर्मनी, फ्रान्स, इटली, नेदरल्याण्ड, जापान लगायतका देशले ठुलो धनरासी खर्च गरी वर्षेनी कफि आयात गरेको देखिन्छ। कफिको आयातकर्ता देशको विवरण अनूसुची -७ मा उल्लेख गरिएको छ।

कफि निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- आवश्स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ,लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- आवस्यकता अनुसार धुलाइ/ड्राइङ्ग केन्द्र स्थापना
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन /अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक विद्युत पानी आद्युनिक औजर
- कृषकहरुलाई प्राविधिक सहयोग,तालीम,ढुवानी,व्याजदर,औजार,औषधी आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तरः

- **Sanitary and Phyto Sanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था,सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति,आयात गरिने उत्पादन दर्ता

निर्यातको लागि सम्भावित मुलुकः जर्मनी, फ्रान्स, इटली, नेदरल्याण्ड, जापान आदि।

अलैंची (Black cardamon)

बैज्ञानिक नामः *Amomum subulatum, Amomum costatum*

H.S.Code: 090831, Cardamoms, neither crushed nor ground

अलैंची नेपाल बाहेक भुटान, श्रीलङ्का, मलेशिया र चिनमा पनि खेती गरिन्छ भने विभिन्न प्रजातीका अलैंचीहरू चिन, उत्तरपूर्वी भारत तथा पूर्वी र पश्चिमी अफ्रिकामा पनि पाइन्छन् । नेपाल, भारत र भुटान विश्वका अत्याधिक परिमाणमा अलैंची उत्पादन गर्ने मुलुकमा पर्दछन् । यो मसला तथा घरेलु औषधिको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यो वनस्पति कुनै पनि भिरालो परेको जमीन या अग्ला अग्ला रुख भएको ठाउँमा पनि खेति गर्न सकिन्छ

खेती

अलैंची खेती गर्न समुद्री सतहबाट ७०० मिटरदेखि २२०० मिटरसम्मको उचाइ, ८ देखि २० डिग्री सेल्सियस तापक्रम, वार्षिक १५०० देखि ५००० मिलिमिटर वर्षा हुने सेपिलो उत्तर मोहडा भएको ठाउँ उपयुक्त मानिन्छ। 'डम्मरसाई', 'रामसाई', 'चिवेसाई', 'गोलसाई', 'राम्ला', 'साउने', आदि अलैंचीका प्रमुख जात हुन्।

उपयोग

- अलैंची एउटा मसला बाली भएकोले प्राचीन समय देखि नै यसलाई एक महत्वपूर्ण र महङ्गो मसलाको रूपमा प्रयोग गरिंदै आएको छ ।
- यसको सुगन्धित बीयाँबाट **Cineole** नामक उडनशील सुगन्धित औषधीय र मसलाको गुणयुक्त तेल प्राप्त हुन्छ । यसको तेल मिठाई, केक, पेष्टी आदिलाई सुगन्धित बनाउन प्रयोग गरिन्छ ।
- बीयाँ पानसंग पान मसालाको रूपमा खाईन्छ । आयुर्बेदिक र यूनानी चिकित्सामा घाँटीदुखेको, फोक्सोमा अवरोध रहेको, आँखाको ढकनी\पलक\Eye-lid) सुन्निएको, पाचन प्रणालीमा गडबडी, फोक्सोको क्षयरोग आदिको उपचार गर्न अलैंचीको प्रयोग गरिन्छ ।
- अरब देशहरूमा चिया र कफी बनाउन तथा युरोपियन देशहरूमा उच्चकोटिको मदिरा तयार गर्न टिन्चर र कफी बनाउन अलैंचीको प्रयोग गरिन्छ ।

अलैचीको व्यापार स्थितिः

विश्वव्यापार संगठनको तथ्याङ्क अनुसार अलैची सन् २०१८ मा २८८६८० हजार यु.यस.डलर वरावर ३१५८० टन निर्यात भएको देखिन्छ। अलैचीको भाउ सरदर प्रति टन ९१४१ यु.यस. डलरमा विक्रि भएको देखिन्छ।

नेपालको निर्यात स्थितिः

नेपालले सन् २०१८ मा भारत, साउथ अफ्रिका, जर्मनी, फ्रान्स लगायत विश्वका अन्य देशहरुमा अलैची निर्यात गरेको देखिन्छ । नेपाली अलैचीको ९९.९ प्रतिशत निर्यात भारतमा भएको र ०.१ प्रतिशत मात्र अरु मुलुकहरुमा निर्यात भएको छ। नेपाली अलैचीको वजार भारत मात्र भएको कुरा उक्त तातिकाबाट स्पस्ट हुन्छ। अलैचीको वार्षिक मुल्यमा ८ र परिमाण १६ प्रतिशतले बृद्धि भएको तथ्याङ्कले देखाउछ। यसले विश्ववजारमा अलैचीको भाउ राम्रो भएको बताउछ।

अलैची निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- आवयकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- आवश्यक स्थानमा आधुनिक ड्रायर मेसिनको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- बजार अध्ययन /अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, विद्युत, पानी, आद्युनिक, औजर आदि।
- व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैंक व्याजदर, औजार, आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित बजारःखाडी मुलुक, पाकिस्तान, बगालादेश, भारत आदि

सुन्तला oranges

वैज्ञानिक नामः Citrus sp

H.S.Code: ***080510 Fresh or dried oranges***

सुन्तला नेपालमा समुन्द्र सतहदेखि ८०० देखि १२०० मिटरसम्म व्यावसायिक रुपमा खेती गर्न सकिन्छ नेपालको पहाडी क्षेत्रमा सुन्तला जात फलफूलको खेती सफल रुपमा भइरहको उत्तर तथा पूर्वी मोहोडा भएका जग्गा यसको लागि उपयुक्त हुन्छ । ६० भन्दा बढी जिल्लामा सुन्तलाको खेती भइरहेको छ । सुन्तला जातभित्र सुन्तला, जुनार, कागति, निवुवा, मुन्तला आदि पर्दछन् ।यी मध्य सुन्तला सवै भन्दा बढी उत्पादन भैरहेको छ।

सुन्तलामा पाइने तत्वहरुः फस्फोरस, म्याग्नोसियम, थाइमिन, माईसिन, प्रोटिन, फलाम, आदि पाईन्छ ।

सुन्तलाबाट निम्न प्रकारका प्रशोधित वस्तुहरू तयार गर्न सकिन्छ :

- जुस
- मदिरा
- क्यान्डी
- जाम/जेली
- पल्प

गुणस्तरीय सुन्तला उत्पादनको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- आवयकता अनुसार कोल्ड स्टोरेज, स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आधुनिक, औजर आदि।
- कृषक/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैक व्याजदर, औजार, औषधि आदिमा सहयोग

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

स्याउ ***Apple***

बैज्ञानीक नामः *Malus*

HS.Code: 080810 (Fresh apples)

स्याउ खेती शितोष्ण हावापानी भएकोठाँउमा उपयुक्त हुने गर्दछ । १६०० देखी २६०० मिटर उचाईमा स्याउको उत्पादन राम्रो हुन्छ। सरदर१००० देखी १४००० मि.मि. वार्षिक बर्षा हुने ठाँउमा स्याउको उत्पादन धेरै राम्रो हुने भएतापनि मुस्ताङको स्याउ अन्य ठाँउको भन्दा गुणस्तरीय मानिन्छ। नेपालमा वर्षा बढी हुने भन्दा कम हुने तर चिसो ठाँउमा स्याउको उत्पादनका साथै गुणस्तर राम्रो हुन्छ ।

गण्की प्रदेशका मुस्ताङ, मनाङ, गोरखा, बाग्लुङ्ग लम्जुङ्ग म्याग्दी र कास्की जिल्लामा स्याउ खेती गरिन्छ। नेपालमा माग अनुसार स्याउ उत्पादन हुनसकेको छैन । स्याउको माग पुर्ति गर्नको लागि विदेशबाट आयात गर्दै आइरहेको छ ।

स्याउबाट निम्न प्रकारका प्रशोधित वस्तुहरू तयार गर्न सकिन्छ :

- जुस
- मदिरा
- सुकुटी
- क्यान्डी
- जाम/जेली
- पल्प

चिन र भारतबाट आउने भन्दा नेपालको स्याउको गुणस्तर राम्रो हुनुका साथै स्वादिलो समेत छ।यस प्रदेशमा कुल १४७२ हेक्टर जमिनमा स्याउको खेती गर्न सकिन्छ त्यस मध्य ५२६ हेक्टर जमिन अर्थात ३५ प्रतिशत भुभागमा मात्र खेती गरिएको पाइन्छ।स्याउ उत्पादन हुने जिल्लहरु मध्य मुस्ताङ्गमा १११५ हेक्टर जमिनमा स्याउ खेती गर्दा ३६० मे.ट. उत्पादन भयो जसको उत्पादकत्व १३ मे.ट/हे. रह्यो। उत्पादन र उत्पादकत्वका हिसावले मुस्तङ्ग सबभन्दा राम्रो देखियो।त्यसपछि मनाङ्गको उत्पादन तथा उत्पादकत्व राम्रो देखियो यसैगरी गोरखा बाग्लुङ्ग लम्जुङ्ग म्याग्दीमा पनि स्याउको खेति वृद्धि गर्न मिल्ने जमिन प्रसस्तै रहेकोले यी प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमा कुल १४७२ सम्भावित जमिनमा क्रमश खेति विस्तार गर्दै लगी उत्पादन वढाउन तर्फ लाग्नु पर्ने देखिन्छ।

आ.व. २०७३/७४ मा नेपालबाट अन्य मुलुकमा रु ४ लाख ३० हजार मुल्य वरावरको निकासी गरिएको देखिन्छ भने ५ अरब ५३ करोड भन्दा बढी मुल्यको स्याउ आयात भएको छ। नेपालमा स्याउ उत्पादनको लागि प्रयाप्त जमिन हुदा हुदै पनि उचित मात्रामा उत्पादन वढ्न सकेको छैन भने अर्को तिर उत्पादित स्याउ

ढुवानी गरी वगैचाबाट बजार सम्म पुर्याउन बाटो घाटोको विकास नहुदा बोटमा कुहिएर खेर गएको सुनिन्छ। त्यसैगरी स्याउलाई लामो समय सम्म जोगाएर राख्न कोल्ड स्टोरेजको समस्या तेतिकै छ। बजार सम्म आइपुगेको स्याउ उचित प्याकेजिङ्ग नहुदा उपभोक्ता सम्म पुग्दा कुहिने र बचेको स्याउ पनिको रंग रोगन फिका देखिने र चाउरी पर्ने हुदा उपभोक्ताहरुको रोजाइमा नेपाली स्याउ पर्दैन। यसको उत्पादन वढाउन र समयमा उचित तरीकाले ढुवानी गरी बजार ल्याउन सकेको अवस्थामा स्याउको बढ्दो आयात कम गरी व्यापार घाटा कम गर्न मद्दत मिल्दछ ।

गुणस्तरीय स्याउ उत्पादनको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- आवयकता अनुसार कोल्ड स्टोरेज, स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ग्रेडिङ्ग, ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पुर्वाधारको विकासः सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आद्युनिक, औजर आदि।
- कृषक/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैक व्याजदर, औजार, औषधि आदिमा सहयोग

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।

जडीवुटी Medicinal Herbs

H.S. Code: 121190

विश्ववजारमा सन् २०१४ मा जडिवुटीको २९३ करोड यु.यस.डलर वरावरको निकासी भएकोमा नेपालबाट १ करोड ३० लाख अर्थात विश्ववजारको कुल निकासीको ०.४४ प्रतिशत भएको देखिन्छ। यसै गरी २०१५ मा ०.२० २०१६मा ०.२३ २०१७मा ०.२७ र २०१८मा ०.३३ प्रतिशत वश्वमा निकासीको हिस्सा रहेको देखिन्छ।

जडिवुटी निर्यातका लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- आवयकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको उचित व्यवस्था
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- सुरक्षाको दृष्टिकोणले जडिवुटी ढुवानीको लागि उचित व्यवस्था गर्नु पर्ने
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, रोपवे, विद्युत, पानी, आद्युनिक, औजर, हेलिप्याड, यरपार्ट आदि।
- उद्यमी/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, औजार, औषधि, सुरक्षा प्रवन्ध आदिमा सहयोग

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति, आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित वजारः अमेरिका, जर्मनी ,हङ्गकङ्ग, जापान, ताइपेइ -चिन, र चिन

जडीवुटीको लागि संकलन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरी सोको मुल्यश्रृंखला थप गरेर विभिन्न औषधिजन्य वस्तु उत्पादन गरी निर्यातमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ।

पानी Mineral water

H.S.Cose: 220110

Mineral waters and aerated waters, not containing added sugar, other sweetening matter or flavoured

विश्वामा पिउनयोग्य पानी जम्मा ३ प्रतिशत रहेको र त्यस मध्य नेपालमा १ प्रतिशत रहेको अनुमान गरिएको छ ।अतः हामीसँग भएको पानीको सम्भावनालाई सदुपयोग गरेमा अहिले खाड़ी राष्ट्रले पेट्रोलियम पदार्थको आड़मा आफ्नो अर्थतन्त्र बलियो बनाएझैं हामीले पनि आउने केही वर्षपछि पानी निर्यात गरी अर्थतन्त्रमा सुधार ल्याउन सक्छौं ।नेपालमा अथाह पानीको श्रोत हुदाहुदै पनि सन् २०१३ देखी सन् २०१७ सम्म क्रमशः २३, १२६, ५८, २३२, ११३ हजार यु.यस.डलर वरावरको पानी आयात भएको देखिन्छ।
जस अनुसार खास गरी भारत र फ्रान्सबाट बढी मात्रामा पानीको आयात भएको थियो।बेलायत युरोप (नेदरल्याण्ड वाहेक) मलेसिया, संयुक्त अरव इमिरेट, चिन, जापान र यु.यस.ए.बाट समेत आयात गरिएको देखिन्छ। विश्ववजारमा सन् २०१७ मा पानीको माग ३.९४ अर्व डलर वरावर रहेकोमा गल्फ राष्ट्रमा मात्र सन् २०१७मा १७ करोड डलर वरावरको पानी अन्य मुलुकबाट आयात भएको देखिन्छ।नेपालबाट आ ७५ मा कुल पानी/२०७४ .व. निकासी १५ लाख रुपैया वरावर रहेको देखिन्छ।

पानी निर्यातको लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

- ब्राण्डिङ,लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको व्यवस्था
- गुणस्तरीय वोतलको व्यवस्था
- स्प्रिङ्ग वाटरको लागि मापदण्ड तयार गर्नु पर्ने
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- बजार अध्ययन/अनुसन्धान गर्नु पर्ने
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक,विद्युत, पानी, आद्युनिक, औजर आदि।
- व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग,तालीम,ढुवानी,बैक व्याजदर,आदिमा सहयोग
- निर्यातकर्तालाई प्रोत्साहनको व्यवस्था

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- खाडीमुलुक विशेष गरी मुस्लिम देशमा खाद्यवस्तु निर्यात गर्दा हलाल सर्टिफिकेशन गराउनु पर्दछ।
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था,सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति, उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।
- आयात अनुमति,आयात गरिने उत्पादन दर्ता

लक्षित बजारः खाडी मुलुक, पाकिस्तान, बगालादेश, भारत आदि

जलविद्युत Hydro electricity

मुलुकमा उत्पादित कुल जलविद्युत आयोजना मध्य १ मे.वा. क्षमता भन्दा माथिका जम्मा ७५ वटा योजनाहरुबाट कुल १००४.८ मे.वा. विद्युत उत्पादन भएकोमा गण्डकी प्रदेशमा मात्र तपशिलमा उल्लेखित २२ योजनाहरुवाट जम्मा ४७५.१ मे.वा. अर्थात ४७.२८ प्रतिशत विद्युत उत्पादन भएको छ ।उत्पादित विद्युत मध्य नेपालकै सबैभन्दा ठूलो जलविद्युत आयोजना कालीगण्डकी ए (१४४ मेगावाट),मर्सयाङ्गदी (६९ मेगावाट), मध्यमस्याङ्गदी (७० मेगावाट) उपल्लो मस्याङ्गदी ५० मेगावाट, जस्ता विद्युत आयोजना यस प्रदेशमा रहेका छन।

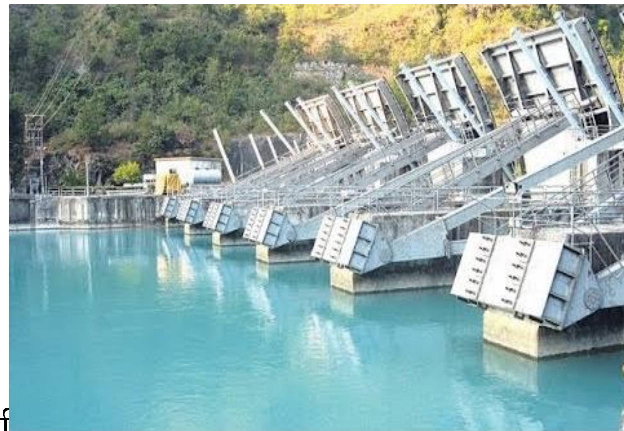

[illegible] छ। सरकार द्बारा विद्युत उत्पादनको लागि अध्ययन गरिएका योजनाहरुको क्षमता १२०९.१९ मे.वा तथा लाइसेन्स प्रदान गरिएको जलविद्युतको क्षमता १८२६.२२३ मे.वा. रहेको देखिन्छ।

नेपालमा हाल १००४.८ मे.वा मध्य गण्डकी प्रदेशमा ४७५.१ मे.वा जलविद्युत उत्पादन भएको देखिन्छ जुन कुल उत्पादित क्षेमताको ४७.२८ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ। प्रदेशमा लाइसेन्स प्रदान गरिएको क्षमताका आधारमा निकट भविश्यमा १८२६.२२३ मे.वा जलविद्युत उत्पादन हुन सकेको खण्डमा मुलुकमा औद्योगिक पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग हुनुका साथै पेट्रोलियम पदार्थको आयात प्रतिस्थापन गरी बढदो व्यापार घाटा कम गर्न मद्द पुग्नेछ। यसका साथै अन्तरप्रदेश व्यापारको प्रचुर सम्भावना रहेको छ।

विवरण	उत्पादन क्षमता मे.वा.
सरकारी प्रसार प्रणालीमा आवद्ध	३६९.२५
सरकारद्धारा अध्ययन गरिएको	१२०९.१९
सरकारद्धारा उत्पादित (above 1 MW)	४७५.१
लाइसेन्स प्रदान गरिएको	**१८२६.२२३**

श्रोतः विद्युत विकास विभाग

ऊन Wool

गण्डकी प्रदेश भेडा पालनको लागि उपयूक्त मानिन्छ। यस प्रदेशका उच्च पहाडी र हिमाली जिल्लामा भेडा पाल्नको लागि उपयुक्त वातावरण रहेको छ। यस प्रदेशमा ११६३७६ ओटा भेडा पालिएका छन। कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालयको आ.व.२०७३/७४ को तथ्यांक अनुसार गण्डकी प्रदेशमा वार्षिक ८७०६३ के.जि. ऊन उत्पादन हुने देखिनछ । यस प्रदेशको हिमाली जिल्लाहरु मनाङ्ग र मुस्ताङ्गमा भेडा पालनको लागि अति उत्तम मानिएतापनि उल्लेखनीय रुपमा भेडा पालन र ऊन उत्पादन कार्य हुन सकेको देखिदैन। यी जिल्लाका साथै अरु जिल्लाहरुमा पनि भेडापालन व्यवसायीक रुपमा गर्ने हो भने पनि यसबाट ठूलो परिमाणमा ऊनको आयायत प्रतिस्थापन भइ व्यापार घाटा न्यूनिकरणमा टेवा पुग्न जान्छ ।

ऊन उत्पादन वृद्धिमा चालिनु पर्ने कदमहरुः

- प्रदेशका हिमाली, पहाडी र उच्च पहाडी भुभागमा व्यवसायीक भेडा पालनको लागि युवा शक्तिलाई आकर्षित गर्नु पर्ने
- आवयकता अनुसार स्टोरेज एवं संकलन केन्द्रको स्थापना
- गुणस्तर प्रमाणीकरणको लागि अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको स्थापना
- उचित किसिमको ढुवानीको व्यवस्था
- मुल्य श्रृंखला (Value Chain) मा जोड
- ब्राण्डिङ, लेवलिङ र प्याकेजिङ्गको व्यवस्था
- भौतिक पुर्वाधारको विकास सडक, विद्युत, पानी, आद्युनिक, औजर आदि।
- पशुपालक/व्यवसयीहरुलाई प्राविधिक सहयोग, तालीम, ढुवानी, बैंक व्याजदर, औजार, आदिमा सहयोग

गुणस्तरः

- **Sanitary and PhytoSanitary (SPS) Measures** को सर्टिफिकेसन
- लेबलिङ आवश्यकताः स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित हानीकारक तत्वको जानकारी, उपभोग्य मिति उत्पादन मिति आदि उल्लेख गरिनु पर्दछ।

अन्तरप्रदेश व्यापारको सम्भावना भएका तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरुः

कृषि/वनजन्य	औद्योगिक वस्तु	सेवा व्यापार
ओखर	जलविद्युत	पर्यटनः होटल ,रेस्टुरेन्ट ,होमस्टे
उखु	सिमेन्ट	स्वास्थ्य
लप्सी	विस्कुट	शिक्षा
आलु	चाउचाउ	
फलफुल	चकलेट	
उवा	चुरोट	
तरकारी	पानी	
दुग्ध पदार्थ	सिमेन्ट /सिमेन्ट क्लिन्कर	
माछा	जुस	
ऊन	काठ र फर्निचर	
मह		

निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापारका व्यवधानहरु

गण्डकी प्रदेशमा निकासी सम्भावना भएका वस्तुहरुमा कृषि सम्वन्धी वस्तुहरुको प्रधानता रहेको छ । यी वस्तुहरु लक्षित बजारमा निकासी गर्न गुणस्तरका प्रावधानहरु पुरा गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ।यसै गरी गुणस्तर प्रमाणीकरणलाई लक्षित बजारमा मान्यताप्राप्त गरेको पनि हुनु पर्ने देखिन्छ।सम्वन्धित उद्योगहरुले उत्पादित वस्तुहरुको गुणस्तर प्रमाणीकरण पायक पर्ने स्थानमा हुन नसक्दा निकासीकर्ताहरुलाई समस्या परिरहेको छ।भारततर्फ कृषिजन्य वस्तु निकासी गर्न नेपाल भन्सारको पारीपट्टिका सीमावर्ती भारतीय भन्सार कार्यालयहरुमा क्वारेण्टाइन कार्यालयहरुको विषय निकासीकर्तालै लामो समयदेखि भोगिरहेको समस्या हो। निकासीजन्य उद्योगहरुमा गरिने व्यापार वित्त व्यवस्थापन पनि सहज हुन सकिरहेको छैन।निकासीकर्ता उद्यमीहरुले चर्को व्याजदरको सामाना गर्नु परिरहेको छ।निकासीजन्य उद्योगलाई चाहिने दक्ष जनशक्तिको कमी पनि टड्कारो देखिन्छ।प्रदेशमास्थित निकासीकर्ता उद्यमीहरुलाई बजारको ताजा सूचनाको प्रवाह पनि हुन सकिरहेको छैन । कृषकहरुलाई समयमै पर्याप्त मल, उन्नत जातको वीऊ, वाह्रमास सिंचाईको सुविधाको कमी, काष्ठउद्योगका लागि चाहिने काठको वृक्षारोपणका लागि चाहिने विरुवा वितरणमा आएको रोकावट जस्ता समस्याका कारण प्रदेशबाट सोंचे अनुसार निकासी प्रवद्र्धन र अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सकिरहेको छैन।

लागत न्युनीकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सहयोगहरु

क. वाह्य मुलुकहरुमा कृषि उत्पादनहरुलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषकहरुलाई विभिन्न किसिमा सहयोग, अनुदान, प्रोत्साहन र संरक्षणको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालको कृषि उत्पादनको प्रतिस्पर्धी भारतीय कृषि उत्पादन सरह प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रदेश सरकारले पनि आफ्ना कृषकहरुलाई कम्तीमा भारतीय कृषकहरुले पाए सरहरका सुविधाहरु प्रदान गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

ख. निकासीजन्य उद्योगहरुलाई सहुलियत दरमा व्याजको व्यवस्था गरिनु पनि आवश्यक छ

ग. सामुहिक कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन हुने नीति र कार्यक्रमहरु लागु गरिनुपर्दछ ।

घ. निश्चित समयावधिका लागि निकासीजन्य उद्योगहरुलाई करहरुमा विशेष छुटको व्यवस्था गरिनु पर्दछ।

ङ. उद्योग स्थापनाका लागि चाहिने पूर्वाधारमा सरकारबाट पर्याप्त लगानी गरिनुपर्दछ ।

निस्कर्ष

नेपालको कुल ग्राहस्त उत्पादनको ८.३२ प्रतिशत हिस्सा गण्डकी प्रदेशको रहेको छ। गण्डकी प्रदेशको कुल ग्राहस्त उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको २९.८१ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ। यहाँका हिमाली भुभागमा स्याउ, जडिवुटी, भेडापालन र पानी उत्पादन प्रशोधन र प्रवर्द्धन तर्फ ध्यान केन्दीत गर्नु पर्दछ।

प्रदेशको पहाडी भुभागमा अलैची, अदुवा, कफी, सुन्तला, फलफुल र उखु वालीको वैज्ञानीक एवं व्यवसायीक खेति प्रणाली अवलम्न गरी उत्पादन बृद्धि गर्न तिर लाग्नु पर्ने देखिन्छ। यस प्रदेशको गर्भमा खनिज पदार्थको भण्डारण रहेकोले फलाम, चुनढुंगा, विभिन्न बहुमुल्य रत्नपत्थर, कोइला, स्लेट ,रातोमाटो आदिबाट सिमेन्ट उद्योग पत्थर प्रशोधन उद्योग, फलाम उद्योग आदि जस्ता खनिज पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना गरी वस्तु उत्पादन गर्नु पर्ने देखिन्छ। अलैची, अदुवा, वेसार, लसुनको उत्पादन क्षेत्र विस्तर गरी यी वस्तुको मुल्यसृंखला थप गरी बिक्रीवितरण गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ। सेरामेकिका वस्तुहरु उत्पादन उद्योग स्थापनाको सम्भावना देखिएको छ । पर्यटन तर्फ जलयात्र, पदयात्रा, धार्मिक, सास्कृतिक तथा एतिहासिक स्थलको संरक्षण तालतलैयाहरुको संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

तराइ भेगमा उखु ,धान ,गहुँ, मकै, तरकारी वालीको उत्पादन विस्तार गर्नु पर्दछ। वेमौसमी तथा टनेल खेती प्रणाली अपनाइ उत्पादन बृद्धि गर्न अग्रसर हुनु पर्दछ।

अत हिमाली क्षेत्रका स्याउ एवं स्याउजन्य उत्पादन, वहमुल्य जडिवुटीको प्रशोधन तथा संकलन केन्द्र हिमालबाट निन्तर वग्ने पानी प्रशोधन उद्योगको स्थापना गर्नुपर्ने। पहाडमा वैत्ज्ञानिक खेती प्रणालीद्धरा सुन्तलाजातका फलफुल, अलैची, अदुवा जस्ता उच्च मुल्य प्राप्त वस्तुमा आधारित उद्योग स्थापनामा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ। त्यसैगरी तराइमा उखु सुर्ति कपास वालीको उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी सोमा आधारित उद्योग स्थापना गर्न जरुरी देखिन्छ।

यसरी उत्पादनमा जोड दिएको खण्डमा एक प्रदेशमा वचत भएको वस्तु अर्को अपुग भएको प्रदेशम दिने र अपुग वस्तु अर्को प्रदेशबाट पुर्ति अन्तरप्रादेशिक व्यापार गरी आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने छ। भने प्राकृतिक श्रोतमा आधारित औद्योगिक वस्तु सिमेन्ट, फलाम लगायत धातुहरु, पानी, रत्नपत्थर लगायत आदि उत्पादनको निर्यात गर्न सकिने देखिन्छ।

सुझाव

क. गण्डकी प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशहरुमा पठाउन सकिने र ल्याउन सकिने वस्तुहरुको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन पनि जरुरी छ ।

ख. गण्डकी प्रदेशमा व्यापार सम्बद्ध पूर्वाधारहरुको विकासमा ध्यान जानु पनि जरुरी छ ।

ग. निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको उत्पादनमा प्रदेश सरकारले प्रोत्साहनात्मक, संरक्षणात्मक व्यवस्थाहरु गर्नु पनि आवश्यक छ ।

घ. निकासी प्रवद्र्धनमा निकासीकर्ताहरुलाई समय समयमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको अवस्था, गुणस्तर मापदण्डहरु, लेवलिङ, प्याकेजिङ, ब्राण्डिङ जानकारी उपलव्ध गराउने व्यवस्थाहरु गर्न पनि जरुरी छ ।

ङ. निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको विकास, मूल्य श्रृंखलाको विकासमा प्रदेश सरकारले आवश्यक लगानी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

च. शीतगृह भण्डारण संकलन केन्द्रको स्थापना र त्यसको प्रभावकारी सञ्चालनमा प्रदेश सरकारको सहयोगको आवश्यकता देखिन्छ ।

छ. खाद्य प्रशोधन उद्योगाको विस्तार, विकास, स्तरोन्नत्तिका लागि आर्थिक, प्राविधिक तथा भौतिक पूर्वाधारमा प्रदेश सरकारको सहयोग आवश्यक देखिन्छ ।

ज. निकासी प्रवद्र्धनका लागि प्रदेशस्तरमा पनि प्रवद्र्धनात्मक संयन्त्रको स्थापना गर्नु पर्ने जरुरी देखिन्छ

झ. खाद्यवस्तुहरु निर्यातमा गुणस्तरका प्रावधानहरु

ट्रेसेबिलिटी (Traceability) सम्वन्धी प्रावधानहरु

खाद्य सुरक्षा धेरै देशहरुका नागरिकहरुका लागि बढ्दो सरोकारको विषय भएको छ । जनावरमा लागेका रोगहरु र खाद्य वस्तुहरुमा प्रयोग हुने विषादीले खाद्य सुरक्षालाई प्रभावित गरिहेको सन्दर्भमा प्रदुषित खाद्यहरुको पहिचान हुनु अति आवश्यक भई सकेको छ । यसैका लागि खाद्य वस्तुहरुमा Traceability को अवधारणाको विकास भई विभिन्न विकसित देशहरुले यस अवधारणालाई आफ्नो मुलुकको खाद्य आपूर्ति प्रणालीको अभिन्न अँगका रुपमा अँगीकार गरेका छन् ।

आइएसओ अनुसार Traceability भन्नाले खाद्य पदार्थको उत्पादन, प्रशोधन र वितरण प्रत्रियाको गतिलाई अनुगमन गर्ने प्रक्रिया हो भन्ने बुझिन्छ । Traceability प्रणालीले उत्पादन, प्रशोधन र वितरण प्रक्रियामा हरेक तहको सूचनाहरु समावेश गरेको हुनाले यो प्रणाली लागु गरेको खण्डमा उत्पादित खाद्य वस्तुहरुको विश्वसनियतामा वृद्धि भई उक्त वस्तुहरुको निर्यात सहज हुने देखिन्छ ।

युरोपियन युनियन, संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान, अष्ट्रेलिया, क्यानडा लगायतका विकसित देशहरुमा Traceability प्रणाली लागु गरी खाद्य वस्तुको गुणस्तरसम्वन्धी एकीन गर्ने व्यवस्था भएको हुँदा ती नेपालले पनि खाद्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, ढुवानी, भण्डारण र वितरण लगायतका क्षेत्रमा Traceability प्रणालीलाई लागु गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसका लागि उत्पादक कृषक, संकलक, प्रशोधन उद्योग, ढुवानीकर्ता र वितरकहरुलाई Traceability प्रणालीमा पोख्त बनाउन उनीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ ।

अन्य गैर भन्सार मापनहरु

(Non Tariff Measures) (NTM)

(१) भारतमा खाद्य पदार्थ निर्यात गर्न देहायका प्रक्रियाहरु पुरा गर्नुपर्दछ ।

(क) भारतीय खाद्य प्रयोगशालाको प्रमाणपत्र लिन जरुरी छ ।

(ख) घ्यु, तेल र प्रशोधित खाद्यवस्तुहरु निर्यात गर्दा भारतीय Food Safety and Standards (Packaging and Labelling) Second Amendment Regulations, 2013 को प्रावधान बमोजिम fat cjontent उल्लेख गर्नु जरुरी छ ।

(ग) General Grading and Marking Rules, 1988 को प्रावधान बमोजि कृषि उत्पादनको गुणस्तरका बारेमा लेबलिङको व्यवस्था गरिएको हुनपर्दछ ।

(घ) Food Safety and Standards (Food Import) Regulations, 2016 को प्रवधान अनुसार हरेक खाद्यान्नको मिति सहितको म्याद तोकिएको अनिवार्य हुनुपर्दछ ।

(ङ) Food Safety and Standards (Packaging and Labelling) Regulations, 2011 को प्रावधान अनुसार प्याकेजिङ स्टाण्डर्ड, पोषक तत्व, खुद परिमाण, उत्पादन मिति, माँशाहारी पदार्थ प्रयोग भएको भए सो

समेत उल्लेखित,उत्पादनको नाम र ठेगाना तथा प्रयोग गरी सक्नुपर्ने मिति समेत स्पष्ट उल्लेख भएको हुनुपर्दछ ।

(च) क्वारेण्टाइन सम्वन्धी प्रावधानहरु

(२) इयु देशहरुमा खाद्य पदार्थ निर्यात गर्न देहायका प्रक्रियाहरु पुरा गर्नुपर्दछ

(क) युरोपियन कमिशनको MRLs सम्वन्धी प्रावधानहरु

(ख) इयु देशहरुमा खाद्य वस्तुको गुणस्तर निश्चित गर्न लागु गरेको Traceability सम्वन्धी प्रावधानहरु

(ग) खाद्य वस्तुहरुको लेवलिङ सम्वन्धी देहायका प्रावधानहरु:

- allergens in the list of ingredients;
- energy value
- the amounts of fat, saturates, carbohydrate, sugars, protein and salt

(३) मुस्लीम देशहरुमा खाद्य वस्तुहरु निर्यात गर्दा हलाल प्रमाणपत्र

(४) चीनतर्फ निर्यात गर्दा Import and Export Commodity Inspection Law of the Peoples Republic of China, मा उल्लेखित प्रावधानहरु

(५) संयुक्त राज्य अमेरिकामा खाद्य सामाग्रीहरु निर्यात गर्दा त्यहाँको Food & Drug Administration Act मा उल्लेखित प्रावधानहरु पुरा गर्न जरुरी छ ।

व्यापार प्रवर्द्धनमा सूचना प्रणालीको स्थापना

मुलुकबाट निर्यात गर्न सकिने उपलव्ध वस्तु तथा सेवाहरुको व्यवस्थित सूचना प्रवाह हुन अति जरुरी छ । यस्तो सूचना प्रणालीले सूचना र भूगोल र प्रयोगकर्तावीच जुन सम्वन्ध स्थापित गर्ने गर्दछ त्यसले स्थान विशेषका विशेषताहरु, सूचनाहरु, तथ्याँकहरु प्रयोगकर्ताका लागि उपलव्ध गराउँछ । स्थानीय क्रेता र वाहिरका विक्रेताहरुलाई जोड्ने, स्थानीय उत्पादनहरुलाई सूचना प्रविधिको वैश्विक सञ्जालमा जोड्दै मूलप्रवाहीकरण गर्ने यो कार्य गर्ने उपयुक्त माध्यमहरु मध्ये स्थानीय स्तरमा उपलव्ध वस्तु तथा सेवाहरुको भौगोलिक सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने, व्यवस्थित रुपमा स्थानीय र प्रदेशस्तरमा विद्युतीय संस्करणहरुमा तथ्याँक, सूचना र गतिविधिहरु प्रवाह गर्ने तथा मुलुकभित्र र वाहिरका क्रेता र विक्रेताहरुवीच भिडियो कन्फरेन्सको आयोजना गर्ने तथा मेला प्रदर्शनीहरुको नियम आयोजना गर्ने विषयहरु पर्दछन् । यी विषयहरुमा प्रदेश र स्थानीय तहहरुमा अलग्गै संयन्त्र बन्नु आवश्यक छ ।

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्राप्त सुविधाः

नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरुलाई नेपालका शुभचिन्तक मित्रदेशहरुले प्रदान गरेका जिएसपी सुविधा, शून्य भन्सारको सुविधा, विशेष आवधिक सहुलियतहरुका बारेमा प्रदेशस्तर र स्थानीय स्तरका उद्यमी व्यवसायीहरुलाई सहज जानकारीको व्यवस्थाको अभावमा उनीहरु निर्यात व्यापारमा प्रवेश गर्न सकिरहेका छैनन् । यस्ता जानकारीहरु प्रदेशभित्रका सबै व्यावसायीहरुलाई दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ।

निर्यात व्यापारमा नेपाललाई प्राप्त सुविधाहरु

क. सामान्य ग्राह्यता प्रणाली (GSP)

ख. शुन्य भन्सार दरको सुविधा

ग. इयु, स्वीट्जरलेण्ड, नर्वे र टर्कीमा नेपाली उत्पादनहरुलाई रेक्स सुविधा (REX)

घ. ७७ ओटा विभिन्न नेपाली उत्पादनहरुलाई संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट प्राप्त विशेष सहुलियतयुक्त भन्सार छुटको सुविधा

ङ. नेपाल, भारत र बँगलादेशका बन्दरगाहसम्मको सहज पहुँच

च. विश्व व्यापार संगठन, साफ्टा सदस्यहरुमा नेपाली उत्पादनलाई अवसर प्रदान

व्यावसायीक वातावरणमा सुधार हुनु पर्ने विषयहरुः

विश्व बैंकले प्रकाशित गरेको नेपालाको व्यावसायिक वातवारण सुचकाँकको अवस्था सन्तोषजनक छैन । प्रक्रिया, नियम कानुन नीति, रणनीति, कार्यक्रम, बजेट, कार्ययोजना प्रतिस्पर्धाको स्तर, प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण, सुशासन (कानुनको शासन, पारदर्शिता, सहभागिता, उत्तरदायित्व, जिम्मेवारीपना, समता, समानता, समावेशिता), सुरक्षा, श्रम उद्योगी सहसम्वन्ध, उद्यमशील संस्कार, क्षेत्रगत सूचकाँकहरुको स्थितिले व्यापार प्रवद्र्धन सम्वद्ध वातावरण निर्धारण गर्दछ । उक्त प्रतिवेदनले उजागर गरेका विषयहरुमा प्रदेशस्तरमा सुधार गर्न सकिने विषयहरुमा प्रदेश सरकारहरुले पहलकदमी लिन जरुरी छ । यस्ता पहलकदमीले प्रदेशस्तरमा व्यवसाय गर्ने वातावरणमा सुधार आई वैदेशिक व्यापारको व्यवस्थापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि अनुदान र प्रोत्साहन

विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषि लगायतका क्षेत्रमा विश्व भरी नै संरक्षणात्मक उपायहरु अँगीकार गर्ने प्रचलन रहेको छ। नेपाली उत्पादनहरुलाई पनि संरक्षणात्मक उपायहरुका माध्यमबाट विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन जरुरी छ। यस विषयलाई प्रदेश सरकारहरुले उपयुक्त नीतिबाट संवोधन गर्न जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्ध पूर्वाधारमा लगानीः

निर्यात प्रवद्र्धनमा व्यापार सम्वद्ध पूर्वाधार अति महत्वपूर्ण विषयका रुपमा रहेको छ। संस्थागत पूर्वाधारतर्फ भन्सार, गोदाम, गुणस्तर नियमन तथा नियन्त्रण निकायहरु, शैक्षिक तथा सीपमुलुक तालीम केन्द्रहरु, निजीक्षेत्रका सँघसंस्थाहरु (वस्तुगत, प्रतिनिधिमुलुक संघसंस्थाहरु, निर्यातक सँघ, आयातक सँघ) पर्दछ भने भौतिक पूर्वाधारतर्फ सडक, विजुली, वन्दरगाह, भन्सार विन्दू, सूचना र प्रविधि, जलापूर्ति, विशेष आर्थिक क्षेत्र, निर्यात प्रवद्र्धन क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्र जस्ता संरचनाहरु पर्दछन्। यी दुवै क्षेत्रमा प्रदेश सरकारले आफ्ना तर्फबाट संवोधन गर्ने विषयमा संलग्न हुन जरुरी छ। विशेष गरी न्युन साधनश्रोत भएका भन्सारविन्दूहरु भएका प्रदेशका भन्सारविन्दूहरुलाई साधानश्रोतयुक्त बनाउने विषयलाई सँघ र प्रदेश सरकारले संयुक्त पहलबाट सम्वोधन गर्न जरुरी छ ।

लजिष्टक सेवामा सुधारः

व्यापार प्रवद्र्धनको अर्को महत्वपूण विषय भनेको उत्कृष्टस्तरको लजिष्टिक सेवा पनि हो । अवरोधविहीन यातायात, वेष्टन, बहुविधिक यातायात, समय व्यवस्थापन, भन्सार, लजिष्टक सेवा, समय, वैदेशिक कार्गो सिपमेन्टको दक्षता र सहजता, लजिष्टिकजन्य संरचना र ट्र्याकिङ प्रणालीहरु पर्दछन् । लजिष्टक सेवा जति चुस्त, दुरुस्त र गतिशील हुन्छ मुलुकको निर्यात व्यापार पनि त्यत्तिकै सहज र मूल्यमैत्री हुन्छ । यस विषयमा पनि सँघ र प्रदेशले संयुक्त पहल लिन जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्ध अनुसन्धानः

सरकारका अँगहरु, प्राज्ञिक क्षेत्र र निजी क्षेत्रका मेधावीहरुयुक्त संयुक्त समुह बजार अनुसन्धान निर्यात प्रवद्र्धनको महत्वपूर्ण विषय हो । तथ्याँक, सूचना, ज्ञान, मेधा र बुद्धिमत्तामा आधारित निष्कर्षहरु निर्यात प्रवद्र्धनको मष्तिष्क हो जसले निर्यात प्रवद्र्धनका प्रयासका लागि ज्योतिको कार्य गर्दछ,, नीति निर्माताका लागि आँखा, निजीक्षेत्रका लागि हिड्ने बाटो तय गर्ने यो अनुसन्धान कार्य निर्यात प्रवद्र्धनको महत्वपूर्ण अँगका रुपमा रहेको छ । यस विषयमा पनि प्रदेशस्तरमा पनि गतिशील संयन्त्रको व्यवस्था हुन जरुरी छ ।

प्रदेशस्तरको व्यापार सम्वद्ध डाटावेसको व्यवस्थाः

प्रदेशस्तरमा हुने उत्पादन, वितरण र एक प्रदेशबाट अर्को प्रदेशमा हुने व्यापार र सम्वन्धित प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशका भन्सार विन्दूहरुबाट वस्तुहरु भएर निर्यात हुने वस्तुहरुको अभिलेख राख्ने व्यवस्थाको लागि प्रदेशस्तरमा पनि एउटा संयन्त्र हुन जरुरी छ ताकि प्रदेशबाट निकासी हुने वस्तुहरुको यथार्थ चित्रण होस् र प्रदेशस्तरमा निकासी प्रवद्र्धनका भावी दिशा तय गर्न वस्तुगत आधार प्राप्त हुन सकोस् ।

भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र टेडमार्क सम्वन्धी विषयहरुः

नेपालका धेरै उत्पादनहरु विशिष्ट खालका छन् जसलाई भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र टे«डमार्क जस्ता विषयबाट संबोधन हुन जरुरी छ । प्रदेश सरकारले यी विधिहरुबाट विशेष पहिचान दिन सक्ने वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान गरी ती वस्तु तथा सेवाहरुलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मूलप्रवाहमा स्थापित गर्न पहलकदमी लिन आवश्यक देखिन्छ ।

गुणस्तर सम्वन्धी विषयहरुः

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन गुणस्तर सम्वन्धी व्यवस्थाहरुले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । नेपाली उत्पादनहरुहरुलाई लक्षित बजारमा विद्यमान गुणस्तरका प्रावधानहरु अनुरुप गुणस्तरमैत्री बनाउन संस्थागत, कानुनी र जनशक्तिका पक्षमा सुधार, स्तरोन्नत्ति आदि गर्न आवश्यक हुन जान्छ। यी विषयहरुलाई सम्वोधन गर्न प्रदेश सरकारले विशेष व्यवस्था गर्न जरुरी छ।

प्रदेशले संवोधन गर्नु पर्ने विषयः

उत्तरतर्फको भन्सार विन्दूहरुको स्तरोन्नत्ति र दक्षिणतर्फको भन्सार विन्दूलाई तेश्रोमुलुक तर्फ समेत आयात निर्यात गर्न सकिने व्यवस्था हुनु पर्दछ।

व्यापार सम्वद्ध सरोकारका विषयहरु

व्यापार प्रवर्द्धनमा सूचना प्रणालीको स्थापना

मुलुकबाट निर्यात गर्न सकिने उपलव्ध वस्तु तथा सेवाहरुको व्यवस्थित सूचना प्रवाह हुन अति जरुरी छ। यस्तो सूचना प्रणालीले सूचना र भूगोल र प्रयोगकर्तावीच जुन सम्वन्ध स्थापित गर्ने गर्दछ त्यसले स्थान विशेषका विशेषताहरु, सूचनाहरु, तथ्याँकहरु प्रयोगकर्ताका लागि उपलव्ध गराउँछ। स्थानीय क्रेता र वाहिरका विक्रेताहरुलाई जोड्ने, स्थानीय उत्पादनहरुलाई सूचना प्रविधिको वैश्विक सञ्जालमा जोड्दै मूलप्रवाहीकरण गर्ने यो कार्य गर्ने उपयुक्त माध्यमहरु मध्ये स्थानीय स्तरमा उपलव्ध वस्तु तथा सेवाहरुको भौगोलिक सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने, व्यवस्थित रुपमा स्थानीय र प्रदेशस्तरमा विद्युतीय संस्करणहरुमा तथ्याँक, सूचना र गतिविधिहरु प्रवाह गर्ने तथा मुलुकभित्र र वाहिरका क्रेता र विक्रेताहरुवीच भिडियो कन्फरेन्सको आयोजना

गर्ने तथा मेला प्रदर्शनीहरुको नियम आयोजना गर्ने विषयहरु पर्दछन् । यी विषयहरुमा प्रदेश र स्थानीय तहहरुमा अलग्गै संयन्त्र बन्नु आवश्यक छ ।

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्राप्त सुविधाहरुको जानकारी

नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरुलाई नेपालका शुभचिन्तक मित्रदेशहरुले प्रदान गरेका जिएसपी सुविधा, शून्य भन्सारको सुविधा, विशेष आवधिक सहुलियतहरुका बारेमा प्रदेशस्तर र स्थानीय स्तरका उद्यमी व्यवसायीहरुलाई सहज जानकारीको व्यवस्थाको अभावमा उनीहरु निर्यात व्यापारमा प्रवेश गर्न सकिरहेका छैनन् । यस्ता जानकारीहरु प्रदेशभित्रका सबै व्यावसायीहरुलाई जानकारी दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने विषय अर्को सराकोरको विषय हो ।

निर्यात व्यापारमा नेपाललाई प्राप्त सुविधाहरु

(१) सामान्य ग्राह्यता प्रणाली

(२) शुन्य भन्सार दरको सुविधा

(३) इयु, स्वीट्जरलेण्ड, नर्वे र टर्कीमा नेपाली उत्पादनहरुलाई रेक्स सुविधा

(४) ७७ ओटा विभिन्न नेपाली उत्पादनहरुलाई संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट प्राप्त विशेष सहुलियतयुक्त भन्सार छुटको सुविधा

(५) नेपाल, भारत, चीन र बँगलादेशका बन्दरगाहसम्मको सहज पहुँच

(६) विश्व व्यापार संगठन, साफ्टा सदस्यहरुमा नेपाली उत्पादनलाई अवसर प्रदान

व्यावसायी वातावरणमा सुधार सम्वन्धी विषयहरुः

विश्व वैकले प्रकाशित गरेको नेपालाको व्यावसायिक वातवारण सुचकाँकको अवस्था सन्तोषजनक छैन । प्रक्रिया, नियम कानुन नीति, रणनीति, कार्यक्रम, बजेट, कार्ययोजना प्रतिस्पर्धाको स्तर, प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण, सुशासन (कानुनको शासन, पारदर्शिता, सहभागिता, उत्तरदायित्व, जिम्मेवारीपना, समता, समानता, समावेशिता), सुरक्षा, श्रम उद्योगी सहसम्वन्ध, उद्यमशील संस्कार, क्षेत्रगत सूचकाँकहरुको स्थितिले व्यापार प्रवर्द्धन सम्वद्ध वातावरण निर्धारण गर्दछ । उक्त प्रतिवेदनले उजागर गरेका विषयहरुमा प्रदेशस्तरमा सुधार गर्न सकिने विषयहरुमा प्रदेश सरकारहरुले पहलकदमी लिन जरुरी छ। यस्ता पहलकदमीले प्रदेशस्तरमा व्यवसाय गर्ने वातावरणमा सुधार आई वैदेशिक व्यापारको व्यवस्थापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि अनुदान र प्रोत्साहन सम्वन्धी विषयहरु

आफ्ना विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषि लगायतका क्षेत्रमा विश्व भरी नै संरक्षणात्मक उपायहरु अँगीकार गर्ने प्रचलन रहेको छ । नेपाली उत्पादनहरुलाई पनि संरक्षणात्मक उपायहरुका माध्यमबाट विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन जरुरी छ । यस विषयलाई प्रदेश सरकारहरुले उपयुक्त नीतिबाट संवोधन गर्न जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्धपूर्वाधारमा लगानीः

निर्यात प्रवर्द्धनमा व्यापार सम्वद्ध पूर्वाधार अति महत्वपूर्ण विषयका रुपमा रहेको छ । संस्थागत पूर्वाधारतर्फ भन्सार, गोदाम, गुणस्तर नियमन तथा नियन्त्रण निकायहरु, शैक्षिक तथा सीपमुलुक तालीम केन्द्रहरु, निजीक्षेत्रका सँघसंस्थाहरु (वस्तुगत, प्रतिनिधिमुलुक संघसंस्थाहरु, निर्यातक सँघ, आयातक सँघ) पर्दछ भने भौतिक पूर्वाधारतर्फ सडक, विजुली, वन्दरगाह, भन्सार विन्दू, सूचना र प्रविधि, जलापूर्ति, विशेष आर्थिक

क्षेत्र, निर्यात प्रवर्द्धन क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्र जस्ता संरचनाहरु पर्दछन् । यी दुवै क्षेत्रमा प्रदेश सरकारले आफ्ना तर्फबाट संवोधन गर्ने विषयमा संलग्न हुन जरुरी छ । विशेष गरी न्युन साधनश्रोत भएका भन्सारविन्दूहरु भएका प्रदेशका भन्सारविन्दूहरुलाई साधानश्रोतयुक्त बनाउने विषयलाई सँघ र प्रदेश सरकारले संयुक्त पहलबाट सम्वोधन गर्न जरुरी छ । यसका साथै जटही भन्सार कार्यालयलाई सुख्खा बन्दरगाह बनाउन पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

लजिष्टक सेवामा सुधारः

व्यापार प्रवर्द्धनको अर्को महत्वपूण विषय भनेको उत्कृष्टस्तरको लजिष्टिक सेवा पनि हो । अवरोधविहीन यातायात, वेष्टन, बहुविधिक यातायात, समय व्यवस्थापन, भन्सार, लजिष्टक सेवा, समय, वैदेशिक कार्गो सिपमेन्टको दक्षता र सहजता, लजिष्टिकजन्य संरचना र ट्रयाकिङ प्रणालीहरु पर्दछन् । लजिष्टक सेवा जति चुस्त, दुरुस्त र गतिशील हुन्छ मुलुकको निर्यात व्यापार पनि त्यत्तिकै सहज र मूल्यमैत्री हुन्छ । यस विषयमा पनि सँघ र प्रदेशले संयुक्त पहल लिन जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्ध अनुसन्धान :

सरकारका अँगहरु, प्राज्ञिक क्षेत्र र निजी क्षेत्रका मेधावीहरुयुक्त संयुक्त समुह बजार अनुसन्धान निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण विषय हो । तथ्याँक, सूचना, ज्ञान, मेधा र बुद्धिमत्तामा आधारित निष्कर्षहरु निर्यात प्रवर्द्धनको मष्तिष्क हो जसले निर्यात प्रवर्द्धनका प्रयासका लागि ज्योतिको कार्य गर्दछ,, नीति निर्माताका लागि आँखा, निजीक्षेत्रका लागि हिड्ने बाटो तय गर्ने यो अनुसन्धान कार्य निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण अँगका रुपमा रहेको छ । यस विषयमा पनि प्रदेशस्तरमा पनि गतिशील संयन्त्रको व्यवस्था हुन जरुरी छ ।

प्रदेशस्तरको व्यापार सम्वद्ध डाटावेसको व्यवस्थाः

प्रदेशस्तरमा हुने उत्पादन, वितरण र एक प्रदेशबाट अर्को प्रदेशमा हुने व्यापार र सम्वन्धित प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशका भन्सार विन्दूहरुबाट वस्तुहरु भएर निर्यात हुने वस्तुहरुको अभिलेख राख्ने व्यवस्थाको लागि प्रदेशस्तरमा पनि एउटा संयन्त्र हुन जरुरी छ ताकि प्रदेशबाट निकासी हुने वस्तुहरुको यथार्थ चित्रण होस् र प्रदेशस्तरमा निकासी प्रवर्द्धनका भावी दिशा तय गर्न वस्तुगत आधार प्राप्त हुन सकोस् ।

भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र ट्रेडमार्क सम्वन्धी विषयहरुः

नेपालका धेरै उत्पादनहरु विशिष्ट खालका छन् जसलाई भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र ट्रेडमार्क जस्ता विषयबाट संबोधन हुन जरुरी छ । प्रदेश सरकारले यी विधिहरुबाट विशेष पहिचान दिन सक्ने वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान गरी ती वस्तु तथा सेवाहरुलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मूलप्रवाहमा स्थापित गर्न पहलकदमी लिन आवश्यक देखिन्छ ।

गुणस्तर सम्वन्धी विषयहरुः

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन गुणस्तर सम्वन्धी व्यवस्थाहरुले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । नेपाली उत्पादनहरुहरुलाई लक्षित बजारमा विद्यमान गुणस्तरका प्रावधानहरु अनुरुप गुणस्तरमैत्री बनाउन संस्थागत, कानुनी र जनशक्तिका पक्षमा सुधार, स्तरोन्नत्ति आदि गर्न आवश्यक हुन जान्छ । यी विषयहरुलाई सम्वोधन गर्न प्रदेश सरकारले विशेष व्यवस्था गर्न जरुरी छ ।

निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापारका व्यवधानहरु

सुदूरपश्चिम मा निकासी सम्भावना भएका वस्तुहरुमा कृषि सम्वन्धी वस्तुहरुको प्रधानता रहेको छ । यी वस्तुहरु लक्षित बजारमा निकासी गर्न गुणस्तरका प्रावधानहरु पुरा गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ । यसै गरी गुणस्तर प्रमाणीकरणलाई लक्षित बजारमा मान्यताप्राप्त गरेको पनि हुनु पर्ने देखिन्छ । सम्वन्धित उद्योगहरुले उत्पादित वस्तुहरुको गुणस्तर प्रमाणीकरण पायक पर्ने स्थानमा हुन नसक्दा निकासीकर्ताहरुलाई समस्या परिरहेको छ । भारततर्फ कृषिजन्य वस्तु निकासी गर्न नेपाल भन्सारको पारीपट्टिका सीमावर्ती भारतीय भन्सार कार्यालयहरुमा क्वारेण्टाइन कार्यालयहरुको विषय निकासीकर्ताले लामो समयदेखि भोगिरहेको समस्या हो । निकासीजन्य उद्योगहरुमा गरिने व्यापार वित्त व्यवस्थापन पनि सहज हुन सकिरहेको छैन । निकासीकर्ता उद्यमीहरुले चर्को व्याजदरको सामाना गर्नु परिरहेको छ । निकासीजन्य उद्योगलाई चाहिने दक्ष जनशक्तिको कमी पनि टड्कारो देखिन्छ । प्रदेशमास्थित निकासीकर्ता उद्यमीहरुलाई बजारको ताजा सूचनाको प्रवाह पनि हुन सकिरहेको छैन । कृषकहरुलाई समयमै पर्याप्त मल, उन्नत जातको वीऊ, वाह्रमास सिंचाईको सुविधाको कमी, काष्ठउद्योगका लागि चाहिने काठको वृक्षारोपणका लागि चाहिने विरुवा वितरणमा आएको रोकावट जस्ता समस्याका कारण प्रदेशबाट सोंचे अनुसार निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सकिरहेको छैन ।

लागत न्युनीकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सहयोगहरु

(क) वाह्य मुलुकहरुमा कृषि उत्पादनहरुलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषकहरुलाई विभिन्न किसिमा सहयोग, अनुदान, प्रोत्साहन र संरक्षणको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालको कृषि उत्पादनको प्रतिस्पर्धी भारतीय कृषि उत्पादन सरह प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रदेश सरकारले पनि आफ्ना कृषकहरुलाई कम्तीमा भारतीय कृषकहरुले पाए सरहरका सुविधाहरु प्रदान गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

(ख) निकासीजन्य उद्योगहरुलाई सहुलियत दरमा व्याजको व्यवस्था गरिनु पनि आवश्यक छ

(ग) सामुहिक कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन हुने नीति र कार्यक्रमहरु लागु गरिनुपर्दछ

(घ) निश्चित समयावधिका लागि निकासीजन्य उद्योगहरुलाई करहरुमा विशेष छुटको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

(ङ) उद्योग स्थापनाका लागि चाहिने पूर्वाधारमा सरकारबाट पर्याप्त लगानी गरिनुपर्दछ ।

सिफारिस

यस अध्ययनमा पहिचान गरिएका सबै वस्तु तथा सेवाहरुको विकासका लागि विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्ने, सो को कार्यान्वयन गर्ने गराउने गरी विशेष टोलीहरु गठन गरी कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

Statistical Information on Nepalese Agriculture,, Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu

Mineral Resources of Nepal, , Department of Mines and Geology, Kathmandu

Annual household survey, Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Industrial Survey 2 Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Regional (Provincial) National Accounts, , Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Statistical Information on Nepalese Agriculture,

Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu Mineral Resources of Nepal,

Department of Mines and Geology, Kathmandu Annual household survey,

Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

प्रदेश योजना आयोगबाट प्रकाशित वस्तुस्थिति विवरण

प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनाको आधारपत्र

प्रदेशको नीति तथा कार्यत्रम

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना कार्यक्रम

वाणिज्य नीति २०७२

नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८०

निर्यातमा अनुदान प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९

Statistical Information on Nepalese Agriculture,, Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डNational Tea and Coffee Development Board, New Baneshwor, Kathmandu

विद्युत विकास विभाग Department of Electricity Development (DoED) सानोगौचरन, काठमाडौं

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रका प्रकाशन(Trade and Export Promotion Centre), पुल्चोक ललितपुर

नेपाल पर्यटन बोर्ड(Nepal Tourism Board), प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

Web site visited

http://www.doed.gov.np

http://www.teacoffee.gov.np

http://www.moics.gov.np

http://www. Trademap.org

ttp://www.macmap.org

ttp://www.wikipedia.com

http://www.worldsrichestcountries

www. Trademap.org www.macmap.org

http://www.worldsrichestcountries.com/top_mango_importers.html _
http://www.forbesindia.com/article/work-in-progress/a-pilot-project-to-increase-ups-sugarcaneyields/36881/1

https://www.statista.com/statistics/740444/corn-yield-brazil/ https://www.mapsofindia.com/top-ten/india-crops/potato.html

www.moitfe.gandaki.gov.np

Www. Trademap.org

www.macmap.org

www.wikipedia.com

http://www.worldsrichestcountries.com/top_mango_importers.html)

http://www.forbesindia.com/article/work-in-progress/a-pilot-project-to-increase-ups-sugarcane-yields/36881/1

https://www.statista.com/statistics/740444/corn-yield-brazil/

https://www.mapsofindia.com/top-ten/india-crops/potato.html

www.faostat.com

www.cbs.gov.np

www.trademap.or

www.macmap.org

www.wikipedia.com

www.cbs.gov.np

अनुसूची १ कृषिजन्य उत्पादनको समग्र वस्तुस्थिति

१. प्रधानबाली

Cereal crops			Area in Hectare, Production in Metric Tonnes			
Cereal crop	2076/77		2077/78		2078/79	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Paddy	1,458,915	5,550,878	1,473,474	5,621,710	1,477,378	5,130,625
Maize	957,650	2,835,674	979,776	2,997,733	985,565	3,106,397
Wheat	707,505	2,185,289	711,067	2,127,276	716,978	2,144,568
Millet	262,547	320,953	265,401	326,443	267,071	339,462
Buckwheat	10,369	11,724	13,875	15,917	16,123	19,290
Barley	24,404	31,147	21,862	29,433	23,134	32,156
Total	**3,421,389**	**10,935,664**	**3,465,455**	**11,118,512**	**3,486,249**	**10,772,498**

Cereal crops Area in Hectare, Production in Metric Tonnes									
YEAR	PADDY			MAIZE			MILLET		
	AREA	PROD.	YIELD	AREA	PROD.	YIELD	AREA	PROD.	YIELD
2012/13	1,420,570	4,504,503	3.17	849,635	1,999,010	2.35	274,350	305,588	1.11
2013/14	1,486,951	5,047,047	3.39	928,761	2,283,222	2.46	271,183	304,105	1.12
2014/15	1,425,346	4,788,612	3.36	882,395	2,145,291	2.43	268,050	308,488	1.15
2015/16	1,362,908	4,299,079	3.15	891,583	2,231,517	2.50	266,799	302,397	1.13
2016/17	1,552,469	5,230,327	3.37	900,288	2,300,121	2.55	263,596	306,704	1.16
2017/18	1,469,545	5,151,925	3.51	954,158	2,555,847	2.68	263,497	313,987	1.19
2018/19	1,491,744	5,610,011	3.76	956,447	2,713,635	2.84	263,261	314,225	1.19
2019/20	1,458,915	5,550,878	3.80	957,650	2,835,674	2.96	262,547	320,953	1.22
2020/21	1,473,474	5,621,710	3.82	979,776	2,997,733	3.06	265,401	326,443	1.23
2021 /22	1,477,378	5,130,625	3.47	985,565	3,106,397	3.15	267,071	339,462	1.27
YEAR	BUCKWHEAT			WHEAT			BARLEY		
	AREA	PROD.	YIELD	AREA	PROD.	YIELD	AREA	PROD.	YIELD
2012/13	10,681	10,056	0.94	759,843	1,882,220	2.48	28,989	36,973	1.28
2013/14	10,510	10,335	0.98	754,474	1,883,147	2.50	28,173	34,824	1.24
2014/15	10,819	10,870	1.01	762,373	1,975,625	2.59	28,053	37,354	1.33
2015/16	10,842	11,641	1.07	745,823	1,736,849	2.33	28,361	32,801	1.16
2016/17	11,090	12,039	1.09	735,850	1,879,191	2.55	27,370	30,510	1.11
2017/18	10,296	11,472	1.11	706,843	1,949,001	2.76	24,648	30,510	1.24
2018/19	10,311	11,464	1.11	703,992	2,005,665	2.85	24,409	30,550	1.25
2019/20	10,369	11,724	1.13	707,505	2,185,289	3.09	24,404	31,147	1.28
2020/21	13,875	15,917	1.15	711,067	2,127,276	2.99	21,862	29,433	1.35
2021 /22	16,123	19,290	1.20	716,978	2,144,568	2.99	23,134	32,156	1.39

२. फलफुल

Major Fruit Types for the Last Ten Years					
Types	Year	Total Area (Ha.)	Productive Area (Ha.)	Production (Mt.)	Yield (Mt./Ha.)
Citrus	2012/13	36,975	23,645	216,188	9.14
	2013/14	38,988	25,497	224,357	8.80
	2014/15	39,035	25,261	222,789	8.82
	2015/16	40,554	24,854	218,447	8.79
	2016/17	46,328	26,759	239,773	8.96
	2017/18	44,424	25,964	245,176	9.44
	2018/19	46,392	28,411	272,620	9.60
	2019/20	46,715	27,339	274,140	10.03
	2020/21	50,235	32,188	311,188	9.67
	2021/ 22	49,306	32,317	306,149	9.47
Winter	2012/13	24,691	15,577	122,407	7.86

Major Fruit Types for the Last Ten Years					
Types	Year	Total Area (Ha.)	Productive Area (Ha.)	Production (Mt.)	Yield (Mt./Ha.)
	2013/14	25,182	16,318	113,657	6.97
	2014/15	27,125	16,849	128,155	7.61
	2015/16	27,819	17,125	126,790	7.40
	2016/17	27,918	13,937	93,592	6.72
	2017/18	28,376	15,031	108,315	7.20
	2018/19	29,410	15,877	115,443	7.27
	2019/20	31,940	16,318	116,802	7.16
	2020/21	33,547	17,351	128,214	7.39
	2021/22	33,573	17,979	132,031	7.34
Summer	2011/12	75,315	61,057	658,207	10.78
	2012/13	76,093	62,258	600,135	9.64
	2013/14	84,038	68,270	627,030	9.18
	2014/15	84,227	68,691	641,759	9.34
	2015/16	88,826	68,608	631,224	9.20
	2016/17	88,414	69,806	684,942	9.81
	2017/18	87,594	70,749	733,439	10.37
	2018/19	88,802	75,740	790,289	10.43
	2019/20	92,664	75,368	858,822	11.40
	2020/21	93,787	79,194	916,816	11.58
	2021 /22	99,770	79,237	978,570	12.35
Total	2012/13	137,758	101,480	938,731	9.25
	2013/14	148,208	110,086	965,044	8.77
	2014/15	150,387	110,802	992,703	8.96
	2015/16	157,199	110,586	976,461	8.83
	2016/17	162,660	110,501	1,018,308	9.22
	2017/18	160,394	111,744	1,086,931	9.73
	2018/19	164,603	120,028	1,178,352	9.82
	2019/20	171,318	119,025	1,249,764	10.50
	2020/21	177,568	128,733	1,356,218	10.54
	2021/22	182,648	129,532	1,416,750	10.94

३. नगदेवाली

Cash Crops			Area in Hectare, Production in Metric Tonnes			
Crops	2076/77 (2019/20)		2077/78 (2020/21)		2078/79 (2021/22)	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Oilseeds	258,141	278,325	259,101	287,038	260,645	287,344
Potato	188,098	3,131,830	198,788	3,325,231	198,256	3,410,829
Sugarcane	68,565	3,400,176	64,354	3,183,943	62,567	3,159,634
Jute	7,555	10,165	7,415	10,451	7,195	10,217
Cotton	135	140	142	147	155	172

४. दलहन

Pulses Area in Hectare, Production in Metric Tonnes						
Crops	2076/77 (2019/20)		2077/78 (2020/21)		2078/79 (2021/22)	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Lentil	212,876	262,835	202,416	246,092	198,454	252,283
Chickpea	9,982	11,285	9,840	11,065	10,793	12,196
Pigeon Pea	16,895	17,063	16,591	16,649	15,512	15,977
Black Gram	23,056	20,440	24,500	21,633	28,383	26,114
Grass Gram	7,997	9,504	10,456	11,965	10,407	12,072
Horse Gram	6,326	6,865	13,311	15,453	12,248	14,330
Soyabean	26,775	34,544	25,758	32,178	24,921	35,138
Others	36,784	41,672	32,262	39,320	33,832	40,260
Total	**340,692**	**404,210**	**335,143**	**394,355**	**334,550**	**408,371**

५. अन्य वालीहरु

Other Crops		Area in Hectare and production in Metric Tonnes				
Crops	2076/77		2077/78		2078/79	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Fruits	119,025	1,249,764	128,733	1,356,218	129,532	1,416,750
Vegetables	281,132	3,962,383	284,121	3,993,167	289,839	4,153,157
Large Cardamom	16,565	9,545	15,668	8,289	15,975	8,714
Ginger	23,500	298,945	21,912	279,206	22,441	287,813
Garlic	10,185	73,859		72,490	9,943	74,763
Turmeric	9,795	99,907	10,340	105,719	10,847	111,074
Dry Chili	10,276	68,025	12,525	87,731	12,870	83,898
Honey(No. of Hives)	248,037	3,997	249,680	4,062	248,995	5,168
Fish		97,271		104,623		108,385
Mushroom fresh		12,607		13,241		14,300

६. पशुपँक्षी

Livestock Population (in Number)

CATEGORY	2077/78	2077/78	2078/79
CATTLE	7,458,885	7,466,841	7,413,197
BUFFALOES	5,257,591	5,159,931	5,132,931
SHEEP	806,079	793,725	771,205
GOAT	12,811,953	13,442,614	13,990,703
PIGS	1,519,593	1,588,838	1,504,624
FOWL	82,598,879	73,418,077	66,803,117
DUCK	427,226	432,226	605,944
MILKING COWS	1,166,156	1,209,041	1,223,061
MILKING BUFFALOES	1,635,492	1,630,642	1,666,827
LAYING HEN	12,927,842	11,374,011	10,131,642
LAYING DUCK	191,701	220,532	302,473

७. पशुपँक्षीका उत्पादनहरु

Livestock Production

PRODUCTS	2076/77	2077/78	2078/79
MILK PRODUCTION (Mt.)	**2,301,000**	**2,479,899**	**2,566,614**
- COW MILK	920,400	1,060,487	1,101,812
- BUFF. MILK	1,380,600	1,419,412	1,464,802
MEAT (NET) PRODUCTION (Mt.)	**552,156**	**520,742**	**512,788**
- BUFF	189,517	188,172	194,090
- MUTTON (Sheep)	2,735	2,964	2,880
- CHEVON	75,023	70,755	74,241
- PORK	29,493	31,450	36,059
- CHICKEN	255,001	226,959	204,923
- DUCK	387	442	596
EGG PRODUCTION ('000 Number)	**1,620,000**	**1,493,550**	**1,330,602**
- HEN EGG	1,604,526	1,475,620	1,306,380
- DUCK EGG	15,474	17,930	24,223
WOOL PRODUCTION(Kg.)	592,687	584,000	567,412

८. नगदेवालीको जिल्लागत उत्पादन अवस्था

जुट, कपास

Jute: Area and Production by Districts, Fiscal Year 2078/79			
DISTRICT	AREA (Ha)	PROD(Mt.)	YIELD (Mt./Ha)
ILAM	10	12	1.20
JHAPA	533	650	1.22
MORANG	5,007	7,252	1.45
SUNSARI	1,317	1,947	1.48
SIRAHA	117	135	1.15
SAPTARI	211	221	1.05
NEPAL	7,195	10,217	1.42
Cotton: Area and Production by Districts,Fiscal Year 2078/79			
DISTRICT	AREA (Ha)	PROD(Mt.)	YIELD (Mt./Ha)
Dang	137	149	1.09
Banke	8	9	1.13
Bardiya	2	2	1.00
Mugu	8	12	1.50
NEPAL	155	172	1.11

कफी

Coffee: Area, Production and Yield by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)					
S.N	Districts	Small Farmers (No.)	Plantation (Ha)	Production (MT)	Yield(Kg/Ha)
1		1,705	130	16	123.08
2	Baglung	865	57	1	17.54
3	Bhojpur	188	19	0.8	42.11
4	Chitwan	30	7	1.5	214.29
5	Dailekh	30	3	0.3	100.00
6	Dhading	305	106	10.8	101.89
7	Dhankuta	535	296	13	43.92
8	Dolakha	150	38	2.5	65.79
9	Doti	10	2	0	-
10	Eastern Rukum	12	2	0.2	100.00
11	Gorkha	935	92	11.5	125.00
12	Gulmi	1,965	256	31	121.09
13	Ilam	2,017	252	19.4	76.98
14	Jajarkot	75	7	1	142.86
15	Kailali	5	2	0	-
16	Kaski	4,305	169	21	124.26
17	Kavrepalanchok	3,150	282	36.5	129.43
18	Khotang	255	34	1.4	41.18
19	Lalitpur	1,125	114	15.5	135.96
20	Lamjung	1,327	109	8.8	80.73
21	Makawanpur	395	28	3	107.14
22	Morang	67	12	1.6	133.33
23	Myagdi	154	23	0.5	21.74
24	Nawalpur	108	15	0.6	40.00
25	Nuwakot	1,142	215	38	176.74
26	Okhaldhunga	23	5	0.4	80.00
27	Palpa	2,325	124	17.3	139.52
28	Panchthar	130	90	7.2	80.00
29	Parbat	1,840	127	12.5	98.43
30	Pyuthan	175	37	4.5	121.62
31	Ramechhap	67	9	0.2	22.22
32	Rasuwa	85	51	5	98.04
33	Rolpa	20	2	0.1	50.00
34	Salyan	30	4	0.2	50.00
35	Sankhuwasabha	100	31	4	129.03

Coffee: Area, Production and Yield by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)					
S.N	**Districts**	**Small Farmers (No.)**	**Plantation (Ha)**	**Production (MT)**	**Yield(Kg/Ha)**
36	Sindhuli	116	13	0.4	30.77
37	Sindhupalchok	1,916	92	28	304.35
38	Solukhumbu	34	13	3.2	246.15
39	Surkhet	55	9	0.2	22.22
40	Syangja	2,785	325	20	61.54
41	Tanahun	576	41	6.2	151.22
42	TapleJung	73	51	6.8	133.33
43	Terhathum	92	37	1.6	43.24
44	Udayapur	92	15	1.2	80.00
	Total	**31,389**	**3,346**	**354.9**	**4,206.75**

चिया

Tea by Districts and by Types , Fiscal Year 2078/79

District	CTC Production (Kg)	Orthodox Production (Kg)	Green Tea Production (Kg)	Other Production (Kg)	Total Production Area (ha)	Production Total (Kg)
Ilam	-	5,476,270	662,859	142,880	7,236	6,282,010
Panchthar	-	38,550	17,090	3,097	675	58,737
Dhankuta	-	31,517	11,433	5,000	383	47,950
Kaski	-	7,000	100	-	74	7,100
Lamjung	-	600	20	-	36	620
Terhathum	-	6,500	13,480	320	355	20,300
TapleJung	-	150	460	-	133	610
Bhojpur	-	2,500	3,000	-	111	5,500
Baglung	-	120	25	-	15	145
Sankhuwasabha	-	312	1,600	-	80	1,912
Nuwakot	-	8,800	14,750	1,250	123	24,800
Solukhumbu	-	696	40	40	12	776
Morang	-	1,110	3,450	1,423	32	5,983
Sindhupalchok	-	6,250	2,500	800	85	9,550
Udayapur	-	91	254	-	318	345
Okhaldhunga	-	-	-	-	12	-
Khotang	-	-	-	-	30	-
Chitwan	-	-	-	-	1	-
Myagdi	-	-	-	-	2	-
Sindhuli	-	-	-	-	41	-
Parbat	-	-	-	-	1	-
Kavrepalanchok	-	-	-	-	5	-
Gorkha	-	-	-	-	2	-
Dolakha	-	80	-	-	21	80
Lalitpur	-	-	1,350	1,070	32	2,420
Ramechhap	-	650	400	80	64	1,130
Pyuthan	-	15	-	-	4	15
Arghakhanchi	-	10	-	-	4	10
Kalikot	-	-	-	-	10	-
Jhapa	18,902,800	1,006,650	-	-	10,340	19,909,500
Total Nepal	**18,902,800**	**6,587,871**	**732,811**	**155,960**	**20,237**	**26,379,493**

मौरीपालन

Bee Keeping and Honey Production Status

Year	Bee Hives (No.)	Production (Mt.)
2010/11	140,850	1,365
2011/12	156,000	1,500
2012/13	169,000	1,625
2013/14	170,000	1,650

Year	Bee Hives (No.)	Production (Mt.)
2014/15	225,000	3,000
2015/16	232,000	3,500
2016/17	240,000	3,950
2017/18	242,000	3,980
2018/19	242,500	3,990
2019/20	248,037	3,997
2020/ 21	249,680	4,062
2021/ 22	248,995	5,168

अनुसूची २ प्रादेशिक तथ्याँक
प्रधानबाली उत्पादन

Production of Major Cereal Crops by Province, Fiscal Year 2078/79 Qantity in Metric Tonnes							
Province	**Paddy**	**Maize**	**Wheat**	**Millet**	**Barley**	**Buckwheat**	**Total**
Koshi	1,263,714	920,447	147,331	98,400	1,904	5,458	2,437,254
Madhesh	1,389,205	190,816	628,909	1,669	170	-	2,210,989
Bagmati	506,789	696,409	173,472	67,628	2,564	4,893	1,450,742
Gandaki	406,336	454,265	99,038	110,151	1,702	3,123	1,074,614
Lumbini	999,522	458,376	533,072	13,711	3,676	1,749	2,010,107
Karnali	125,146	250,151	187,355	24,677	11,827	3,355	602,510
Sudurpashchim	439,913	135,933	375,390	23,226	10,314	712	985,487
Nepal	**5,130,625**	**3,106,397**	**2,144,568**	**339,462**	**32,156**	**19,290**	**10,772,498**

धान उत्पादन

Districts	Area (ha)	Production (mt)	Yield (Mt/ha)
Taplejung	6,772	20,451	3.02
Sankhuwashava	11,998	33,401	2.78
Solukhumbu	1,276	3,485	2.73
Panchthar	7,852	22,769	2.90
Illam	11,999	41,750	3.48
Terhathum	7,782	21,676	2.79
Dhankuta	6,362	24,626	3.87
Bhojpur	14,570	37,303	2.56
Khotang	12,267	32,017	2.61
Okhaldhunga	4,021	10,008	2.49
Udayapur	14,233	55,170	3.88
Jhapa	92,915	406,738	4.38
Morang	87,746	354,000	4.03
Sunsari	53,392	200,320	3.75
Koshi Province Total	**333,185**	**1,263,714**	**3.79**
Saptari	50,864	172,195	3.39
Siraha	48,885	164,931	3.37
Dhanusha	55,806	179,000	3.21
Mahottari	39,436	148,086	3.76
Sarlahi	45,964	159,263	3.46
Rautahat	40,529	129,765	3.20
Bara	55,198	214,553	3.89
Parsa	45,216	221,411	4.90
Madesh Province Total	**381,898**	**1,389,205**	**3.64**
Dolakha	2,872	7,094	2.47
Sindhupalchok	11,862	38,878	3.28
Rasuwa	1,245	3,525	2.83
Ramechap	8,709	19,207	2.21
Sindhuli	14,161	54,526	3.85
Kavre	10,861	38,004	3.50
Bhaktapur	3,939	20,169	5.12
Lalitpur	4,169	18,552	4.45
Kathmandu	5,955	26,499	4.45
Nuwakot	17,868	75,235	4.21
Dhading	13,632	55,038	4.04
Makwanpur	12,067	45,520	3.77
Chitwan	27,403	104,544	3.82
Bagmati Province Total	**134,743**	**506,789**	**3.77**
Manang	-	-	-
Mustang	-	-	-

Districts	Area (ha)	Production (mt)	Yield (Mt/ha)
Gorkha	12,586	48,250	3.83
Lamjung	14,598	46,481	3.18
Tanahu	11,007	43,962	3.99
Kaski	20,055	59,531	2.97
Parbat	8,384	33,158	3.95
Syangja	16,305	62,103	3.81
Myagdi	3,884	13,357	3.44
Baglung	5,893	20,307	3.45
Nawalparasi east	19,516	79,187	4.06
Gandaki Province Total	**112,227**	**406,336**	**3.62**
Palpa	7,775	29,621	3.81
Gulmi	8,190	24,924	3.04
Arghakhanchi	7,164	21,942	3.06
Nawalparasi west	19,639	72,472	3.69
Rupandehi	63,873	249,151	3.90
Kapilbastu	66,261	211,484	3.19
Dang	35,114	129,903	3.70
Banke	33,896	78,316	2.31
Bardiya	49,557	146,971	2.97
Rukum east	1,720	4,523	2.63
Pyuthan	6,029	18,597	3.08
Rolpa	4,407	11,617	2.64
Lumbini Province Total	**303,626**	**999,522**	**3.29**
Dolpa	198	348	1.76
Mugu	903	998	1.10
Humla	567	852	1.50
Jumla	2,821	4,324	1.53
Kalikot	2,454	5,464	2.23
Rukum west	1,755	4,598	2.62
Salyan	6,758	24,238	3.59
Jajarkot	2,651	9,296	3.51
Dailekh	7,987	24,125	3.02
Surkhet	12,818	50,903	3.97
Karnali Province Total	**38,912**	**125,146**	**3.22**
Bajura	4,150	10,832	2.61
Bajhang	6,367	16,553	2.60
Darchula	3,494	9,433	2.70
Achham	15,003	31,887	2.13
Doti	9,633	22,406	2.33
Baitadi	7,219	16,676	2.31
Dadeldhura	5,799	17,803	3.07
Kailali	72,377	181,859	2.51
Kanchanpur	48,745	132,465	2.72
Sudurpaschim Province Total	**172,786**	**439,913**	**2.56**
N e p a l Total	**1,477,378**	**5,130,625**	**3.47**

मकै र गहुँ उत्पादन

Maize and Wheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare (Ha), Production in Metric Tonnes (Mt), Yield in Mt/Ha						
Province	**Maize**			**Wheat**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Taplejung	11,198	38,312	3.42	1,537	2,875	1.87
Sankhuwashava	12,458	33,146	2.66	715	1,650	2.31
Solukhumbu	13,770	39,048	2.84	2,665	5,306	1.99
Panchthar	18,683	42,971	2.30	3,902	6,476	1.66
Illam	33,915	131,700	3.88	4,580	11,679	2.55
Terhathum	12,897	38,756	3.01	2,399	4,796	2.00
Dhankuta	13,467	45,114	3.35	1,302	2,733	2.10
Bhojpur	36,898	97,555	2.64	414	745	1.80
Khotang	35,845	98,079	2.74	3,530	6,531	1.85
Okhaldhunga	12,400	39,680	3.20	2,145	3,330	1.55
Udayapur	17,836	55,239	3.10	5,130	12,825	2.50
Jhapa	41,059	162,613	3.96	5,000	13,505	2.70
Morang	18,552	68,801	3.71	11,755	33,687	2.87
Sunsari	9,034	29,432	3.26	12,127	41,195	3.40
Koshi Province Total	**288,012**	**920,447**	**3.20**	**57,201**	**147,331**	**2.58**
Saptari	6,589	23,211	3.52	15,017	54,351	3.62
Siraha	3,755	14,007	3.73	11,794	41,468	3.52
Dhanusha	3,476	11,343	3.26	37,788	126,387	3.34
Mahottari	9,754	29,783	3.05	29,379	95,874	3.26
Sarlahi	10,205	35,831	3.51	22,984	77,128	3.36
Rautahat	3,513	12,821	3.65	15,991	52,888	3.31
Bara	11,940	46,653	3.91	27,103	94,650	3.49
Parsa	4,189	17,166	4.10	23,008	86,163	3.74
Madesh Province Total	**53,422**	**190,816**	**3.57**	**183,064**	**628,909**	**3.44**
Dolakha	6,171	22,155	3.59	4,246	7,515	1.77
Sindhupalchok	26,190	75,713	2.89	6,904	8,723	1.26
Rasuwa	2,524	6,310	2.50	761	1,232	1.62
Ramechap	22,367	68,286	3.05	3,674	8,560	2.33
Sindhuli	27,556	85,601	3.11	6,354	14,890	2.34
Kavre	26,010	88,550	3.40	8,860	28,700	3.24
Bhaktapur	1,900	7,750	4.08	3,150	12,409	3.94
Lalitpur	8,573	33,656	3.93	3,485	11,858	3.40
Kathmandu	6,897	29,748	4.31	3,200	11,174	3.49
Nuwakot	16,206	49,408	3.05	4,495	16,044	3.57
Dhading	19,776	45,785	2.32	4,748	15,496	3.26
Makwanpur	24,113	78,209	3.24	4,128	13,622	3.30
Chitwan	28,055	105,239	3.75	5,151	23,248	4.51
Bagmati Province Total	**216,338**	**696,409**	**3.22**	**59,156**	**173,472**	**2.93**
Manang	177	351	1.98	213	500	2.35
Mustang	67	99	1.48	84	142	1.69
Gorkha	18,935	46,400	2.45	3,910	9,235	2.36
Lamjung	19,255	48,166	2.50	368	962	2.61
Tanahu	22,316	74,574	3.34	1,643	4,119	2.51
Kaski	13,583	39,229	2.97	6,820	17,201	2.52
Parbat	13,700	35,500	2.59	2,600	6,350	2.44
Syangja	28,945	97,930	3.38	5,560	16,008	2.88
Myagdi	9,435	32,200	3.41	2,530	6,272	2.48
Baglung	18,850	64,260	3.41	6,900	17,319	2.51
Nawalparasi east	5,101	15,556	3.05	7,605	20,930	2.75
Gandaki Province Total	**150,364**	**454,265**	**3.02**	**38,233**	**99,038**	**2.59**
Palpa	21,643	55,779	2.58	5,786	13,572	2.35
Gulmi	22,445	68,269	3.04	6,517	19,386	2.97
Arghakhanchi	16,955	54,975	3.24	7,340	19,955	2.72
Nawalparasi west	4,466	15,419	3.45	7,638	22,303	2.92

Maize and Wheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare (Ha), Production in Metric Tonnes (Mt), Yield in Mt/Ha						
Province	**Maize**			**Wheat**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Rupandehi	2,751	10,752	3.91	26,118	103,167	3.95
Kapilbastu	1,334	4,451	3.34	26,292	98,184	3.73
Dang	24,900	77,847	3.13	12,690	39,694	3.13
Banke	19,545	62,192	3.18	23,500	79,000	3.36
Bardiya	5,350	20,008	3.74	23,500	79,500	3.38
Rukum east	5,037	14,559	2.89	3,273	8,952	2.74
Pyuthan	12,158	35,626	2.93	8,690	24,959	2.87
Rolpa	12,335	38,500	3.12	8,596	24,400	2.84
Lumbini Province Total	**148,920**	**458,376**	**3.08**	**159,940**	**533,072**	**3.33**
Dolpa	2,204	2,798	1.27	2,805	4,010	1.43
Mugu	1,120	2,350	2.10	1,795	1,870	1.04
Humla	219	252	1.15	1,172	1,526	1.30
Jumla	4,200	6,720	1.60	2,355	5,290	2.25
Kalikot	3,036	8,535	2.81	5,508	8,567	1.56
Rukum west	8,350	31,954	3.83	9,385	22,247	2.37
Salyan	19,335	60,256	3.12	13,217	41,610	3.15
Jajarkot	10,500	34,650	3.30	10,432	26,080	2.50
Dailekh	18,680	55,880	2.99	13,710	33,801	2.47
Surkhet	13,252	46,756	3.53	12,191	42,354	3.47
Karnali Province Total	**80,896**	**250,151**	**3.09**	**72,570**	**187,355**	**2.58**
Bajura	3,293	4,850	1.47	10,450	15,675	1.50
Bajhang	4,050	6,599	1.63	10,927	21,944	2.01
Darchula	5,530	15,401	2.78	5,962	9,658	1.62
Achham	6,688	20,714	3.10	14,730	24,676	1.68
Doti	3,998	12,038	3.01	14,302	28,162	1.97
Baitadi	10,864	32,078	2.95	15,400	24,122	1.57
Dadeldhura	3,810	11,430	3.00	8,744	23,905	2.73
Kailali	6,130	21,289	3.47	34,944	125,252	3.58
Kanchanpur	3,250	11,534	3.55	31,355	101,995	3.25
Sudurpaschim Province Total	**47,613**	**135,933**	**2.85**	**146,814**	**375,390**	**2.56**
N e p a l	**985,565**	**3,106,397**	**3.15**	**716,978**	**2,144,568**	**2.99**

कोदो, फापर र जौ उत्पादन

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	**Millet**			**Buckwheat**			**Barley**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Taplejung	2,987	4,242	1.42	131	174	1.32	269	405	1.51
Sankhuwashava	6,664	8,664	1.30	18	23	1.26	12	16	1.34
Solukhumbu	2,105	2,830	1.34	339	358	1.05	162	193	1.19
Panchthar	3,738	6,217	1.66	57	61	1.07	299	431	1.44
Illam	1,600	2,525	1.58	25	41	1.64	49	59	1.20
Terhathum	2,505	2,956	1.18	27	27	1.00	64	85	1.33
Dhankuta	7,230	8,759	1.21	5	8	1.79	-	-	-
Bhojpur	5,284	6,657	1.26	36	39	1.08	10	15	1.50
Khotang	22,315	31,308	1.40	622	734	1.18	341	522	1.53
Okhaldhunga	8,251	15,378	1.86	105	111	1.06	75	107	1.43
Udayapur	2,768	5,147	1.86	21	23	1.07	29	43	1.48

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	**Millet**			**Buckwheat**			**Barley**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Jhapa	1,000	1,300	1.30	1,850	3,224	1.74	4	7	1.75
Morang	1,531	1,833	1.20	245	255	1.04	-	-	-
Sunsari	505	585	1.16	299	380	1.27	14	22	1.57
Koshi Total	**68,483**	**98,400**	**1.44**	**3,780**	**5,458**	**1.44**	**1,327**	**1,904**	**1.43**
Saptari	183	231	1.26	-	-	-	-	-	-
Siraha	440	458	1.04	-	-	-	-	-	-
Dhanusha	176	180	1.02	-	-	-	1	2	1.50
Mahottari	-	-	-	-	-	-	8	9	1.18
Sarlahi	709	638	0.90	-	-	-	260	290	1.12
Rautahat	71	74	1.04	-	-	-	3	5	1.57
Bara	76	88	1.16	-	-	-	38	41	1.08
Parsa	-	-	-	-	-	-	29	42	1.46
Madesh Total	**1,656**	**1,669**	**1.01**	**-**	**-**	**-**	**141**	**170**	**1.20**
Dolakha	3,659	4,854	1.33	1,057	1,160	1.10	136	165	1.21
Sindhupalchok	17,350	18,500	1.07	226	206	0.91	172	205	1.19
Rasuwa	898	1,032	1.15	21	19	0.90	243	335	1.38
Ramechap	4,989	5,690	1.14	20	20	0.96	63	85	1.35
Sindhuli	11,700	11,089	0.95	644	651	1.01	41	65	1.59
Kavre	3,505	4,530	1.29	548	597	1.09	378	658	1.74
Bhaktapur	110	117	1.06	4	5	1.03	17	29	1.71
Lalitpur	600	804	1.34	57	58	1.03	38	55	1.45
Kathmandu	770	1,300	1.69	7	7	0.98	2	4	1.51
Nuwakot	5,110	7,234	1.42	219	231	1.05	155	198	1.28
Dhading	6,940	7,445	1.07	114	119	1.04	301	385	1.28
Makwanpur	2,650	3,340	1.26	394	427	1.08	265	352	1.33
Chitwan	1,478	1,693	1.15	1,300	1,393	1.07	15	28	1.87
Bagmati Total	**59,759**	**67,628**	**1.18**	**4,610**	**4,893**	**1.18**	**1,826**	**2,564**	**1.18**
Manang	-	-	-	361	610	1.88	111	175	1.58
Mustang	-	-	-	568	805	1.42	255	495	1.94
Gorkha	12,180	14,820	1.22	332	472	1.42	110	141	1.28
Lamjung	7,793	9,473	1.22	19	18	0.95	16	28	1.75
Tanahu	6,729	7,700	1.14	217	219	1.01	5	6	1.13
Kaski	13,604	21,060	1.55	15	17	1.19	8	8	1.00
Parbat	8,592	9,560	1.11	193	254	1.32	80	105	1.31
Syangja	16,501	20,346	1.23	273	294	1.08	6	6	1.00
Myagdi	2,958	3,652	1.23	178	197	1.11	275	395	1.44
Baglung	18,456	23,247	1.26	98	140	1.43	90	120	1.33
Nawalparasi east	259	292	1.13	99	98	0.99	205	223	1.09
Gandaki Total	**87,072**	**110,151**	**1.27**	**2,352**	**3,123**	**1.33**	**1,161**	**1,702**	**1.47**

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	**Millet**			**Buckwheat**			**Barley**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Palpa	2,684	3,762	1.40	438	403	0.92	24.0	24.2	1.01
Gulmi	2,927	3,817	1.30	275	513	1.87	426	353	0.83
Arghakhanchi	511	577	1.13	350	450	1.28	375	388	1.03
Nawalparasi west	228	238	1.04	6	7	1.28	5	6	1.23
Rupandehi	46	53	1.14	-	-	-	74	145	1.96
Kapilbastu	-	-	-	18	17		177	330	1.87
Dang	14	15	1.06	57	63	1.11	23	28	1.23
Banke	-	-	-	-	-	-	8	11	1.37
Bardiya	-	-	-	-	-	-	8	12	1.50
Rukum east	641	833	1.30	163	187	1.15	962	967	1.01
Pyuthan	2,205	2,918	1.32	11	14	1.27	736	787	1.07
Rolpa	1,126	1,498	1.33	102	95	0.93	620	625	1.01
Lumbini Total	**10,383**	**13,711**	**1.32**	**1,419**	**1,749**	**1.23**	**3,437**	**3,676**	**1.07**
Dolpa	280	310	1.11	986	858	0.87	334	345	1.03
Mugu	4,264	4,996	1.17	677	637	0.94	994	1,205	1.21
Humla	1,308	1,607	1.23	911	960	1.05	642	811	1.26
Jumla	3,737	5,191	1.39	243	285	1.17	3,003	4,615	1.54
Kalikot	1,241	1,662	1.34	139	159	1.15	647	772	1.19
Rukum west	466	633	1.36	165	206	1.25	480	702	1.46
Salyan	1,231	1,314	1.07	74	89	1.19	749	1,275	1.70
Jajarkot	1,833	2,387	1.30	35	44	1.25	595	784	1.32
Dailekh	2,760	3,080	1.12	32	32	1.01	185	212	1.15
Surkhet	2,995	3,497	1.17	56	85	1.52	630	1,105	1.75
Karnali Total	**20,115**	**24,677**	**1.23**	**3,318**	**3,355**	**1.01**	**8,259**	**11,827**	**1.43**
Bajura	5,870	5,907	1.01	255	267	1.05	1,470	1,970	1.34
Bajhang	2,761	3,525	1.28	105	143	1.36	2,354	4,102	1.74
Darchula	1,263	1,589	1.26	109	113	1.04	1,087	1,598	1.47
Achham	3,857	4,912	1.27	83	76	0.92	412	455	1.10
Doti	4,570	5,833	1.28	14	14	0.96	240	321	1.34
Baitadi	354	408	1.15	17	20	1.18	671	812	1.21
Dadeldhura	572	647	1.13	34	45	1.32	205	355	1.73
Kailali	356	404	1.13	27	34	1.26	410	469	1.14
Kanchanpur	-	-	-	-	-	-	133	232	1.74
SudurpaschiTotal	**19,603**	**23,226**	**1.18**	**644**	**712**	**1.10**	**6,982**	**10,314**	**1.48**
N e p a l	**267,071**	**339,462**	**1.27**	**16,123**	**19,290**	**1.20**	**23,134**	**32,156**	**1.39**

नगदेबाली

Major Cash Crops by Provinces, Fiscal year 2078/79 Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), and Yield in Mt/Ha									
Province	**Oilseed**			**Sugarcane**			**Potato**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Koshi	46,704	53,850	1.15	5,569	322,156	57.85	58,813	1,010,202	17.18
Madhesh	65,149	70,244	1.08	42,696	2,093,884	49.04	27,648	446,390	16.15
Bagmati	29,384	32,014	1.09	55	2,335	46.00	35,159	701,188	19.94
Gandaki	**9,666**	**10,012**	**1.04**	**272**	**12,251**	**45.01**	**20,263**	**340,633**	**16.81**
Lumbini	65,327	71,852	1.10	7,633	371,150	48.62	25,900	412,164	15.91
Karnali	14,343	15,929	1.11	5	34	6.80	13,919	237,598	17.07
Sudurpashchim	30,073	33,443	1.11	6,337	357,824	56.47	16,554	262,655	15.87
Nepal	**260,645**	**287,344**	**1.10**	**62,567**	**3,159,634**	**50.50**	**198,256**	**3,410,829**	**17.20**

Cash Crops by Districts, Fiscal Year 2078/79
Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), and Yield in Mt/Ha

District	**Oilseed**			**Sugarcane**			**Potato**		
	Area	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**	**Area**	**Prod.**	**Yield**
Taplejung	450	542	1.21	-	-	-	3,264	59,485	18.22
Sankhuwasabha	491	439	0.89	83	913	11.00	2,695	39,131	14.52
Solukhumbu	192	128	0.67	-	-	-	5,643	99,755	17.68
Panchthar	949	997	1.05	2	18	9.00	2,510	45,582	18.16
Illam	801	849	1.06	14	42	3.00	5,995	108,629	18.12
Terhathum	507	409	0.81	-	-	-	3,029	51,705	17.07
Dhankuta	688	668	0.97	50	985	19.70	2,120	41,666	19.65
Bhojpur	351	322	0.92	10	110	11.00	2,773	50,469	18.20
Khotang	1,060	975	0.92	-	-	-	2,913	45,443	15.60
Okhaldhunga	501	316	0.63	4	37	9.25	2,944	43,571	14.80
Udayapur	5,131	4,282	0.83	-	-	-	2,015	31,051	15.41
Jhapa	8,606	10,315	1.20	165	4,455	27.00	13,780	218,413	15.85
Morang	15,202	17,408	1.15	1,830	106,323	58.10	6,042	121,442	20.10
Sunsari	11,777	16,200	1.38	3,411	209,273	58.87	3,090	53,859	17.43
Koshi Total	**46,704**	**53,850**	**1.15**	**5,569**	**322,156**	**57.85**	**58,813**	**1,010,202**	**17.18**
Saptari	6,775	7,248	1.07	201	8,062	40.11	4,213	67,828	16.10
Siraha	8,053	8,170	1.01	3,500	166,250	47.50	3,190	50,473	15.82
Dhanusha	5,132	5,301	1.03	3,600	163,000	45.28	2,631	42,118	16.01
Mahottari	5,645	5,809	1.03	5,600	274,987	49.10	2,650	42,400	16.00
Sarlahi	14,150	16,883	1.19	15,673	795,345	50.75	2,539	39,731	15.65
Rautahat	9,751	10,298	1.06	6,942	343,199	49.44	2,797	48,955	17.50
Bara	6,033	6,160	1.02	4,230	192,000	45.39	6,420	102,720	16.00
Parsa	9,611	10,375	1.08	2,950	151,040	51.20	3,208	52,165	16.26
Madhesh Total	**65,149**	**70,244**	**1.08**	**42,696**	**2,093,884**	**49.04**	**27,648**	**446,390**	**16.15**
Dolakha	349	296	0.85				3,079	55,948	18.17
Sindhupalchok	453	421	0.93				3,415	58,055	17.00
Rasuwa	467	463	0.99				2,595	45,387	17.49
Ramechap	1,328	1,435	1.08				3,378	49,924	14.78
Sindhuli	5,484	5,134	0.94				2,353	42,166	17.92
Kavre	467	474	1.02				8,909	194,766	21.86
Bhaktapur	531	528	0.99				1,085	26,583	24.50
Lalitpur	2,881	3,071	1.07				1,145	23,816	20.80
Kathmandu	540	605	1.12				2,546	63,650	25.00
Nuwakot	746	854	1.14				4,453	81,263	18.25
Dhading	279	225	0.81	5	230	46.00	1,800	35,100	19.50
Makwanpur	2,039	2,256	1.11				4,935	105,214	21.32
Chitwan	13,825	16,252	1.18	50	2,105	42.10	1,960	33,320	17.00
Bagmati Total	**29,384**	**32,014**	**1.09**	**55**	**2,335**	**46.00**	**35,159**	**701,188**	**19.94**
Manang	5	4	0.80				745	14,975	20.10
Mustang	27	25	0.91				320	5,792	18.10

District	Oilseed			Sugarcane			Potato		
	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield
Gorkha	565	449	0.80				2,550	51,255	20.10
Lamjung	1,207	1,154	0.96				1,975	38,503	19.49
Tanahu	594	619	1.04	20	829	41.04	1,856	29,882	16.10
Kaski	560	424	0.76	7	269	38.43	1,752	24,700	14.10
Parbat	380	358	0.94				1,340	18,790	14.02
Syangja	330	269	0.82				1,945	32,093	16.50
Myagdi	334	342	1.02				1,545	23,793	15.40
Baglung	975	975	1.00	12	468	39.00	3,120	50,700	16.25
Nawalparasi east	4,691	5,394	1.15	233	10,685	45.86	3,115	50,152	16.10
Gandaki Total	**9,666**	**10,012**	**1.04**	**272**	**12,251**	**45.01**	**20,263**	**340,633**	**16.81**
Palpa	1,170	1,199	1.02	32	432	13.50	798	12,050	15.10
Gulmi	734	723	0.98	132	4,884	37.00	835	14,183	16.99
Arghakhanchi	1,522	1,535	1.01	5	235	47.00	791	12,656	16.00
Nawalparasi west	4,629	4,918	1.06	3,255	153,945	47.30	1,604	22,456	12.95
Rupandehi	7,381	7,554	1.02	370	16,450	44.46	2,345	34,354	14.65
Kapilbastu	3,865	4,509	1.17	3,540	185,880	52.51	2,586	38,810	15.01
Dang	19,628	23,030	1.17	-	-	-	2,475	39,600	16.00
Banke	7,798	8,748	1.12	60	2,340	39.00	3,000	50,700	16.90
Bardiya	16,816	17,753	1.06	220	6,820	31.00	4,255	69,782	16.40
Rukum east	375	391	1.04	5	235	47.00	4,246	70,051	16.50
Pyuthan	998	1,107	1.11	12	420	35.00	1,615	25,275	15.65
Rolpa	414	388	0.94	2	58	29.00	1,350	22,248	16.48
Lumbini Total	**65,327**	**71,852**	**1.10**	**7,633**	**371,150**	**48.62**	**25,900**	**412,164**	**15.91**
Dolpa	12	12	1.04				745	14,230	19.10
Mugu	54	46	0.86				710	12,780	18.00
Humla	117	121	1.03				856	15,669	18.31
Jumla	145	144	0.99				2,300	43,227	18.79
Kalikot	273	262	0.96				1,245	21,451	17.23
Rukum west	522	491	0.94				414	6,405	15.47
Salyan	2,935	3,232	1.10	5	34	6.80	1,780	32,458	18.23
Jajarkot	668	643	0.96				1,630	24,939	15.30
Dailekh	1,160	1,424	1.23				1,989	34,940	17.57
Surkhet	8,458	9,555	1.13				2,250	31,500	14.00
Karnali Total	**14,343**	**15,929**	**1.11**	**5**	**34**	**6.80**	**13,919**	**237,598**	**17.07**
Bajura	224	142	0.63	10	170	17.00	1,655	24,991	15.10
Bajhang	154	184	1.20				1,545	22,866	14.80
Darchula	126	104	0.82	52	1,601	30.79	985	10,789	10.95
Achham	620	636	1.03	2	70	45.00	1,012	14,674	14.50
Doti	830	830	1.00	14	565	40.36	1,948	27,856	14.30
Baitadi	162	173	1.07	260	4,160	16.00	1,245	20,480	16.45
Dadeldhura	535	601	1.12				1,440	25,286	17.56
Kailali	18,296	20,399	1.11	234	9,970	42.61	4,859	85,033	17.50
Kanchanpur	9,127	10,370	1.14	5,765	341,288	59.20	1,865	30,679	16.45
Sudurpashchim Total	**30,073**	**33,443**	**1.11**	**6,337**	**357,824**	**56.47**	**16,554**	**262,655**	**15.87**
N e p a l	**260,645**	**287,344**	**1.10**	**62,567**	**3,159,634**	**50.50**	**198,256**	**3,410,829**	**17.20**

पशुपालन

Livestock Population by Dstricts ,Fiscal Year 2078/79 (2021/22)
Unit: Number

District	CATTLE	BUFFALOES	SHEEP	GOAT	PIGS	FOWL	DUCK
Bhojpur	92,627	53,971	6,141	103,605	45,539	311,277	2,050
Dhankuta	95,229	18,899	571	193,442	30,776	567,907	3,384
Ilam	159,110	23,561	132	166,747	29,935	506,024	979
Jhapa	282,732	78,908	41	335,670	69,730	1,267,916	18,763
Khotang	87,692	59,562	5,910	140,391	46,018	350,459	3,210
Morang	445,191	111,403	423	399,215	56,307	1,446,312	57,363
Okhaldhunga	58,718	49,887	7,509	153,420	60,318	290,419	425
Panchthar	103,816	41,107	1,224	131,554	43,782	358,060	757
Sankhuwasabha	97,007	42,334	12,462	169,105	34,379	418,787	590
Solukhumbu	47,254	42,278	8,375	92,561	23,582	236,189	929
Sunsari	317,662	167,955	2,773	287,395	57,147	1,054,005	19,720
Taplejung	53,985	17,562	5,199	90,144	26,854	234,587	1,099
Terhathum	66,075	23,227	5,058	128,780	29,862	220,443	2,114
Udayapur	131,687	107,991	764	307,681	53,540	696,908	14,048
Subtotal koshi	**2,038,784**	**838,646**	**56,582**	**2,699,709**	**607,770**	**7,959,295**	**125,431**
Bara	171,992	175,637	275	310,701	23,042	578,423	12,677
Dhanusha	164,925	73,918	492	254,335	6,477	913,612	48,109
Mahottari	141,646	78,209	624	218,595	14,113	654,939	7,896
Parsa	94,659	59,512	178	129,186	9,690	932,113	8,127
Rautahat	142,255	87,354	-	230,958	9,407	325,768	9,884
Saptari	279,775	202,710	2,319	221,841	24,528	1,136,773	25,839
Sarlahi	234,669	99,797	1,030	258,188	9,760	532,197	10,623
Siraha	108,082	98,790	1,070	145,512	6,314	926,262	12,213
Sub Total Madhesh	**1,338,003**	**875,927**	**5,988**	**1,769,317**	**103,330**	**6,000,088**	**135,368**
Bhaktapur	29,885	9,203	1,023	44,660	15,934	2,288,224	7,254
Chitwan	103,132	77,896	3,087	256,993	15,454	16,722,623	28,615
Dhading	135,057	96,962	9,512	193,815	17,086	2,213,624	2,099
Dolakha	76,923	56,608	11,133	188,319	8,775	502,341	824
Kathmandu	52,470	39,333	1,190	46,394	34,358	2,664,366	21,334
Kabhrepalanchok	150,554	149,683	3,719	315,688	12,074	2,458,908	4,770
Lalitpur	23,755	59,339	2,400	76,735	10,181	1,404,979	17,394
Makwanpur	110,981	111,084	2,857	305,819	9,888	2,005,828	4,220
Nuwakot	126,771	99,304	14,428	353,859	10,665	806,839	830
Ramechhap	72,027	44,687	2,495	241,402	12,090	294,540	389
Rasuwa	13,828	6,064	26,897	43,507	1,016	98,348	350
Sindhuli	135,966	67,160	465	313,950	11,845	1,083,312	6,562
Sindhupalchok	58,142	64,443	9,808	212,758	8,372	450,521	833
Subtotal Bagmati	**1,089,492**	**881,767**	**89,012**	**2,593,898**	**167,740**	**32,994,453**	**95,474**
Baglung	20,506	80,496	8,786	141,779	11,411	375,288	3,640
Gorkha	60,682	58,950	17,450	309,413	11,892	510,898	2,231
Kaski	41,368	49,705	12,353	177,015	23,961	2,394,101	44,121
Lamjung	18,529	36,401	12,287	139,292	7,123	309,161	48

District	CATTLE	BUFFALOES	SHEEP	GOAT	PIGS	FOWL	DUCK
Manang	1,827	-	2,726	5,858	63	6,853	-
Mustang	5,973	113	4,368	49,839	33	9,774	102
Myagdi	28,883	23,200	25,576	110,601	2,241	203,278	1,450
Nawalparasi east	70,577	59,157	2,177	132,280	24,827	858,172	43,000
Parbat	14,888	29,035	2,805	57,994	7,602	286,317	4,793
Syangja	23,638	95,621	2,157	274,313	24,030	462,934	-
Tanahun	48,809	52,788	669	449,853	56,262	570,640	12,694
Sub Total Gandaki	**335,680**	**485,466**	**91,355**	**1,848,238**	**169,444**	**5,987,416**	**112,079**
Arghakhanchi	37,526	90,178	1,100	140,835	2,685	475,258	2,286
Banke	211,244	194,484	9,970	328,963	72,314	1,104,334	2,544
Bardiya	116,599	130,955	11,574	216,380	36,609	469,458	2,441
Dang	135,242	145,283	32,530	321,382	88,053	2,894,916	15,723
Gulmi	42,390	48,277	6,099	158,680	10,952	245,804	878
Kapilbastu	156,096	148,732	12,215	280,011	22,676	638,153	6,371
Nawalparasi west	75,036	64,859	2,939	101,069	37,969	528,715	35,433
Palpa	72,454	92,664	2,652	229,771	26,963	728,411	4,379
Pyuthan	71,531	75,900	13,217	192,053	10,515	312,250	1,116
Rolpa	98,440	55,940	13,451	214,633	34,901	480,545	563
Rukum east	17,037	17,827	21,512	66,012	9,814	124,124	609
Rupandehi	97,446	164,330	4,294	252,660	16,586	1,311,453	28,835
Sub Total Lumbini	**1,131,041**	**1,229,429**	**131,555**	**2,502,449**	**370,039**	**9,313,421**	**101,178**
Dailekh	81,383	57,055	15,775	247,394	11,250	155,806	1,250
Dolpa	22,366	3,285	36,256	55,413	101	40,826	95
Humla	16,696	2,815	28,969	76,933	110	14,861	161
Jajarkot	38,911	32,344	24,740	124,573	2,574	146,548	724
Jumla	65,049	3,556	76,583	46,831	303	64,918	5,164
Kalikot	24,697	28,471	33,888	88,697	1,526	60,820	1,565
Mugu	38,093	13,719	39,795	49,988	73	12,093	343
Rukum west	26,532	51,548	26,461	173,077	3,110	389,083	3,608
Salyan	118,447	70,243	14,807	330,644	11,653	412,522	2,946
Surkhet	53,763	39,816	6,003	350,855	11,622	336,096	6,697
Sub Total Karnali	**485,936**	**302,852**	**303,277**	**1,544,405**	**42,322**	**1,633,575**	**22,553**
Achham	43,381	35,928	3,186	117,813	364	84,016	316
Baitadi	122,316	50,930	535	132,341	608	28,418	237
Bajhang	119,752	31,497	26,574	84,998	1,890	47,724	413
Bajura	83,233	22,339	19,763	80,015	1,482	52,711	440
Dadeldhura	88,970	22,006	445	144,694	1,154	63,889	207
Darchula	66,227	30,945	22,966	70,215	510	35,973	225
Doti	107,040	48,927	665	122,529	2,283	123,181	178
Kailali	212,009	161,416	14,635	145,469	22,655	1,483,613	7,587
Kanchanpur	151,332	114,859	4,666	134,614	13,034	995,344	4,258
Sub Total Sudurpaschim	**994,259**	**518,846**	**93,435**	**1,032,688**	**43,979**	**2,914,868**	**13,861**
Nepal	**7,413,197**	**5,132,931**	**771,205**	**13,990,703**	**1,504,624**	**66,803,117**	**605,944**

दुग्ध उत्पादन

Milking Population and its Production(Mt) by District , Fiscal Year 2078/79

District	MILKING COWS NO.	MILKING BUFFALOES NO.	COW MILK	BUFFALOES MILK	MILK PRODUCED
Bhojpur	15,006	17,001	8,543	9,751	18,294
Dhankuta	14,951	5,896	10,117	3,957	14,074
Ilam	23,707	7,634	26,483	5,948	32,431
Jhapa	56,405	26,920	62,578	23,743	86,320
Khotang	13,680	16,916	7,716	9,978	17,693
Morang	78,354	36,589	87,290	32,623	119,913
Okhaldhunga	8,396	14,113	4,890	9,452	14,342
Panchthar	15,248	12,168	10,050	8,560	18,611
Sankhuwasabha	15,133	11,515	9,160	7,443	16,603
Solukhumbu	7,372	11,288	4,449	6,897	11,346
Sunsari	54,002	58,136	62,917	54,433	117,350
Taplejung	7,207	5,005	4,025	2,925	6,950
Terhathum	9,218	7,897	6,103	5,420	11,523
Udayapur	20,675	33,261	16,861	24,252	41,113
Subtotal koshi	**339,352**	**264,339**	**321,181**	**205,382**	**526,563**
Bara	25,455	54,432	24,445	50,748	75,193
Dhanusha	24,656	23,240	22,476	20,876	43,352
Mahottari	20,893	24,494	18,071	21,873	39,945
Parsa	13,962	19,475	14,443	18,689	33,132
Rautahat	20,698	27,392	15,741	25,674	41,415
Saptari	40,567	64,004	35,271	61,770	97,042
Sarlahi	34,731	32,079	30,042	29,775	59,817
Siraha	15,077	30,379	11,102	28,507	39,609
Subtotal madhesh	**196,040**	**275,497**	**171,592**	**257,912**	**429,504**
Bhaktapur	5,379	3,304	8,678	3,178	11,856
Chitwan	19,853	28,992	31,328	27,944	59,272
Dhading	20,394	30,720	19,438	25,282	44,720
Dolakha	10,936	18,681	8,662	15,849	24,511
Kathmandu	11,150	15,025	18,348	14,873	33,221
Kabhrepalanchok	27,476	57,043	32,906	57,852	90,758
Lalitpur	4,561	23,440	5,478	28,472	33,950
Makwanpur	20,429	36,102	21,223	30,997	52,220
Nuwakot	20,283	29,891	18,898	24,306	43,204
Ramechhap	10,084	14,255	9,592	11,514	21,106
Rasuwa	2,005	1,686	1,187	1,062	2,249
Sindhuli	20,939	21,458	21,021	17,923	38,944
Sindhupalchok	9,303	20,944	7,294	18,899	26,193
Subtotal bagmati	**182,792**	**301,539**	**204,053**	**278,151**	**482,204**
Baglung	4,511	27,691	3,320	26,730	30,051
Gorkha	12,440	20,509	8,860	19,887	28,747
Kaski	11,831	20,930	13,312	24,456	37,768
Lamjung	4,901	14,488	3,662	12,856	16,518
Manang	367	-	168	-	168
Mustang	1,075	32	610	16	626
Myagdi	5,199	6,264	3,077	4,584	7,661
Nawalparasi east	18,421	23,367	20,579	24,266	44,845
Parbat	3,581	10,747	2,797	10,425	13,222
Syangja	5,204	32,107	3,819	30,358	34,177
Tanahun	12,300	18,756	10,175	20,373	30,548
Subtotal gandaki	**79,830**	**174,890**	**70,380**	**173,951**	**244,330**
Arghakhanchi	5,741	25,791	4,329	23,719	28,048
Banke	34,665	60,679	32,754	53,033	85,787
Bardiya	18,516	45,179	18,487	38,311	56,797
Dang	22,450	46,781	18,089	39,250	57,339

District	MILKING COWS NO.	MILKING BUFFALOES NO.	COW MILK	BUFFALOES MILK	MILK PRODUCED
Gulmi	6,910	14,531	4,775	12,290	17,066
Kapilbastu	24,975	43,876	25,436	39,538	64,974
Nawalparasi west	14,107	21,970	14,880	20,652	35,532
Palpa	11,738	28,818	9,527	26,408	35,935
Pyuthan	11,588	22,087	7,112	17,965	25,077
Rolpa	16,735	15,887	10,231	11,360	21,592
Rukum east	2,590	5,244	1,588	4,417	6,006
Rupandehi	21,048	64,089	25,820	55,723	81,543
Subtotal lumbini	**191,063**	**394,932**	**173,029**	**342,667**	**515,696**
Dailekh	12,126	18,318	7,451	12,904	20,355
Dolpa	3,333	1,005	1,645	586	2,230
Humla	2,554	852	1,261	493	1,753
Jajarkot	5,914	9,016	2,920	6,326	9,246
Jumla	8,977	1,047	4,676	640	5,315
Kalikot	3,334	8,513	1,724	4,914	6,637
Mugu	5,523	3,827	2,856	2,339	5,194
Rukum west	3,980	14,536	2,764	10,590	13,354
Salyan	19,307	21,846	13,622	17,031	30,653
Surkhet	8,602	13,617	6,722	11,294	18,016
Subtotal karnali	**73,651**	**92,577**	**45,639**	**67,115**	**112,754**
Achham	7,375	9,556	3,908	7,411	11,319
Baitadi	19,448	15,534	11,886	12,054	23,940
Bajhang	13,292	8,963	7,643	6,319	13,962
Bajura	14,399	6,136	7,537	4,349	11,886
Dadeldhura	15,392	6,187	9,476	4,822	14,298
Darchula	10,199	7,936	4,639	5,035	9,674
Doti	17,447	16,390	10,687	13,310	23,997
Kailali	35,617	54,882	34,589	51,472	86,061
Kanchanpur	27,164	37,469	25,573	34,852	60,426
Subtotal sudurpaschim	**160,334**	**163,053**	**115,938**	**139,624**	**255,563**
Total	**1,223,061**	**1,666,827**	**1,101,812**	**1,464,802**	**2,566,614**

Wool Production by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Bhojpur	6,141	4,191
Dhankuta	571	386
Ilam	132	86
Jhapa	41	16
Khotang	5,910	4,006
Morang	423	189
Okhaldhunga	7,509	5,342
Panchthar	1,224	854
Sankhuwasabha	12,462	8,972
Solukhumbu	8,375	5,839
Sunsari	2,773	1,175
Taplejung	5,199	3,787
Terhathum	5,058	3,809
Udayapur	764	493
Subtotal koshi	**56,582**	**39,147**
Bara	275	115
Dhanusha	492	198
Mahottari	624	260
Parsa	178	71
Rautahat	-	-
Saptari	2,319	957
Sarlahi	1,030	446

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Siraha	1,070	474
Subtotal madhesh	**5,988**	**2,521**
Bhaktapur	1,023	555
Chitwan	3,087	1,717
Dhading	9,512	6,589
Dolakha	11,133	7,534
Kathmandu	1,190	670
Kabhreplanchok	3,719	2,073
Lalitpur	2,400	1,127
Makwanpur	2,857	1,424
Nuwakot	14,428	12,913
Ramechhap	2,495	1,769
Rasuwa	26,897	18,695
Sindhuli	465	292
Sindhupalchok	9,808	7,569
Subtotal bagmati	**89,012**	**62,927**
Baglung	8,786	6,365
Gorkha	17,450	13,610
Kaski	12,353	7,176
Lamjung	12,287	7,677
Manang	2,726	2,548
Mustang	4,368	3,890
Myagdi	25,576	20,954
Nawalparasi east	2,177	1,054
Parbat	2,805	2,226
Syangja	2,157	1,578
Tanahun	669	459
Subtotal gandaki	**91,355**	**67,536**
Arghakhanchi	1,100	846
Banke	9,970	4,849
Bardiya	11,574	5,287
Dang	32,530	13,842
Gulmi	6,099	4,779
Kapilbastu	12,215	5,569
Nawalparasi west	2,939	1,190
Palpa	2,652	1,738
Pyuthan	13,217	8,836
Rolpa	13,451	10,192
Rukum east	21,512	14,229
Rupandehi	4,294	2,034
Subtotal lumbini	**131,555**	**73,389**
Dailekh	15,775	11,232
Dolpa	36,256	30,406
Humla	28,969	24,139
Jajarkot	24,740	19,619
Jumla	76,583	68,984
Kalikot	33,888	28,688
Mugu	39,795	35,177
Rukum west	26,461	19,641
Salyan	14,807	10,471
Surkhet	6,003	4,456
Subtotal karnali	**303,277**	**252,811**
Achham	3,186	2,429
Baitadi	535	416
Bajhang	26,574	22,837
Bajura	19,763	16,750
Dadeldhura	445	344
Darchula	22,966	17,604

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Doti	665	452
Kailali	14,635	6,223
Kanchanpur	4,666	2,025
Subtotal sudurpaschim	**93,435**	**69,080**
Nepal total	**771,205**	**567,412**

माछा उत्पादन

Fish Production by Water Surface Area and by Districts, Fiscal Year 2078/79

District	Pond's No.	Water Surface Area (Ha.)	Total Fish Production (MT.)	Yield (Kg./Ha.)
Taplejung	30	0	0	1,250
Sankhuwashava	74	2	3	1,500
Sulukhumbu	45	1	1	955
Panchthar	76	7	7	1,021
Ilam	117	16	17	1,108
Terhathum	70	5	5	1,040
Dhankuta	100	3	4	1,400
Bhojpur	45	1	1	1,286
Khotang	60	5	6	1,151
Okhaldhunga	60	1	1	1,063
Udayapur	400	66	261	3,943
Jhapa	2,295	372	1,822	4,895
Morang	4,803	875	4,805	5,491
Sunsari	2,013	574	3,205	5,584
Koshi subtotal	**10,188**	**1,929**	**10,140**	**5,258**
Saptari	2,740	1,065	5,815	5,460
Siraha	2,223	886	4,317	4,872
Dhanusha	2,852	1,307	7,985	6,109
Mahottari	2,200	985	4,150	4,213
Sarlahi	1,325	598	3,808	6,368
Rautahat	1,243	590	3,465	5,873
Bara	4,481	1,621	11,675	7,202
Parsa	1,862	580	2,955	5,095
Madhesh subtotal	**18,926**	**7,632**	**44,170**	**5,787**
Dolkha	15	1	2	1,500
Sindhupalchok	48	6	20	3,250
Rasuwa	27	1	1	1,500
Ramechhap	35	2	5	2,250
Sindhuli	314	16	40	2,469
Kavrepalanchok	120	12	29	2,417
Bhaktapur	55	20	41	2,103
Lalitpur	80	13	27	2,054
Kathmandu	115	17	31	1,835
Nuwakot	155	17	40	2,371
Dhading	216	18	68	3,761
Makawanpur	461	57	270	4,737
Chitawan	2,670	573	3,304	5,766
Bagmati subtotal	**4,311**	**752**	**3,876**	**5,153**
Manang	-	-	-	
Mustan	-	-	-	
Gorkha	215	20	40	2,000
Lamjung	174	16	56	3,639
Tanahu	327	33	81	2,455
Kaski	268	36	108	3,000
Parbat	65	8	20	2,667
Shyanja	190	19	64	3,368
Maygdi	48	4	11	2,750

District	Pond's No.	Water Surface Area (Ha.)	Total Fish Production (MT.)	Yield (Kg./Ha.)
Baglung	51	7	16	2,286
Nawalparasi east	840	188	940	5,000
Gandaki subtotal	**2,178**	**330**	**1,336**	**4,050**
Palpa	95	13	42	3,231
Gulmi	135	15	34	2,366
Arghakhanchi	55	6	16	2,877
Nawalparasi west	522	225	1,103	4,902
Rupandehi	4,667	1,310	8,310	6,344
Kapilvastu	1,131	537	2,745	5,112
Dang	1,201	237	807	3,405
Banke	1,362	275	1,132	4,112
Bardiya	1,955	425	1,707	4,019
Rukum east	-	-	-	
Pyuthan	92	7	19	2,667
Rolpa	55	3	7	2,258
Lumbini subtotal	**11,270**	**3,053**	**15,923**	**5,216**
Dolpa	-	-	-	-
Mugu	-	-	-	-
Jumla	-	-	-	-
Humla	-	-	-	-
Kalikot	-	-	-	-
Rukum west	70	3	9	2,903
Salyan	84	7	13	1,857
Jajarkot	5	1	1	1,000
Dailekh	70	3	3	1,280
Surkhet	61	13	41	3,154
Karnali subtotal	**290**	**26**	**67**	**2,544**
Bajhura	10	1	2	1,900
Bajhang	-	-	-	-
Darchula	-	-	-	-
Achham	-	-	-	-
Doti	10	2	2	1,000
Baitadi	15	1	-	-
Dadeldhura	20	2	5	2,250
Kailali	1,627	226	**960**	4,248
Kanchanpur	1,017	184	**840**	4,565
Sudurpaschim subtotal	**2,699**	**416**	**1,808**	**4,351**
Nepal	**49,862**	**14,137**	**77,320**	**5,469**

तरकारी

Fresh Vegetables by Province: Fiscal Year 2078/79			
Province	**Area (Ha.)**	**Production (Mt.)**	**Yield (Mt./Ha)**
Koshi	51,152	814,689	15.93
Madhesh	83,658	1,216,333	14.54
Bagmati	52,884	761,992	14.41
Gandaki	23,233	296,084	12.74
Lumbini	44,277	597,037	13.48
Karnali	13,450	155,006	11.52
Sudurpschhim	21,184	312,017	14.73
Total	**289,839**	**4,153,157**	**14.33**

तरकारी उत्पादन (मेट)

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
Cauliflower	123,400	199,745	99,583	28,356	114,760	14,644	30,527	611,015	15.58
Cabbage	132,898	147,066	106,972	30,661	121,736	13,058	35,277	587,668	17.13
Broccoli	5,094	2,408	12,350	4,831	4,214	944	682	30,523	11.45
Tomato	126,354	51,993	114,812	25,873	60,347	13,850	29,474	422,703	18.45
Radish	68,603	50,569	58,287	25,081	49,015	13,159	24,845	289,558	15.93
Broad Leaf Mustard	45,098	23,158	41,874	23,010	17,294	8,332	12,449	171,215	14.69
Carrot	5,530	4,058	15,766	4,827	4,433	1,745	818	37,176	11.39
Turnip	269	772	1,329	253	2,722	429	126	5,900	12.92
Capsicum	1,112	1,091	8,230	826	4,023	1,329	3,391	20,002	10.36
Peas	10,580	27,267	16,714	2,687	11,404	4,680	3,789	77,121	9.15
French Beans	-	4,158	6,159	3,912	5,124	5,714	2,661	27,728	9.21
French Beans -Pole Type	10,665	1,719	15,613	7,097	5,649	1,001	25	41,769	10.51
French Beans - BushType	852	932	3,697	759	5,451	1,034	13	12,738	8.72
French Beans - Sword Type	1,154	1,289	3,825	714	2,798	1,908	13	11,701	8.28
Broad Beans	2,017	6,266	2,043	1,226	750	339	143	12,784	7.60
Asparagus Beans	2,652	17,607	9,171	2,195	11,583	648	5,902	49,757	10.90
Cowpea	3,338	8,278	3,307	5,479	12,367	2,067	671	35,508	9.31
Other (Legumes)	3,518	1,472	2,525	2,875	1,312	2,053	8	13,763	8.66
Asparagus	140	-	830	90	167	4	26	1,258	7.19
Tree tomato	672	-	515	58	85	38	15	1,383	10.01
Chilli Akabare	7,783	-	1,185	731	739	746	41	11,224	6.49
Chilli	24,379	16,437	12,822	3,174	7,518	3,782	7,553	75,664	9.52
Okra	27,276	29,703	14,703	7,637	15,933	3,931	13,077	112,260	11.95
Brinjal	31,497	57,671	8,879	5,833	10,636	5,233	10,190	129,938	14.65

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
Onion	17,453	92,286	8,902	1,607	16,906	8,080	21,670	166,904	12.65
Cucumber	27,077	36,078	35,693	9,570	21,646	10,771	18,790	159,625	15.48
Pumpkin	20,316	20,756	28,635	9,582	8,745	6,163	14,336	108,533	15.00
Squash	5,398	566	14,206	5,846	5,227	4,204	4,133	39,581	14.30
Bitter Gourd	20,133	60,273	19,156	10,341	10,850	4,560	8,799	134,112	13.79
Pointed Gourd	11,179	31,138	7,755	66	1,183	84	62	51,468	13.34
Sponge Gourd	7,432	43,820	9,480	15,460	6,886	1,774	7,742	92,594	13.50
Ridge Gourd	426	8,830	1,533	64	772	186	6,310	18,123	12.33
Snake Gourd	174	853	7,287	4,524	1,257	2,542	6,616	23,254	13.55
Bottle Gourd	15,756	65,430	8,567	7,351	15,893	3,121	13,484	129,602	16.37
Ash Gourd	439	5,952	517	2,307	98	253	261	9,827	13.76
Balsam Gourd	555	-	396	260	-	758	294	2,262	9.74
Kakari	-	2,651	10	6	121	-	-	2,788	13.86
Kundru	87	152	685	65	294	-	-	1,282	12.03
Chayote	18,072	-	4,520	4,367	660	492	21	28,132	16.65
Watermelon	14,128	27,472	1,154	108	8,148	49	1,491	52,550	21.25
Other (Cucurbits)	3,080	3,122	969	795	1,426	201	139	9,733	11.65
Drumsticks	200	2,334	5	15	274	-	-	2,827	18.16
Lettuce	121	-	339	191	105	60	-	817	8.38
Fennel Leaf	31	16	1,010	167	47	246	25	1,542	9.71
Coriander Leaf	1,965	5,919	3,458	783	3,181	929	1,001	17,236	9.48
Spinach	1,569	4,541	2,352	894	3,567	920	5,230	19,074	10.71
Cress	1,004	1,755	5,311	809	2,294	528	1,558	13,258	9.60
Amaranthus	1,106	6,674	1,066	1,978	650	182	3,101	14,758	10.24
Fenugreek Leaf	428	2,890	552	972	1,588	545	2,568	9,543	8.70
Swisschard	76	-	1,944	983	852	703	425	4,984	8.70
Others (Leafy Veg.)	797	5,131	10,346	1,141	1,152	270	289	19,127	12.00

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
Colocasia	2,222	7,631	6,053	18,369	9,868	6,052	7,679	57,874	11.96
Yam	1,829	5,766	2,683	7,430	1,462	243	352	19,766	14.94
Elephant Foot Yam	5,445	8,821	1,973	170	402	-	-	16,810	19.10
Other (Tubers)	1,336	1,726	7,264	1,676	499	93	224	12,819	13.20
Others(veg.)	2,794	110,092	6,979	-	923	329	3,701	124,817	16.20
Total	814,689	1,216,333	761,992	296,084	597,037	155,006	312,017	4,153,157	14.33

अनुसूची ३ वैदेशिक व्यापार

प्रमुअ कृषिजन्य उत्पादनको आयात				रु अर्बमा
उत्पादन	**माछा**	**दुग्धपदार्थ**	**मह**	**तरकारी**
2008/09	0.19	1.02	0.01	1.29
2009/10	0.15	0.86	0.02	2.31
2010/11	0.23	0.91	0.01	2.05
2011/12	0.52	1.12	0.02	4.08
2012/13	0.67	0.97	0.05	5.65
2013/14	1.08	1.91	0.04	7.38
2014/15	1.15	2.10	0.06	9.38
2015/16	0.99	1.49	0.11	9.75
2016/17	1.37	2.42	0.10	12.12
2017/18	1.83	2.45	0.15	12.82
2018/19	1.89	1.61	0.13	15.13
2019/20	1.77	2.04	0.14	14.85
2020/21	1.70	1.67	0.29	16.84
2021/22	1.35	1.82	0.30	18.07
2022/23	1.03	2.38	0.15	17.76
उत्पादन	**दाल**	**ताजा फलफुल**	**कफी**	**चिया**
2008/09	2.83	0.52	0.01	0.04
2009/10	1.40	0.97	0.01	0.04
2010/11	2.32	1.22	0.01	0.04
2011/12	2.55	1.90	0.02	0.05
2012/13	4.07	2.58	0.03	0.06
2013/14	5.76	3.75	0.03	0.06
2014/15	6.55	5.00	0.06	0.09
2015/16	9.53	7.80	0.06	0.07
2016/17	10.53	8.97	0.05	0.09
2017/18	10.62	10.65	0.07	0.12
2018/19	13.54	14.59	0.10	0.12
2019/20	18.21	14.91	0.12	0.08
2020/21	21.66	16.53	0.11	0.15
2021/22	18.47	17.46	0.13	0.08
2022/23	14.11	16.16	0.33	0.13
उत्पादन	**मसला**	**गहुँ**	**जौ**	**मकै**
2008/09	1.63	0.01	0.00	0.26
2009/10	1.02	0.03	0.00	1.43
2010/11	1.75	0.02	0.01	2.42
2011/12	3.05	0.04	0.00	3.86
2012/13	4.06	1.26	0.00	5.01
2013/14	5.11	3.45	0.00	7.49
2014/15	4.12	2.05	0.01	7.68
2015/16	5.16	5.92	0.01	9.87
2016/17	7.06	5.23	0.01	10.64
2017/18	10.56	2.84	0.01	11.91
2018/19	11.42	5.81	0.01	12.95
2019/20	11.38	7.91	0.01	14.75
2020/21	9.23	11.98	0.01	16.02
2021/22	8.83	6.33	0.02	19.65
2022/23	8.32	2.01	0.03	17.17
उत्पादन	**धानचामल**	**कोदो**	**तेलहन**	**चिनी**
2008/09	1.85	0.07	3.57	1.23
2009/10	2.64	0.08	2.85	0.81
2010/11	2.41	0.13	5.62	1.41
2011/12	9.29	0.19	6.80	0.57
2012/13	14.34	0.26	7.29	2.08

प्रमुअ कृषिजन्य उत्पादनको आयात				रु अर्बमा
उत्पादन	माछा	दुग्धपदार्थ	मह	तरकारी
2013/14	17.25	0.38	7.49	1.92
2014/15	24.83	0.44	7.92	1.45
2015/16	23.01	0.42	10.58	2.74
2016/17	23.87	0.34	10.93	4.55
2017/18	29.41	0.38	10.35	11.65
2018/19	32.60	0.43	14.22	0.93
2019/20	33.65	0.55	18.51	2.46
2020/21	50.79	0.78	19.19	10.19
2021/22	47.57	0.70	31.34	5.52
2022/23	36.66	0.73	23.06	2.71

TOTAL EXPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
Billion Rs					
S.N	Commodities	F.Y. (2078/79	F.Y. 2079/80	% Change	% Share
		Value	Value	in value	F.Y. 2079/80
1	Palm oil	41.06	20.51	-50.06	13.05
2	Yarns (Polyester, Cotton and others)	11.03	11.92	8.12	7.59
3	Woolen Carpet	9.57	11.51	20.26	7.32
4	Iron and Steel products	3.88	10.82	179.10	6.89
5	Soyabean oil	48.12	8.48	-82.39	5.39
6	Cardamom	4.81	8.28	71.95	5.27
7	Jute and Jute Products	7.97	7.64	-4.11	4.86
8	Readymade Garments	6.49	7.52	15.87	4.79
9	Juices	6.08	6.64	9.16	4.22
10	Woolen Felt Products	4.94	5.23	5.76	3.33
11	Tea	3.43	3.94	14.64	2.51
12	Dog or cat food	2.91	3.41	17.07	2.17
13	Woolen and Pashmina shawls	2.76	3.19	15.80	2.03
14	Fabrics	3.27	2.36	-27.82	1.50
15	Noodles, pasta and like	1.83	2.30	25.19	1.46
16	Oil-cake of low erucic acid rape or colza seeds	2.59	2.19	-15.50	1.39
17	Plywood	0.35	2.15	509.40	1.37
18	Medicinal Herbs	1.70	1.89	10.93	1.20
19	Rosin and resin acid	1.85	1.65	-10.86	1.05
20	Ginger	0.64	1.22	90.54	0.78
21	Nepalese paper and paper Products	1.82	1.14	-37.44	0.72
22	Footwear	1.13	1.08	-4.68	0.69
23	Broom grass (Amriso)	0.70	1.01	44.14	0.64
24	Handicrafts (Painting, Sculpture and statuary)	0.65	0.77	19.04	0.49
25	Essential Oils	0.76	0.74	-3.33	0.47
26	Woolen wovenwear	0.81	0.70	-13.65	0.44
27	Copper and articles thereof	0.49	0.67	37.71	0.43
28	Unwrought lead (excl refined and containi antimony)	0.46	0.56	21.96	0.36
29	Dentifrices (toothpaste)	0.84	0.55	-35.06	0.35
30	Lentils	0.57	0.50	-12.05	0.32
31	Hides & Skins	0.51	0.46	-10.03	0.29
32	Sunflower Oil	4.51	0.44	-90.21	0.28
33	Stoppers, lids, caps and other closures of plastics	0.38	0.43	11.57	0.27
34	Cotton sacks and bags	0.57	0.40	-30.33	0.25

TOTAL EXPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
Billion Rs					
S.N	Commodities	F.Y. (2078/79 Value	F.Y. 2079/80 Value	% Change in value	% Share F.Y. 2079/80
35	Articles of silver jewellery	0.37	0.22	-41.68	0.14
36	Gold Jewellery	0.53	0.19	-64.58	0.12
37	Brans, sharps and other residues of other cereals	0.58	0.04	-92.49	0.03
38	Others	19.03	24.41	28.31	15.54
Total		200.03	157.14	**-21.44**	**100.00**

TOTAL IMPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
In Billion Rs					
S.N	Commodities	F.Y. 2078/79	F.Y. 2079/80	% Change	% Share F.Y. 2079/80
1	Petroleum Products	334.11	309.70	-7.30	19.22
2	Iron & Steel and products thereof	185.40	167.29	-9.77	10.38
3	Machinery and parts	144.35	100.98	-30.05	6.27
4	Electronic and Electrical Equipments	68.91	65.17	-5.43	4.04
5	Cereals	74.28	56.63	-23.77	3.51
6	Transport Vehicles and parts thereof	99.43	51.97	-47.73	3.22
7	Pharmaceutical products	71.94	44.64	-37.94	2.77
8	Gold	42.70	43.90	2.80	2.72
9	Fertilizers	21.37	40.70	90.41	2.53
10	Telecommunication Equipment and parts	53.61	36.31	-32.26	2.25
11	Crude soyabean oil	56.18	35.58	-36.67	2.21
12	Articles of apparel and clothing accessories	32.98	25.93	-21.39	1.61
13	Crude palm Oil	39.31	25.92	-34.08	1.61
14	Polythene Granules	29.85	25.42	-14.84	1.58
15	Man-made staple fibres (Synthetic, Polyester etc)	22.57	21.78	-3.50	1.35
16	Chemicals	21.99	19.24	-12.52	1.19
17	Crude sunflower oil	18.11	18.04	-0.35	1.12
18	Aluminium and articles thereof	14.36	15.01	4.52	0.93
19	Rubber and articles thereof	16.80	13.59	-19.11	0.84
20	Cotton (Yarn and Fabrics)	11.36	10.28	-9.52	0.64
21	Low erucic acid rape or colza seeds	12.39	9.37	-24.38	0.58
22	Copper and articles thereof	9.68	7.56	-21.93	0.47
23	Aircraft and parts thereof	6.16	6.12	-0.64	0.38
24	Zinc and articles thereof	0.36	5.56	1462.74	0.34
25	Wool, fine or coarse animal hair	5.08	4.85	-4.54	0.30
26	Silver	15.95	2.73	-82.88	0.17
27	Others	511.20	447.47	-12.47	27.76
	Total	1,920.45	1,611.73	**-16.08**	**100.00**

अनुसूची ४ नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८० को वस्तुस्थिति

1	**Exisitng**					
1.1	**Agricultural Sector**					
	Products	**2075/76**	**2076/77**	**2077/78**	**2078/79**	**2079/80**
1.1.1	Lentils	1,289,524,806	949,121,604	564,513,306	566,555,804	498,122,575
1.1.2	Tea	3,163,097,113	2,718,440,831	3,768,513,230	3,415,895,250	3,906,422,778
1.1.3	Cardamom	4,284,198,521	4,019,214,328	7,022,493,467	4,813,464,559	8,276,850,393
1.1.4	Ginger	512,295,556	435,777,579	448,363,902	641,456,463	1,222,233,427
1.1.5	Jute	5,526,693,527	5,006,709,662	6,297,631,390	7,114,170,516	3,517,376,878
	Total	14,775,809,523	13,129,264,003	18,101,515,295	16,551,542,592	17,421,006,050
1.2	**Forest Sectors**					
	Products	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.2.1	MAPS	1,439,851,591	1,565,146,241	1,695,037,985	1,701,746,203	1,887,672,303
1.2.2	Rosin and Tepentine	1,702,359,864	998,905,629	1,322,265,092	2,108,948,941	1,916,493,301
1.2.3	Handmade Paper from Lokta	117,595,085	241,272,937	343,299,329	527,205,840	561,823,669
	Total	3,259,806,541	2,805,324,806	3,360,602,405	4,337,900,983	4,365,989,273
1.3	**Large Industries**					
	Products	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.3.1	Yarn and Fabrics	12,402,660,243	9,270,592,680	10,204,368,696	13,688,605,078	12,087,261,867
1.3.2	Readmade Garments	2,387,231,244	1,937,903,247	2,660,285,388	3,376,413,860	3,548,305,036
1.3.3	Footwear	899,140,187	740,759,181	694,871,834	924,125,011	741,946,546
1.3.4	Iron steel and products	6,407,322,049	2,928,181,013	2,150,431,576	3,876,757,475	10,820,104,055
	Total	22,096,353,723	14,877,436,122	15,709,957,495	21,865,901,423	27,197,617,504
1.4	**Large Industries**					
	Products	**2018/19**	**2019/20**	**2020/21**	**2021/22**	**2022/23**
		Value in Rs	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.4.1	Pasta	1,122,316,622	1,030,223,179	1,789,813,863	1,766,538,226	1,740,640,089
1.4.2	Woolen products (Including Felts)	3,208,366,132	2,603,896,292	4,576,043,183	5,776,097,212	5,878,463,137
1.4.3	Carpets	7,403,315,622	6,221,315,479	7,402,040,547	9,830,686,051	11,525,963,153
1.4.4	Pashmina	2,910,450,407	2,826,307,139	3,789,276,056	4,412,744,757	5,028,738,556
1.4.5	Jewellery	437,883,835	287,813,011	230,683,445	421,724,143	215,244,298
	Total	15,082,332,618	12,969,555,099	17,787,857,093	22,207,790,390	24,389,049,232
2	**Emerging and Potential Products in Future**					
2.1	**Emerging Products**					
2.1.1	Honey	9,525,275	5,688,984	12,626,240	29,539,528	18,491,158
2.1.2	Vegetable	130,262,890	115,787,040	130,619,894	205,533,219	225,850,927
2.1.3	Garlic	1,138,310	7,380,199	104,167	39,240	5,577,621
2.1.4	Fruits and Porcessed Products of Fruits	4,582,269,099	3,443,578,464	4,243,469,223	6,093,096,107	6,647,218,566
2.1.5	Coffee	99,616,154	57,728,133	96,003,328	117,083,545	130,441,047
2.1.6	Pepper	4,052,507	33,818	3,866,601	19,307,398	28,184,281
2.1.7	Cinnamon	112,502,495	111,993,651	257,771,603	230,494,901	262,289,101
2.1.8	Cumin Seeds	2,917,964	1,138,561	-	-	510,363
2.1.9	Saffron	93,000	15,373	-	-	279,000
2.1.10	Turmeric	681,650	29,550	-	5,406,756	6,381,404
2.1.11	Himalayan Spring water	4,552	186,682	2,072,865	5,782,196	1,451,046
2.1.12	Churpi(Dog or cat food)	1,052,876,039	1,228,355,612	1,965,045,893	2,911,939,248	3,409,073,179
2.1.13	PPC Cement	-	-	83,213	1,292,544	358,950,867
2.1.14	Essential Oil	407,999,835	432,912,180	918,861,905	764,657,863	739,232,763
2.1.15	Handicraft	1,554,507,335	988,530,837	1,157,513,875	1,505,242,799	1,759,470,298

2.1.16	Hemp Fiber and Fabrics	3,605,445	12,255,992	14,595,998	18,539,245	12,766,273
	Total	7,962,052,550	6,405,615,074	8,802,634,805	11,907,954,591	13,606,167,894
2.2	**Potential Products in Future**					
2.2.1	**Hydrogen Energy**					
2.2.2	Precious Stones	159,861	17,463	254,314	5,985	36,076
2.2.3	Stone and stone products from Mines, River and Forest	51,805,367	40,125,103	15,491,343	11,539,799	24,577,127
	Total	**51,965,228**	**40,142,567**	**15,745,657**	**11,545,784**	**24,613,202**